

חלק שני מספר הדקדוק

משפטי הלשון, בניני לשון הקודש, שורשים
חסרים ונחים, חלקי הדיבור, סמיכות השם
כללי טעמי אמ"ת ומלאכת השיר

ערוך בטוב טעם ודעה, דבר דבר על אופנו
למען ירוץ הקורא בו

מאת

הרב נתנאל טראב מסלתון הכהן
זלה"ה

הובא לדפוס לראשונה מכתב יד המחבר
ע"י הרב יעקב מסלתון הכהן יצ"ו

ספר הדקדוק חלק ב'

מפתח

פרק א'

2	ממקרה השם
3	השם
6	שם המספר
9	שם מספר המצטרף
10	מספר החלקי
11	מספר המקרי
12	כנוי השם

פרק ב'

17	תאר הפעל ושאר שמות
21	הפעל
24	גזרות הפעל
28	בנין לשון הקודש
30	בנין הקל
36	בנין נפעל
39	בנין פעל ופעל
43	בנין הפעיל והפעל
46	בנין התפעל

ספר הדקדוק חלק ב'

מפתח

פרק ג'

50	החסרים
54	חסרי הקצוות
56	נחי פ"א אל"ף
57	נחי פ"א יו"ד
58	נחי עי"ן יו"ד ועי"ן וא"ו
62	נחי למ"ד אל"ף
64	נחי למ"ד ה"א
69	נחי הקצוות
72	נחי עי"ן וא"ו ולמ"ד אל"ף
74	חסרי פ"א ונחי למ"ד אל"ף
75	חסרי פ"א ונחי למ"ד ה"א
76	הכפולים

פרק ה'

78	הפעיל והפעל בכפולים
79	מרובעים ומחומשים
80	פעל מאותיות אהו"י
83	כנוי המורכב מחובר לפועלים

ספר הדקדוק חלק ב'

מפתח

פרק ה'

90	בחינת הכרת השרשים
95	חלקי הדיבור
102	שנוי השם
104	סמיכות השם
108	כנוי המחובר לשם
115	המלות

נספחות

120	מאמר המהדיר כללי טעמי אמ"ת
122	למהר"ר שלמה די אולירה זצ"ל כללי טעמי אמ"ת
130	מהבעל קורא ר' מרדכי טוויל יצ"ו
133	מלאכת השיר
138	לסדר שיר אל נכון

מקרה השם

מקרה השם:

השם, ששה המה מקריו, ואלו הם -

(א) פועל	(ג) נתן	(ה) נקרא
(ב) נולד	(ד) פעול	(ו) נשלל

פועל:

הפועל הוא, כאשר יהיה השם פועל הדבר, כמו -
ראובן בנה בית, ראובן הפועל. ולמקרה הזה לא
ניתן שום אות.

נולד או סמוך:

נולד הוא, שם נולד משם אחר, כמו - ארץ פנעז.
וסימן לזה, מלת של, אך במקראי הקודש
נשמט ללא צורך.

נתן:

נתן הוא, שם אשר יותן לו איזה דבר, ומשרתו
מלת אל או אות למ"ד, כמו -

(א) ויתן אל הנער

(ב) ויקרא לרחל (שבה הקריאה לה)

פעול:

פעול הוא, הנפעל מאיזה פעולה, כמו - ראובן
אכל את הלחם. לחם הוא הנפעל, וסימנו מלת
את, אך לפעמים תשמט.

מקרה השם

נְקָרָא:

נְקָרָא הוא, שם הנקרא, ותבא בראשו להכירו, באות ה"א הקריאה, כמו - הַדּוֹר אֶתֶם רְאוּ.

נְשָׁלָל:

נְשָׁלָל הוא, אשר באה ממנו הפעולה או הדבר, ומשרתו מלת מן או מ"ם לבדה, כמו - וַיָּבֵא מִן הַשָּׂדֶה, שָׂדֶה הוּא הַנְּשָׁלָל.

וסמנים אלו (הנ"ל) משרתנים, לזו"ן (לזכר ונקבה), יחיד ורבים.

מחלקי הלשון הם ארבע, ואלו הם -

(א) שם (ב) כנוי (ג) פעל (ד) מלה

השם:

השם נחלק לעשרה ראשים, אם זכר אם נקבה, ואלו הם -

(א) שם העצם:

שם העצם - הוא הנופל על איש ואשה, מלאכים, מדינות, מדברות, ימים, נהרות.

ולא יצדק בו ס - ר - כ - י - ב , היינו - סמיכות - רבוי - כנוי - ידיעה - בנין. כאשר נבארם במקומם הראוי.

השם

ב) שם המקרה:

שם המקרה - הוא הנאמר על דבר שאין לו מציאות בפני עצמו, כמו -

א) חֶכְמָה ב) שְׁחָרוּת

ג) שם התאר:

שם התאר - הוא אשר יתואר העצם מאכותו, ולבדו לא יורה הדבר כלל, בלתי העצם עמו, כמו -

א) שְׁחֹר ב) טוֹב ג) חֶכֶם

ד) שם היחס:

שם היחס - הוא המיחס אדם על ביתו, או ארצו, כמו -

א) עֶבְרִי ב) מִצְרִי

ה) שם המצרף:

שם המצרף - הוא המורה צירוף זולתו, כמו -
אָב - בֵּן, שלא יקרא אָב, אם אין לו בֵּן.

וכן לא יקרא בֵּן, אם לא היה לו אָב.
וכן - אָח - אָחוֹת. או ראשון - וְשֵׁנִי.

השם

ו) שם משותף:

שם משותף - הוא שיש לו יותר מהבנה אחת, כמו - יד, שיאמר על "יד" ענינים כידוע.

ז) שם נרדף:

שם נרדף - הוא שיש לו חבורים מורים כמותו, כמו -

א) שָׁמַשׁ - חֶמָה ב) יָרַח - לְבָנָה

ח) שם העדר:

שם העדר - הוא המורה על העדר זולתו, ולא יוכל הוא והופכו להיות בנושא אחד, כמו - חֶסֶד שיוורה העדר הָאֵרֶץ.

ט) שם דבר:

שם דבר - הוא המורה דבר מה, כמו - פֶּסֶא - סֵפֶר.

ונבדל משם העצם, מפני שיוצדק בו ס - ר - כ - י - ב (סמיכות, רבוי, כנוי, ידיעה, בנין).

י) שם המספר:

שם המספר - הוא המורה על המספר או מנין, כמו -

אָחַד שְׁנַיִם

שם המספר

בהיות המספר נחלק לחמשה חלקים, נבררו בפני עצמו. המספר - מורה על המנין, ונחלק אותו -

המספר נחלק ל - (א) לנפרד (ב) למצטרף
הנפרד נחלק ל - (א) זכר ונקבה (ב) מופסק, וסמוך

עיניך יביטו כי מנהג שם המספר, הוא הפך מנהג שאר השמות. שבהם תהיה ה"א בסופה, לסימן הנקבה, ולשון זכר בלא ה"א. אבל בשם המספר עד עשרה, יבא מספר הזכר בה"א בסוף, ומספר הנקבה בלא ה"א. וכן שמונה בקמץ הנו"ן לזכר, ובסגול הנו"ן לנקבה, הפך שאר השמות.

נקבה		זכר	
סמוך	מופסק	סמוך	מופסק
אחת	אחת'	אחד	אחד
שתי	שתיים	שני	שנים
שלוש	שלוש	שלושת	שלושה
ארבע	ארבע	ארבעת	ארבעה
חמש	חמש	חמשת	חמשה
שש	שש	ששת	ששה
שבע	שבע	שבעת	שבעה
שמונת	שמונה	שמונת	שמונה
תשע	תשע	תשעת	תשעה
עשר	עשר	עשרת	עשרה

שם המספר

לזכר	לנקבה
אחד עשר	אחת עשרה
או עשתי עשר	עשתי עשרה
שנים עשר	שתים עשרה
שלשה עשר	שלש עשרה
ארבעה עשר	ארבע עשרה
חמשה עשר	חמש עשרה
ששה עשר	שש עשרה
שבעה עשר	שבע עשרה
שמונה עשר	שמונה עשרה
תשעה עשר	תשע עשרה

(א) הנך רואה, כי מעשרה ולמעלה, נאמר לזכר עשר (בלא ה"א), ולנקבה עשרה (עם ה"א).

(ב) מעשרים ועד מאה, שוה לזכר ולנקבה, לסמוך ולמופסק.

(ג) ומספר מאה, בהסמכו יבא עם תי"ו, כמו - מאת.

(ד) אלף - הוא גם כן שוה לסמוך ומופסק. אך אלפים, הוא מופסק, ואלפי סמוך.

(ה) ולמספר המורה עשרת אלפים, נאמר - רבוא - רבקה, ולא ישתנה בסמוך. אבל ברבוי, יאמר

(א) רבואות (ב) רבוי (ג) רבות (ד) רבבות

שם המספר

ו) השנים - והימים עד עשרה, ועד בכלל יבואו
בלשון רבים, כמו -

א) שלשה שנים ב) ארבעה ימים

ומשם והלאה ביחיד, כמו -

א) חמש עשרה שנה ב) ארבעים יום

ודרך הכתוב בשנים, לשום שנה בין מספר
למספר, כמו -

מאה שנה ועשרים שנה

ז) כשיחוברו העשרות עם האחדים, על הרוב
יבואו האחדים קודם, כמו -

אחד עשר

ח) ומעשרים ומעלה, יוסיפו אות וא"ו, כמו -

אחד-ועשרים

ט) ויש פעמים שהעשרות יבואו קודם לאחדים,
כמו -

ארבעים ושתיים

שם מספר המצטרף

שם המצטרף:

שם המצטרף - יורה על סדר מוקדם ומאוחר, במעלה, או בסדר וכדומה, כמו -

ראשון שני שלישי
רביעי חמישי שישי
שביעי שמיני תשיעי עשירי

שלא יתכן להיות ראשון, זולת המצטרף אל השם שאחריו. גם לא נקרא שני כי אם בהצטרפו אל הראשון שלפניו, וכן בכולם.

ובלשון נקבה יבוא, כמו -

ראשונה שנית (או שניה) שלישית
רביעית חמישית שישית וכו'

ובלשון רבים תאמר -

ראשונים שניים שלישים וכו'

מספר החלקי

מספר החלקי:

מספר החלקי - הוא המורה על חלק מן הכל (מן השלם), כמו

(א) חצי הדם

(ב) שלשית הטיקל

(ג) רביעת ההין

והוא שווה למספר המצטרף בלשון נקבה.

ההבדל שבין מספר החלקי למספר המצטרף שמספר החלקי, נזכר תמיד קודם הדבר הנמנה, כמו -

(א) עשירית האיפה

(ב) חצי ההין

אבל מספר המצטרף, יבא לעולם אחרי דבר הנמנה, כמו -

(א) ובשנה השלישית

(ב) ויהי בפעם השביעית

מלת כל, נקראת - מספר הקף כָּלִי.

מספר המקרי

מספר המקרי:

מספר המקרי - הוא מורה על המספר, זולת התיחסותו אל המסופר, ואינו אלא כשאר שם מקרה, טרם התחברו על עצם, כמו -

(א) שְׁלֹשֶׁת יָמִים

(ב) אֲרֵבֶעֶת מִקְצוּעֵי הַחֶצֶר

(ג) חֲמִשָּׁת חֲמִשָּׁת שְׁקָלִים

(ד) שְׁשֵׁת יָמֵי הַמַּעֲשֵׂה

(ה) עֲשָׂרֶת בְּנֵי הַמֶּזֶן

ומצאנו פעלים נגזרים משם המספר, כמו -

(א) הִתְאַחֲדֵי הַיַּמִּנִּי (נגזר מן אחד)

(ב) וַיֹּאמֶר שָׁנֹו וַיִּשְׁנֹו

(ג) וַיֹּאמֶר שִׁלְטֹו וַיִּשְׁלְטֹו

(ד) וַחֲמִשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם

(ה) וַשִּׁיטֶם הָאִיפָה

(ו) עֲשֵׂר תַעֲשֵׂר

כנוי השם

כנוי הגוף הבאים תחת שם הגוף, או תחת שם הדבר אשר כבר נזכר, ואין צורך לשנות ולשלוש שמו פעם בפעם. והם מתחלקים לשמונה.

ה) כנוי שממנו	א) כנוי הגוף
ו) כנוי המצרף	ב) כנוי הקנין
ז) כנוי הרומז	ג) כנוי שאליו
ח) כנוי השאלה	ד) כנוי הפעול

א) כנוי הגוף:

	יחיד	יחיד	רבים	רבים
	לזכר	לנקבה	לזכרים	לנקבות
	אָנִי	שׁוּה	אֲנִי־נִי	שׁוּה
	אֲנִי	לִזְוֹן	נִהְנִי	לִזְוֹן
פועל	אֲתָה	אֲתָ	אֲתָם	אֲתָן-נָה
	הִיא	הִיא	הֵם	הֵן-נָה
			הֵמָּה	

כנוי הגוף היו ראויים להיות שתיים עשרה במספר, שלש ליחיד, שלוש ליחידה, שלש לרבים ושלוש לרבות.

אך מלות המדברים בעדם (גוף ראשון) במספר יחיד ורבים, הם משותפים לזכר ונקבה כאחד, על כן יהיו רק עשר.

כנוי השם

(ב) כנוי הקנין:

נכר	רבים	רבים	יחיד	יחיד
	לנקבות	לזכרים	לנקבה	לזכר
	שזה לזו"ן	שְׁלָנוּ	שזה לזו"ן	שְׁלִי
	שְׁלָכֶן	שְׁלָכֶם	שְׁלָךְ	שְׁלָךְ
	שְׁלָחַן	שְׁלָחֶם	שְׁלָחַךְ	שְׁלָחַךְ

כנוי הקנין - מורה על שייכות וקנין הדבר למי הוא. וכן עם השם -

עבדִי עבדָה עבדו עבדָה

(ג) כנוי שאלות:

ניתן	רבים	רבים	יחיד	יחיד
	לנקבות	לזכרים	לנקבה	לזכר
	שזה לזו"ן	אֵלֵינוּ או לָנוּ	שזה לזו"ן	אֵלַי או לִי
	אֵלֵיכֶן או לָכֶן	אֵלֵיכֶם או לָכֶם	אֵלֶיךָ או לָךְ	אֵלֶיךָ או לָךְ
	אֵלֵיחֶן או לָחֶן	אֵלֵיחֶם או לָחֶם	אֵלֶיךָ או לָךְ	אֵלֶיךָ או לָךְ

כנוי השם

ד) כנוי הפעולה:

	יחיד	יחיד	רבים	רבים
	לזכר	לנקבה	לזכרים	לנקבות
נפעל	אותי	שזה לזו"ן	אותנו	שזה לזו"ן
	אותך	אותך	אתכם	אתכן
	אותו	אותה	אותם	אותן

ה) כנוי שיממנה:

	יחיד	יחיד	רבים	רבים
	לזכר	לנקבה	לזכרים	לנקבות
נשולל	ממני	שזה לזו"ן	ממנו	שזה לזו"ן
	ממך	ממך	מכם	מכן
	ממנו	ממנה	מהם	מהן

ותיבת ממני, נאמר לנסתר יחיד ונאמר למדברים בעדם (גוף ראשון) ברבים, בין לזו"ן (זכר ונקבה), זאת התיבה שזה בהם.

כנוי השם

כלל זה יהיה מסודר בידך, כל - הן - הנה - המה,
כולם בצירי, כמו -

(א) הן הנה היו (ב) נתנים הנה לי

וכל - להן, בסגול, כמו - ועשו להן כטוב בעיניכם

ובלשון ארמי בצירי, כמו - להן חלמא ופשרה

ושלשה יוצאים מן הכלל, שהם בסגול, והם -

(א) אשר ישרתו בהן

(ב) ויבואו פלשתים וישבו בהן

(ג) ולכל בהן חיי רוחי

ועם הכ"ף בסגול, כמו - ולא עשה קהן

וכל - הם בצירי, כמו - אלה הם. ואחת בלבד
בסגול - לבלתי עשות קהם

וכן - קם, עם אותיות ב - ל - ס , היא בסגול,
כמו -

(א) בקם (ב) לקם (ג) מקם

ועם הכ"ף בצירי, כמו - קם אדברה

כנוי השם

(ו) כנוי המצרף:

כנוי המצרף - נקרא גם כנוי הסמיכות, והיא תיבת אֶשֶׁר, שמצרפת שני ענינים, כמו -

האשה אֶשֶׁר נתתה עמדי

וגם היא נסמכת לשם הבא לפניו, ואם לא יבא שם לפניו, יהיה נסתר השם, כמו -

וְאֶשֶׁר יבא את רעהו

תחת - וְאִישׁ אֲשֶׁר יבא את רעהו, וכנוי זה שוה לזכר ונקבה, רבים ורבות.

(ז) כנוי הרומז - כמו -

זֶה	זאת	אֵלֶּה
הֶלֶז	הֶלְזָה	הֶלְזוּ

(ח) כנוי השאלה - כמו -

מִי	לְמִי
מֶה	לְמֶה

וזה הכנוי שוה לזכר ונקבה, יחיד ורבים.

תאר הפעל ושאר המלות

הפעל - היא מלה שבה נבאר איזה פועל ומעשה, התלוי באחד משלשת הזמנים,

(א) עבר (ב) הוה (ג) עתיד

אולם **תאר הפעל** - היא מלה אשר נבאר בה את אופני הפעולה,

(א) איך (ב) מתי (ג) איה

(איה נעשה הפעל ההוא). ונחלק את תאר הפעל לשלש מינים -

(א) תאר תכונת הפעל
(ב) תואר מקום הפעולה
(ג) תואר זמן הפעולה

(א) תאר תכונת הפעל, כמו -

(א) ואכלתם אותו בְּהַפְּזוֹן
(ב) אתנהלה לְאִטִּי

(ב) תואר מקום הפעולה, כמו -

(א) מי לך פה (א) לְפָנַי פָּרַעָה
(ב) שָׁם שָׁם לוֹ (ז) אַחֲרַי דָּרַךְ

תאר הפעל ושאר המלות

גם מלות השלילה, כגון - לא - אל - בלתי -
בל, למלות תואר הפעולה יחשבו, יען כי הם
מורים על שלילת הפעולה, כמו -

(א) לא תאכל	(ג) בל נטעו
(ב) אל תאמר	(ד) לבלתי עשות

(ג) תואר זמן הפעולה - באיזה זמן נעשית, כמו -

(א) אָחֲרַי כֵּן	(ג) לִפְנֵי הַיָּמִים
(ב) בְּטָרֶם תִּבְּא	(ד) עֲתָה שְׂיִמְהִילְנוּ מֶלֶךְ

מלת היחס היא מלה המורה התייחסות עצם דבר
על שם עצם אחר, כגון - על - אצל - מן, כמו

(א) הספר מונח על השלחן
(ב) התלמיד יושב אצל רבו
(ג) הגשם יורד מן השמים

והנה תיבות בי - בָּה - בו - בָּהּ - בְּנו - בָּכֶם -
בְּכֶן - בְּהֶן - בָּהֶם - בָּם, נקראות גם כן מלות
יחס, בעבור שמורות על הכלי שנעשה בו
הדבר, כגון -

(א) במטה אלוקים, (ג) בעט סופר.

וכן מורה על התוך, במקום ובזמן, כמו -

(א) בעיר הזאת	(ג) בשנה ההיא
(ב) בבית הזה	(ד) ביום ההוא

תאר הפעל ושאר המלות

ראוי לדעת כי מלות היחס, הם נוטות בכנויהן כנ"ל.

מלות החיבור הם - גַם - אֶף , כמו -

(א) לחם אֶף יין (ג) מים גם שכר

ולחיבור מאמרים כגון -

יען אשר עשית הפצו, גַם אנוכי אעשה הפצך, לא אשלהך כי אם ברצוני.

מלות הקריאה הם - הָאֵח - הַיָּדָד, לשמחה. אוי - אוֹיָה - אֶקָה, לעצב. הַקָּה, לזרוז. הֵן - אִם, לדמיון.

לכל הכנויים החסרים נפרדים יחוברו האותיות, או מלות המורים על המקרים, כמו - הָשֵׁם.

אמנם הכנויים המחוברים, מהם פשוטים, ומהם מורכבים. הפשוטים הם, אותיות נוספות על השורש בבנינים להורות על הגופים.

כאשר נדבר בפועלים ואלה יתחברו ג"כ לשמות, למלות, ולאותיות המשרתות.

תאר הפעל ושאר המלות

והנה לפניך לוח אשר תראה בו איך יחובר הכנוי לשם דבר, וממנו תראה, וכן תעשה בשמות אחרים.

שם זכר

לנסתר		לנמצא		גוף ראשון	
זכר	נקבה	זכר	נקבה	שזה לזו"נ	
דָּבָר	דְּבָרָה	דָּבָר	דְּבָרָה	דָּבָרִי	יחיד בכנוי יחיד
דְּבָרִי	דְּבָרִי	דְּבָרִי	דְּבָרִי	דָּבָרִי	רבים בכנוי יחיד
דְּבָרָם	דְּבָרָם	דְּבָרָם	דְּבָרָם	דְּבָרֵינוּ	יחיד בכנוי רבים
דְּבָרֵינוּ	דְּבָרֵינוּ	דְּבָרֵינוּ	דְּבָרֵינוּ	דְּבָרֵינוּ	רבים בכנוי רבים

הכנוי המחובר לאותיות המשרתות, כמו - לי - לך - לנו. ועם בי"ת יחובר כמוהו, ולרבים בָּנוּ - בָּכֶם - בָּהֶם, כנ"ל.

משינוי נקודות השם בהתחברן לכנוי, נדבר בו בס"ד באחרונה, כאשר נדבר גם כן משינוי הנקודות בגלל הסמיכות. וכן נדבר מכנוי המחובר למלות.

הפעל

הפעל - הוא חלק הדבור, והיותר הכרחי, והוא אשר יורה שלשה דברים -

א) ענין ב) זמן ג) נושא

דרך משל - פקד, יורה על -

א) ענין הפקידה
ב) זמן הפקידה (בעבר)
ג) הנושא (שהוא פוקד)

הפעל - מתחלק ל -

א) פעל עומד ב) פעל יוצא

פעל עומד - הוא כאשר תשאר הפעולה בנושא עצמו, ולא לזולתו, כמו - שָׁכַב - עָמַד ,

פעל יוצא - הוא כאשר הפעולה יוצאת ממנו לזולתו, כמו - אָכַל - קָתַב, שהפעולה יוצאת מהאוכל, לדבר הנאכל, או מהכותב, למכתב הנכתב.

וכדי להבחין בין, פעל עומד - לפעל יוצא, תשאל עליו שאלת מָה ?

אם תאמר מָה אָכַל ? תשובתך, אכל את הלחם.

לא כן בפעל עומד, אם תשאל מָה שָׁכַב ? תשובתך, נשאר מעל.

הפעל

הפעל - צריך להבחין, בששה דברים -

ה) בנין	ג) גופים	א) סוג
ו) גזרה	ד) זמן	ב) מספר

א) הסוגים - שלשה הם -

ג) שזה לזו"ג	ב) נקבה	א) זכר
--------------	---------	--------

ב) מספר - שנים הם -

ב) רבים	א) יחיד
---------	---------

ג) הגופים - שלשה הם -

א) מדבר בעדו (גוף ראשון)
ב) נמצא (נוכח)
ג) נסתר

בין לזכר, בין לנקבה, בין ליחיד בין לרבים.
נמצא שהגופים הם שנים עשר.

ד) הזמנים - יתחלקו לשלשה והם -

א) עבר	ב) הווה	ג) עתיד
--------	---------	---------

הפעל

יש דרך אחר בפעל, ונקרא בשם "מקור", ולפעמים נקרא שם הפעל, והוא זמן שאינו מוגבל.

(ה) הבנינים - מאלו הזמנים והדרכים, נבנים הבנינים, והמה מתחלקים לשבעה בנינים, ואלה שמותם -

(א) קל	(ה) התפעל
(ב) נפעל	(ו) הפעיל
(ג) פעל	(ז) הפעל
(ד) פעל	

(ו) הגזרות - ארבעה הם -

(א) שלמים	(ג) נחים
(ב) חסרים	(ד) כפולים

ומאלו יתפרדו והיו לשבעה עשר ראשים, כאשר נבארם אחד לאחד.

אמנם צריך שתדע בראשונה, כי לכל פעל, יש לו שרש, והוא שלש אותיות, חוץ מן המרובע, שגם ממנו נדבר במקומו.

גזרות הפעל

גזרת השלמים:

נהגו המדקדקים לשקול כל שרש הפעולות, קלות והמורחות, על משקל פ - ע - ל, וקראו לאות הראשונה מכל שרש פ"א הפעל, ולאות השנייה ע"ן הפעל, ולאות השלישית לט"ד הפעל, כמי -

הש"ן, פ"א הפעל
המ"ב, ע"ן הפעל
הר"ש, לט"ד הפעל

שמר

אתה עתה תבין, ותשכיל הגזרית ושמותה, כי כל פעל, בכל הבונים יבזמניהם, כאשר תראינה איתות שרשו, שלשתן, או גזרתו מן השלמים, אך שלא תנוח בו אות.

ובלל זה תקח בידך, כי כל שרש אשר -

- א) לא תהיה בו אחת מן האותיות הנזרות,
- ב) אי לא תהיה בו ע"ן, אי למ"ד וגם ט"ד לדעת קצת מהמדקדקים, בפ"א הפעל,
- ג) או לא תהיה בו תא"ו, בלמ"ד הפעל, כודאי הוא מן השלמים.

גזרות הפעל

גזרת החסרים:

גזרת החסרים הם, אשר תחסר אות משרשם, באיזה מזמני הבנין. והם נפרדים לשתי גזרות, אחת לחסרי הפ"א (הפעל), וזה על הרוב כשתהיה אות ראשונה, נו"ן או למ"ד, כמו -

(א) נָטַע (ב) לָקַח

ולפי קצת מדקדקים, גם תוכל להיות יו"ד
כמו -

(א) יָצַק (ב) יָצַב

גזרת חסרי הקצוות:

גזרת חסרי הקצוות הם, כאשר תחסרנה אות פ"א, ואות למ"ד השרשיות, שתיהן (פ"א הפעל ולמ"ד הפעל מן השרש), והנה נו"ן, דרך משל -

נָתַן שנמצאת - הַת

ואם תהיה האות שלישית תי"ו, יהיה הפעל גם כן חסר, ונוכל לקראתו, מחסרי הלמ"ד.

אמנם במספר הגזרות לא תבא זאת, יען כי החסרון במקרה אחד לבדו הוא, והוא כאשר תפגש בתי"ו אחרת. כאשר נבאר, ובמשקל השלמים גם תבא.

גזרות הפעל

הנחים:

הנחים הם, כאשר תבוא בשרש אות נחה. ולפי מקומה אשר תהיה בו בשרש, כך יהיה שם הגזרה. ואלה תולדותיה תשע -

א	נחי פ"א אל"ף	--	אמר
ב	נחי פ"א יו"ד	--	ידע
ג	נחי עי"ן וא"ו (האות השניה)	--	קום
ג	נחי עי"ן יו"ד (האות השניה)	--	בין
ד	נחי למ"ד אל"ף	--	מצא
ה	נחי למ"ד ה"א	--	גלה
ו	נחי הקצוות (נחי פ"א אל"ף, ולמ"ד ה"א)	--	אכה
ז	נחי הקצוות (נחי פ"א יו"ד, ולמ"ד אל"ף)	--	מצא
ח	נחי הקצוות (נחי פ"א יו"ד, ולמ"ד ה"א)	--	ירה
ט	נחי עי"ן וא"ו, ולמ"ד אל"ף	--	בוא

ויש שרשים שהם מנחי הלמ"ד ה"א, ועם כל זה הם מן השלמים כאשר נבארם.

מהחסרים והנחים - תולדנה ותרכבנה שתי גזרות, ואלו הם -

א) חסרי הפ"א, ונחי למ"ד אל"ף, כמו - נשא

ב) חסרי הפ"א, ונחי למ"ד ה"א, כמו - נטה

גזרות הפעל

גזרת הכפולים:

גזרת הכפולים, היא גזרה בפני עצמה, והיא כשתהיינה בשרש שתי אותיות דומות, זו אחר זו, שניה ושלישית, כמו -

(א) קָבַב (ג) מָרַד

ומזאת תבנה גזרת המרובעים, בנוח העי"ן, כמו -

(א) בִּנְנָן (ג) כִּנְנָן

נשאר לנו לרמוז כאן, אחרי צאתנו מן הגזרות, כי יש שרשים מיוסדים על ארבע אותיות, וגם על חמש, וגם מהם נדבר במקומם.

בנין לשון הקודש

אחרי הודיע אלקים לנו כל זאת, נבא לבנות הבנינים על יסודי גזרות האלו, כי לפיהם יחנו ויסעו וישנו את צורתם.

(א) לשון הקודש נחלק לשני מיני פעלים,

(א) פעל עומד (ג) פעל יוצא

(ב) כל פעל נחלק לששה גזרות,

(א) שלמים	(ד) נחי פ"א הפעל
(ב) חסרים	(ה) נחי עי"ן הפעל
(ג) כפולים	(ו) נחי למ"ד הפעל

בנין לשון הקודש

ויש מורכבים מאלו, כמו נחי הקצוות, או חסרי הקצוות, ויש מרובעים, כמו - שעשע - קעקע, וכיוצא.

ג) כל גזרה נחלקת לשבעה גזרות, כל גזרה לשבעה בנינים, שלשה אבות, ושלשה תולדות, ויש מרובע.

- א) הקל פֿעל - ותולדתו
- ב) נִפְעַל פֿעל - הדגוש ותולדתו
- ג) פֿעַל הַפְּעִיל - ותולדתו
- ד) הַפְּעַל הַתְּפַעַל

וסימנו (של הַתְּפַעַל), אותיות ה"א ותי"ו בראש, ודגש בעי"ן הפעל.

ד) כל בנין נחלק לששה זמנים -

א) עבר	ד) מקור
ב) בינוני (הָזָה)	ה) פעול
ג) צווי	ו) עתיד

ה) כל זמן נחלק לשני מינים -

א) זכר	ב) נקבה

ו) כל מין נחלק לשני מספרים -

א) יחיד	ב) רבים

בנין לשון הקודש

ז) כל מספר נחלק לשלשה גופים -

א) נסתר ב) נוכח ג) מדבר בעדו

ח) לכל גוף דבור מיוחד בנקודה, או בתוספת אותיות כגון ת - ה - י - מ - ו - נ, בסוף העוברים, כמו -

תְּפַרְתִּי	תְּפַרְיָה	תְּפַרְתֵּי
תְּפַרְתִּיךְ	תְּפַרְיָיו	תְּפַרְתֵּיכם

או אותיות א - י - ת - נ, בראש העתידיים, הוסף אותיות א - י - ת - נ על הצווי, ויצא העתיד, כמו -

אֶיֶרְכַּב יִרְכַּב תִּירְכַּב גִּירְכַּב

ובנין זה "האיתן" תמיד הוא בחיריק, חוץ מהאל"ף, שהיא בסגול, כמו - אֶיֶפְקֹד, כי היא גרונית.

סימן לפועל יוצא, דלא שייך בו נפעל או פעול, אך יש יוצא מן הכלל. רק סימן המובהק שלא יתכן בו (בפעל עומד), שאלת מה.

בנין הקל

מעטה, נדבר בבנין הקל מגזרת השלמים.

עבר נפעל		קל עבר (פעל)	
יחיד		יחיד	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
נְפָקַד	נִפְקְדָה	פָּקַד	פִּקְדָה
נִפְקְדָתָּ	נִפְקְדָתִי	פִּקְדָתְךָ	פִּקְדָתִי
שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ

ראה כי המדבר בעדו (גוף ראשון) הוא שוה לזכר ונקבה, וכן הוא תמיד בכל הפעלים, בכל הזמנים ובכל הבנינים כולם.

עבר נפעל		קל עבר (פעל)	
רבים		רבים	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
נִפְקְדוּ	נִפְקְדוּ	פָּקְדוּ	פִּקְדוּ
שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ
נִפְקְדְתֶם	נִפְקְדְתֶנּוּ	פִּקְדְתֶם	פִּקְדְתֶנּוּ
שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ	שׁוּה לזו"נ

בנין הקל

עוד תשוב ותראה כי הנסתרים והנסתרות שוים הם בעבר, ולמדברים בעדם (גוף ראשון) ביחיד וברבים וכנ"ל.

ותבין ותדקדק כי אותיות ת - ה - י - מ - ו - ן, המה משמשות להוראת הגופים בעבר, אחרי השרש, ויהיו לזכרון בין עיניך.

בנוני נפעל		בנוני פועל	
יחיד		יחיד	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
נפקדהית	נפקד	פוקדהית	פוקד
רבים		רבים	
נפקדים	נפקדות	פוקדים	פוקדות

בבנוני (הנה) פועל ונפעל, צריך להוסיף כנויים נפרדים להוראת הגופים, כמו אני פוקד, אתה פוקד, הוא פוקד, יען כי בו הוראת הגופים. וכן יקראו גם בפעול בכל הבנינים ובכל הזמנים.

דע לך כי פעל בזמן הנה שבא בלי מלות הגוף יחדל מהיות פעל, והיה לישם עצם לכל דבר.

בנין הקל

צווי נפעל		צווי הקל	
יחיד		יחיד	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
הפקד	הפקדי	פקד	פקדי
רבים		רבים	
הפקדי	הפקדנה	פקדי	פקדנה

בצווי הנפעל תבוא האות ה"א לפני השורש נקודה בחיריק, ודגש לאחריה, להורות על נו"ן הבנין אשר תחסר (שהרי בנפעל, תמיד יש אות נו"ן לפני השורש, ובצווי תחסר). ואם פ"א הפעל אינה מקבלת דגש (מחמת שהיא מאותיות אחע"ה), תבוא הה"א בצירי, כמו - הערל.

בשרש פקד צורת המקור בבנין הקל הוא פקוד, ובתוספת האותיות (בכל"ס) ב - כ - ל - מ, יהיו -

בִּפְקֹד בִּפְקֹד לִפְקֹד מִפְקֹד.

צורת המקור בבנין נפעל הוא הפקד, ולא ישתנה הניקוד מצורת המקור בשל תוספת אותיות בכל"ס, ויבא כמו -

בִּיהִפְקֹד בִּיהִפְקֹד לִיהִפְקֹד מִיהִפְקֹד.

בנין הקל

ויבוא על משקל פֶּקֶד, בגלל הסבות הרמוזות
בעתיד וצווי. ויבא בה"א נוספת בצווי, כמו -

לְרַבֵּעָה לְמִשְׁחָה

ולפעמים יבא הקל ליחיד בעבר נקוד בקמץ
וצירי, כמו - קִפֵּץ עם פ"א, לא ישתנה בשאר
הגופים, ותאמר -

קִפֵּץ קִפְצָתִי קִפְצָתָה

ונמצא גם כן העי"ן בחולם כמו - יְכוּל, אבל
נשמטיה כי אינה מגזרתינו.

הנמצא (נוכח) יחיד פ"א הוא פִּקְדָתָה, יבא לפעמים
בה"א נוספת באחרונה, כמו - בְּגִדְתָהּ, וכן בְּנִפְעַל
נְכַסְפָתָה.

שורש אשר האות הראשונה שלו תהיה חי"ת, או
עי"ן, יהפוך השוא נע בנמצאים (בנוכח) לשוא
פתח (חטף פתח), כמו -

קִפְצָתָם עִמְדָתָם

ובבנין נִפְעַל שורש אשר האות הראשונה שלו
תהיה חי"ת, או עי"ן, תהפך נו"ן הבנין לסגול
במקום חיריק, כמו -

נִקְפְּזוּ נִעְנְשׁוּ

בנין הקל

ולפעמים במקום שוא נח תחת פ"א הפעל,
יבוא שבא סגול (חטף סגול), כמו -

נַעַלְם נִהַרְס

ואם תהיה האות השנייה (עי"ן הפעל), מאותיות
חי"ת או עי"ן, במקום שוא נע, יבוא בבנין הקל
(בצווי) שוא פתח (חטף פתח), כמו -

בְּחָרוּ בַּמְקוֹם בְּחָרוּ

וכן בנפעל (בעבר)

נִבְחָרָה נִבְעָלָה נִשְׁאָלָה

ואם אות השלישית מאותיות חי"ת או עי"ן (למ"ד
הפעל), בנמצאת יחידה (גוף ראשון לנקבה בבנין
קל, עבר), משתנת, ותבא -

צְמַחְתָּ שָׁמַעְתָּ בַּמְקוֹם צְמַחְתָּ שָׁמַעְתָּ

וכן בנפעל ישתנה גם הבנוני הזה בגלל אותיות
חי"ת עי"ן, אם יבואו בשרש, כנז"ל בעבר.

ומלבד שנים הנז"ל דוק ותשכת, כי בהיות למ"ד
הפעל בבנין הקל, יבוא בזכר יחיד (בה'וה),
תחתיהן פתח, ותאמר -

צוֹמַח שוֹמַע וְלֹא צוֹמַח שוֹמַע

בנין הקל

ובנקבה ביחיד, במקום שני סגול, יבאו שני פתחין, ותאמר -

צוּמְחַת וּלֹא צוּמְחָת

וכן בנפעל תאמר -

נְשַׁמְעָת וּלֹא נְשַׁמְעֶת

בבנין הקל, בזכר יחיד בהוה, תבוא יו"ד נוספת באחרונה, כמו - פּוֹקְדִי בּמְקוֹם פּוֹקֵד, ואז הצירי יהפך לשוא.

בבנין נפעל, תחת עי"ן הפעל, בזכר יחיד בהוה, יבוא קמץ, להבחינו מן העבר לנסתר יחיד, שהוא בפתח, ותאמר בבנוני - נִפְקֵד וּבְעֵבֶר נִפְקָד.

כן יבוא הבנוני, בקמץ בפ"א הפעל, כמו העבר, כמו -

חִפְּץ חִפְּצָה חִפְּצִים חִפְּצוֹת

צווי, יבוא גם כן על משקל פִּקֵּד, לשלושת הסבות האמורות בעתיד. ויבוא גם בה"א נוספת, כמו -

שְׁמְרָה זְכָרָה

ואם הוא (הצווי) בפתח בלי ה"א (כמו שְׁמַע), תבוא בה"א (במקום ה"א) בחיריק בפ"א הפעל, כמו -

שְׁמְעָה שִׁכְבָּה, וּנְמַצָּה סִלְחָה.

בנין נפעל

פעול הקל

זכר	פְּקוּד	פְּקוּדִים
נקבה	פְּקוּדָה	פְּקוּדוֹת

פעול בנפעל לא נמצא, כי כולו פעול, וישמש תחתיו בבנין הזה הבינוני. ובפעול הקל, תשמור דרכי החי"ת והעי"ן, כי בהיותן פ"א הפעל, יהפכו השוא נע במקום שהוא, לשוא פתח (חטף פתח), כמו -

חְמוּשִׁים עֲצוּדָה

וכן לעולם יבוא בם השוא פתח, במקום שוא נע. מלבד היוצאים, אשר בם יבא שוא סגול ושוא קמץ (חטף קמץ), כאשר נזכרים בבואן לידינו.

ובהיות החי"ת והעי"ן, למ"ד הפועל, יניחו הפתח תחתיהם, כמו -

פְּתוּחַ קְדוּעַ.

והכלל הזה יהיה בידך, כי בכל זמן ובכל בנין, חי"ת או עי"ן, לכשיהיו בפעל באות האחרונה, באם לא יהיו אחר קמץ או פתח, תנקד כל אחת מהן בפתח, ושמור זה.

בנין נפעל

העתיד בנפעל		העתיד בקל	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
אֶפְקֵד	שׁוּה לֹא־נ	אֶפְקֵד	שׁוּה לֹא־נ
תִּפְקְדִי	תִּפְקְדִי	תִּפְקְדִי	תִּפְקְדִי
יִפְקֹד	תִּפְקְדִי	יִפְקֹד	תִּפְקְדִי
רבים		רבים	
נִפְקְדִי	שׁוּה לֹא־נ	נִפְקְדִי	שׁוּה לֹא־נ
תִּפְקְדִי	תִּפְקְדִי	תִּפְקְדִי	תִּפְקְדִי
יִפְקְדִי	תִּפְקְדִי	יִפְקְדִי	תִּפְקְדִי

תגיבת תִּפְקְדִי, ותגיבת תִּפְקְדִי, שׁוּה לנמצאות ולנסתרות בכולם בעתיד, וכן לעולם. הת"ו בעתיד, בין בפעל הזה ובין בפועלים אחרים, בכל הבנינים יהיה שׁוּה לנמצא זכר, ולנקבה נסתרת. ודבר זה ילמד מענינו ממ"ם הפועל.

אודתיות אית"ן, בהיות אודתיות חית"ת או עי"ן, בפ"א הפועל, יהפכו חיריק לפתח. והסגול באל"ף יעמוד, בהמשיך אחריו שׁוּה סגול באודתיות חית"ת עי"ן לפעמים, כמו -

יַעֲמֹד תַּעֲמֹד אַעֲמֹד

בנין נפעל

ופעמים הרבה ישאר השוא נח, כמו - אָחַמַּד - תְּחַמַּד - יְחַמַּד.

בעתיד הנפעל, אחר אותיות אית"ן, יבא הדגש להורות הנו"ן הבאה לסימן הנפעל אשר תחסר בו, כמו -

אָפְקַד הראוי להיות אֲנַפְקַד

ואם פ"א הפעל לא תקבל דגש, תבאנה אותיות אית"ן בצירי, כמו - אֲחָשִׁב - אֲרָצַח.

במדברים בעדם (גוף ראשון), תבא בעתיד ה"א נוספת, ובגללה תשתנה הנקודה, כמו - אֲפַקְדָה - אֲשַׁמְרָה.

וכן תראה נו"ן נוספת בנמצאים ובנסתרים הזכרים, כמו - תִּפְקְדוּן - יִפְקְדוּן.

גם בעתיד נמצא, פתח בעי"ן הפועל במקום חולם, והוא לשלש סיבות.

א) כשתבא עי"ן הפועל באותיות חי"ת או עי"ן כמו - יִפְעַל - יִפְחַד.

ב) כשתבואנה אותיות הנ"ל בלמ"ד הפעל, כמו - אֲשַׁמַּע - יִצְמַח.

ג) ברוב פועלים העומדים, כמו - אֲשַׁכַּב - אֲצַדֵּק וכיוצא.

בנין פֿעל ופֿעל

פֿעל עבר		פֿעל עבר	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
פֿקד	פֿקדה	פֿקד	פֿקדה
פֿקדת	פֿקדת	פֿקדת	פֿקדת
פֿקדתי	שוה לאו"נ	פֿקדתי	שוה לאו"נ
רבים		רבים	
פֿקדו	שוה לאו"נ	פֿקדו	שוה לאו"נ
פֿקדתם	פֿקדתו	פֿקדתם	פֿקדתו
פֿקדנו	שוה לאו"נ	פֿקדנו	שוה לאו"נ

בנין פֿעל הוא פֿועל כמו בנין הקל, וההפרש שיש ביניהם במשמעות הוא, כי הפעולה הבאה בפֿעל היא נעשת יותר בְּחִזְקָה ובזריזות מן הקל.

ועל ענין זה, או משום הדגש הבא בעי"ן הפעל נקרא בנין פֿעל פעל כבד, וכן נקרא פעל הדגוש.

וכן היחס שבין פֿעל לנִפְעֵל, כי פֿעל הוא פעול הפֿעל, כמו שנִפְעֵל הוא פעול הקל.

בנין פֿעל ופֿעל

בבנין פֿעל לפעמים עי"ן הפעל בפתח, כמו -
שִׁבֵּר, ובשלשה פעלים היא בסגול, והם -

דָּבַר קָבַס כָּפַר

ובאס"ף (אתנח וסוף פסוק) עי"ן הפעל בצירי.

כשתהיה עי"ן הפעל מאותיות הגרון אהחע"ר, אז
פ"א הפעל נקודה בצירי במקום חיריק, כמו - בָּרַךְ
ובפֿעל יבא חולם במקום קבוץ, כמו - שׁוֹרֵשׁ ,

וכן נמצא פֿעל בחיריק בלא דגש, כמו - נָחַם,
והגם שהיה לו בעי"ן הפעל. וכן נמצא הבנין בלא
דגש, כמו -

בְּקִשׁוֹ מִבְּקִשִּׁים מִלְּאוֹ

ואחרים כאלה בהשמט הדגש חזק.

בינוני פֿעל	פעול	בינוני פֿעל	
פֿקַד	מִפֿקַד	מִפֿקַד	זכר
פֿקַדְה יָדַת	מִפֿקַדְה יָדַת	מִפֿקַדְה יָדַת	נקבה
פֿקַדִּים	מִפֿקַדִּים	מִפֿקַדִּים	רבים
פֿקַדוֹת	מִפֿקַדוֹת	מִפֿקַדוֹת	רבות

בנין פֿעל ופֿעל

אין פעול לפֿעל שכולו פעול, מִפֿקֿד - מִפֿקֿד, ואז לעולם המ"ם בשוא, סימן לבינוני (הוה) ופעול.

ואם עי"ן הפעל מאותיות אחהר"ע, פ"א הפעל תהיה בקמץ תחת פתח בבנוני, וחולם תחת קבוץ בפעול, כמו -

מִבְּרֵךְ מְבוֹרֵךְ מְדַבֵּר

ורעיו בצירי העי"ן, כמו בעבר. ועם מקף אחריו יתהפך לסגול, כמו - מִבְּקִשְׁלָהֶם

צווי פֿעל

זכר	פֿקֿד	פֿקֿדו
נקבה	פֿקֿדי	פֿקֿדָה

צווי פֿעל: אין בו צווי, ואם תצטרך ממנו תשתמש מצווי נפֿעל, כי הכל הולך אל מקום אחד.

פֿקֿד: לפעמים כולו פתח, כמו - בִּלְע - פֿלֵג.

מקור פֿעל: פֿקֿד, ובמקף יבא בסגול, כמו - דְּבָרֵינָא. ועם אותיות בכל"ם יהיה - בְּפֿקֿד - בְּפֿקֿד.

מקור פֿעל: פֿקֿוד כמו גָּנוֹב

בנין פֿעל ופֿעל

עתיד פֿעל		עתיד פֿעל	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
אַפּקד	שוה לזו"נ	אַפּקד	שוה לזו"נ
תּפּקד	תּפּקדי	תּפּקד	תּפּקדי
יּפּקד	תּפּקד	יּפּקד	תּפּקד
רבים		רבים	
נפּקד	שוה לזו"נ	נפּקד	שוה לזו"נ
תּפּקדו	תּפּקדנה	תּפּקדו	תּפּקדנה
יּפּקדו	תּפּקדנה	יּפּקדו	תּפּקדנה

אותיות אית"ן בשני הבנינים בשוא, ותחת האל"ף שוא ופתח (חטף פתח), לסיבת היותה גרונית כמשפטה שלא לקבל שוא נע.

פ"א הפעל בבנין הקל בפתח. ויבא קמץ או חולם תחת פתח או קבוץ, קודם אותיות אחהע"ר, להורות הדגש החסר, כמו -

אַבְרָם ?בוֹרַחַ

ויש שתבאנה בעתיד ה"א ונו"ן נוספות, כמו -

אַדְבָּרָה תּדְבָרוּן

בנין הפעיל והפעל

עבר הפעל		עבר הפעיל	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
הִפְקֵד	הִפְקְדָה	הִפְקִיד	הִפְקִידָה
הִפְקֵדְתָּ	הִפְקֵדְתְּ	הִפְקִידְתָּ	הִפְקִידְתְּ
הִפְקֵדְתִּי	שוה לזו"נ	הִפְקִידְתִּי	שוה לזו"נ
רבים		רבים	
הִפְקִידוּ	שוה לזו"נ	הִפְקִידוּ	שוה לזו"נ
הִפְקִידְתֶּם	הִפְקִידְתֶּן	הִפְקִידְתֶּם	הִפְקִידְתֶּן
הִפְקִידְנוּ	שוה לזו"נ	הִפְקִידְנוּ	שוה לזו"נ

סימן ההפעיל, אות ה"א קודם אותיות השורש, ויו"ד נחה בין עי"ן ולמ"ד הפעל. בבינוני מ"ם פתח תחת ה"א הבנין, ובפעול מ"ם קבוץ.

בעתיד, אותיות אית"ן יבאו בפתח במקום ה"א הבנין. בצווי ומקור ה"א הבנין בפתח.

וּפְהִפְעֵל פֵּעוּלוֹ, ה"א הבנין תעמוד אצלו נקודה בקמץ, ובבואה לפני שוא בכל הבנין תהיה (הה"א) חטופה, ואין בו יו"ד נחה כמו בהפעיל.

הוראתם, הפעולה נעשית בזולת על ידי אמצעי כשהוא פעל יוצא, ובפועלים העומדים יוצא לשני.

בנין הפעיל והפעל

לפעמים יבא הפעיל במקום בנין הקל, כשיהיה פעל שלא נמצא בקל, כמו - השליך משמים.

וכמו שבאו בפעל, פועלים במקום הפעיל כשהם עומדים, כמו - ערום הלכו בלי לבוש.

אם פ"א הפעל מאותיות אחרה"ע, ה"א הבנין תבא בסגול, ואות אחרה"ע תהא בשוא סגול, כמו - החרים - העלים - האמין וכיוצא. וגם לפעמים תבא בשוא נח לבדו, כמו - העלים.

הפקד, לפעמים נמצא במקום קמץ, קבוץ בה"א, כמו - השליך.

חי"ת ועי"ן לכשיהיו בפ"א הפעל, ינקדו בקמץ חטף, וקמץ זה"א אז הוא רחב, כמו - החרבה - החליתי.

פעול הפעיל	בנוני הפעיל	
מפקד	מפקיד	זכר
מפקדהי'דת	מפקידהי'דת	נקבה
מפקדים	מפקידים	רבים
מפקדות	מפקידות	רבות

בינוני הפעל, לא נמצא. מפקיד, נמצא ביו"ד נוספת, כמו - המגביהי - המטיפילי. מפקד, נמצא בקמץ המ"ם, כמו - משחת.

בנין הפעיל והפעל

צווי הפעיל: הפקד או הפקד לזכר. ולנקבה הפקידו.
 וברבים הפקידו הפקדנה.
 מקור הפעיל: הפקד או הפקד. מקור הפעל: הפקד.
 הפקד בסגול במקף, כמו - העבר-נא, והעי"ן
 כמנהגה בשוא פתח.
 גם נמצא בחיריק ובה"א נוספת, כמו -
 הקשיבה - הצליחה

עתיד הפעל		עתיד הפעיל	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
אפקד	שוא לזו"נ	אפקיד	שוא לזו"נ
תפקד	תפקדי	תפקיד	תפקידי
יפקד	תפקד	יפקיד	תפקידי
רבים		רבים	
נפקד	שוא לזו"נ	נפקיד	שוא לזו"נ
תפקדו	תפקדנה	תפקידו	תפקידנה
יפקדו	תפקדנה	יפקידו	תפקידנה

אפקיד נמצא בצירי, כמו - אהזק. וגם בפתח, כמו
 - יבטח.

אפקד אותיות אית"ן, תבאנה גם בקבוץ.

בנין התפעל

בנין התפעל, סימנו התי"ו הנוספת בראשו, ודגש בעי"ן הפעל כמו בפעל. בבנוני מת (הכוונה לתחילת הנטיה כמו מתפקד). ובעתיד אותיות אית"ן ואחריהן תי"ו, כאשר תראה.

הוראתו, הפעולה נעשית בעצמו ממנו, ואם כן יהיה פועל ופועל בזמן אחד. בפועלים העומדים, מורה על פעולה הנעשית בתמידות ובחזקה, כמו - התהלך

ובפועלים אשר אינם נמצאים בבנין הקל, יש להם את משמעות הקל בעצמו, כמו - התהנן

התפקד יבא לפעמים התפקד, כמו - התחזק.

כאשר עי"ן הפעל גרונית, יבא בפ"א הפעל קמץ במקום פתח, תמורת הדגש, כמו - התקרב, וכן בכל הבנין. ותבא עי"ן הפעל בסגול מסבת המקף, כמו - התהלך-נה.

אם פ"א הפעל מאותיות ז - ס - ש - י, תבא תי"ו הבנין בין פ"א הפעל לעי"ן הפעל בכל הבנין, כמו - השתקר - מסתולל.

ואם פ"א הפעל תהיה האות צד", יבא טי"ת תמורת התי"ו, כמו - נצטדק

ואם פ"א הפעל תהיה זי"ן, יבא דל"ת תמורת התי"ו, כמו - הזדמנתון.

בנין התפעל

אין בבנין הזה פֿעול, שכל הבנין הוא פועל בעצמו כאשר אמרנו ובמקומו ישמש הבינוני.

עתיד התפעל		עבר התפעל	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
אָתְּפֶקֶד	שׁוּה לזו"נ	הִתְפַּקְדָּה	הִתְפַּקְדָּה
תִּתְפַּקְדִּי	תִּתְפַּקְדִּי	הִתְפַּקְדָּתִי	הִתְפַּקְדָּתִי
תִּתְפַּקְדֶּה	תִּתְפַּקְדֶּה	הִתְפַּקְדָּתִי	שׁוּה לזו"נ
רבים		רבים	
זכר	נקבה	זכר	נקבה
נִתְפַּקְדוּ	שׁוּה לזו"נ	הִתְפַּקְדוּ	הִתְפַּקְדוּ
תִּתְפַּקְדוּ	תִּתְפַּקְדוּ	הִתְפַּקְדוּ	הִתְפַּקְדוּ
תִּתְפַּקְדוּ	תִּתְפַּקְדוּ	הִתְפַּקְדוּ	שׁוּה לזו"נ

אָתְּפֶקֶד תבא בו ה"א נוספת באחרונה, כמו -
 אֲשִׁיתְמַרְהָ, וְהֵנוּ"ן ברבים כמו - תִּתְפַּקְדוּן -
 תִּתְהַלְכוּן.

מִתְפַּקֵּד בבינוני נמצא מִטְּהַר במקום מִתְטַהֵר
 בחסרון תי"ו הבנין, להקל הלשון.

בצווי התפקד, ובפתח במקום צירי, כמו - הִתְחַזֵּק.

מקור: התפקד או התפקד

בנין התפעל

בנוני התפעל			
זכר	נקבה	רבים	רבות
מתפקד	מתפקדה	מתפקדים	מתפקדות
צווי התפעל			
התפקד	התפקדי	התפקרו	התפקדנה

טרם אכלה לדבר מן השלמים, אשכילך ואורך בפועלים אשר אין להם דמות השלמים, ובשלמים יחשבו. בהיותם באים למעט על משקלם, ושלשת אותיות השרש תמיד תבאנה בבנין.

והם ארבעה שרשים שיבואו בדמות נחי למ"ד ה"א, ועם כל זה הם מן השלמים, ואחד מחסרי הפ"א, והמה - נְגַה - גְבַה - קָמַה - תָּמַה, דמות אחת לארבעתם.

וזה לך האות כי בשלמים יחשבו, זולתי נְגַה, כי הוא מן חסרי הפ"א. כי שרשם הנ"ל חציו קמץ וחציו פתח, כמשקל פָקַד, נְגַש, ולא כולו קמץ כנחי למ"ד ה"א, כמו - אָבַה.

ואולי כי זהו הטעם אשר הלשון שמיה מפיק בה"א שרשים הללו, להודיעך כי איננה נחה.

בנין התפעל

בשרשים האלה ארבעתם צריך להזהר, כי הה"א
אם לא תהיה אחר קמץ או פתח, תנקד היא
עצמה בפתח, ולא תשאר בלי נקודה כפועלים
אחרים, ותאמר -

יְגִיבִיהּ הִגְבִּיהּ יְגִיבִיהּ

בעתיד הקל משקלם משונה מן השלמים, כי כן
ישקלו -

אֶתְמָה תִּתְמָה יְגִבִּהּ יְגִיבִיהּ

עוד אומר לך, כי השרשים השלמים אשר אות
שלישית שלהם תי"ו, יבואו כאשר אמרתי לך על
משקלם.

אמנם כאשר יפגשון יחדיו שתי תי"ו, היינו תי"ו
השרש ותי"ו השימוש של המדבר בעדו ונמצא
יחיד (גוף ראשון ונוכח), אחת מהנה נעדרת, כמו -

כָּרְתִי - כָּרַתְּ בַּמָּקוֹם כָּרְתִי - כָּרְתִי

ויבא דגש באות תי"ו להורות חסרון חברתה.

החסרים

החסרים המה, אשר תחסר אחת מן האותיות הנעות משרשם.
החסרון יבא בפ"א הפעל, כאשר תהיה נו"ן כמו - נָגַשׁ. וחבירו יהיה ג"כ - לָקַח.
ומן המדקדקים שמו בם ג"כ מקצת מנחי פ"א יו"ד, בשם חסרי הפ"א, כאשר נאמר לפנים, ועתה נבא לחבר בנינם.

עבר בבנין הקל

נָגַשׁ	נָגְשָׁה	נָגַשְׁתָּ	נָגַשְׁתִּי	נָגַשְׁתִּי
נָגְשׂוּ	נָגְשׂוּם	נָגְשׂוּן	נָגְשׂוּנִי	נָגְשׂוּנִי

נפעל עבר

נָגַשׁ	נָגְשָׁה	נָגַשְׁתָּ	נָגַשְׁתִּי	נָגַשְׁתִּי
נָגְשׂוּ	נָגְשׂוּם	נָגְשׂוּן	נָגְשׂוּנִי	נָגְשׂוּנִי

ראה בעבר הנפעל, חסרון נו"ן השורש, כי נו"ן אשר תראה היא נו"ן הבנין, ולכן יבא דגש בעי"ן הפעל להורות הנו"ן החסרה.
פעל לָקַח, יבא בו ג"כ בשלמים, ונמצא - לָקַח.

בינוני בקל

נֹגֵשׁ	נֹגְשָׁה	נֹגְשִׁים	נֹגְשׂוּת	נֹגְשׂוּת
--------	----------	-----------	-----------	-----------

בינוני בנפעל

נָגַשׁ	נָגְשָׁה	נָגְשִׁים	נָגְשׂוּת	נָגְשׂוּת
--------	----------	-----------	-----------	-----------

החסרים

יבא הבינוני נִפְעַל בקמץ כדרכו, להבדילו מן העבר. פעול בְּנִפְעַל, לא נמצא כנ"ל.

פעול בקל

נְגוּשׁ נְגוּשָׁה נְגוּשִׁים נְגוּשׁוֹת

עתיד הקל

אֶנְשׁ תִּנְשׁ תִּנְשִׁי תִּנְשׁוּ תִּנְשׁוּןָה
נִנְשׁ תִּנְשׁוּ תִּנְשׁוּןָה תִּנְשׁוּןָה

עתיד בנפעל

אֶנְשׁ תִּנְשׁוּ תִּנְשׁוּןָה תִּנְשׁוּןָה תִּנְשׁוּןָה
נִנְשׁ תִּנְשׁוּןָה תִּנְשׁוּןָה תִּנְשׁוּןָה

בעתיד הקל, יבא בפועלים האלו גם חולם במקום פתח בעי"ן הפעל, כמו - אֶפּוֹל - תִּצּוֹר - יִבּוֹל. ועם ה"א נוספת - אֶצְרָה - נִפְלָה, וכיוצא.

פעל לְקַח כמו - נִגְשׁ, אֶקַּח - יִקַּח, ועם ה"א - אֶקַּחָה.

צווי בקל

גִּשׁ גִּשִׁי או גוּשִׁי גִּשׁוּ גִּשׁוּןָה

צווי בנפעל

הִנְשׁוּ הִנְשׁוּןָה הִנְשׁוּןָה הִנְשׁוּןָה

החסרים

יבא צווי הקל בה"א נוספת, כמו - גְּשִׁיחַ - קָהָה.
אמנם בפועלים אשר בעתיד, יבא בם החולם,
יבואו בצווי כדרך השלמים, כמו - נְפֹל - נְפֹלוּ,
וכן במקור. וכן נמצא לְקַח במקום קַח.
מקור הקל: גְּשִׁיחַ, ובלקח - קָהָה, בגלל החי"ת.
ונמצא על דרך השלמים, כמו - לְקַוֵּה.
מקור הנְפֹעֵל: הַגְּשִׁיחַ, ונמצא יוצא מן הכלל - גְּשִׁיחַ.

הפעיל בעבר

הגִּישׁ	הגִּישָׁה	הגִּישְׁתָּ	הגִּישְׁתְּ	הגִּישְׁתִּי
הגִּישׁוּ	הגִּישְׁתֶּם	הגִּישְׁתֶּן	הגִּישְׁנוּ	

הפעל בעבר

הגִּישׁ	הגִּישָׁה	הגִּישְׁתָּ	הגִּישְׁתְּ	הגִּישְׁתִּי
הגִּישׁוּ	הגִּישְׁתֶּם	הגִּישְׁתֶּן	הגִּישְׁנוּ	

בינוני הפעיל

מגִּישׁ	מגִּישָׁה־יִשֵּׁת	מגִּישִׁים	מגִּישׁוֹת
---------	-------------------	------------	------------

בינוני הפעל

מְגִישׁ	מְגִישָׁה־יִשֵּׁת	מְגִישִׁים	מְגִישׁוֹת
---------	-------------------	------------	------------

החסרים

פעול

הגִּישׁ הִגְשָׁה הִגְשִׁים הִגְשִׁוּת

עתיד הפעיל

אֶגִּישׁ	תִּגְשִׁי	תִּגְשִׁי	נִגְשִׁי	תִּגְשִׁי
נִגְשִׁי	תִּגְשִׁוּ	תִּגְשִׁנָּה	נִגְשִׁוּ	תִּגְשִׁנָּה

עתיד הפעל

אֶגִּישׁ	תִּגְשִׁי	תִּגְשִׁי	נִגְשִׁי	תִּגְשִׁי
נִגְשִׁי	תִּגְשִׁוּ	תִּגְשִׁנָּה	נִגְשִׁוּ	תִּגְשִׁנָּה

צווי הפעיל

הִגְשִׁי הִגְשִׁי הִגְשִׁי הִגְשִׁי

ובתוספת ה"א הִגְשִׁיָּה, חיריק יבא בעי"ן הפעל.

מקור הפעיל: הִגְשִׁי. ומקור הפעל: הִגְשִׁי.

בפעל פִּעַל והתפעל יבואו פועלים החסרים במשקל, וכמו השלמים עצמם בלי חסרון נִגְשִׁי נִגְשִׁי וְהִתְנַגְּשִׁי, ואין צורך להזכירם.

חסרי הקצוות

גזרת חסרי הקצוות היא כאשר תבאנה בשורש שתי נוני"ן בקצוותיו, פעמים תחסר הפ"א, פעמים הלמ"ד ופעמים שתיהן כאחד, כאשר בעבר ומקור.

בנין הקל בעבר

נָתַן	נָתַנָּה	נָתַתְּ	נָתַתְּ	נָתַתִּי
נָתַנּוּ	נָתַתְּם	נָתַתְּן	נָתַנּוּ	

יבא תַתָּה במקום נָתַתְּהּ, והנה תחסרנה שתי הנוני"ן, ובמקומם יבאו שני דגשים, כאשר אתה רואה. ולכשתחסר אחת מהנה (מהנוני"ן) בשורש בראשיתו או בסופו, יבא הדגש לתשלום החסרון, כמשפטו באות הסמוכה לחסרון עצמו.

בנין נפעל בעבר

נָתַן	נָתַנָּה	נָתַתְּ	נָתַתְּ	נָתַתִּי
נָתַנּוּ	נָתַתְּם	נָתַתְּן	נָתַנּוּ	

בינוני פועל ופעול

בבנין הקל יבואו כשלמים, נוֹתַן נוֹתָן

צווי הקל

תֵּן או תֵּנָה	תֵּנִי	תֵּנּוּ	תֵּנְנָה
----------------	--------	---------	----------

חסרי הקצוות

מקור הקל: תת ובגזרת השלמים נתון.			
בנוני בפעל			
נתן	נתנה	נתנים	נתנות
צווי בפעל			
הנתן	הנתני	הנתנו	הנתנה
מקור הנפעל: הנתן			

עתיד הקל

אתן	תתן	תתני	נתן	תתן
נתן	תתנו	תתנה	נתנו	תתנה

עתיד בפפעל

אתנן	תנתנן	תנתני	נתנן	תנתנן
נתנן	תנתנו	תנתנה	נתנו	תנתנה

בשאר הבנינים הגזרה הזו לא נמצאת.

נחי פ"א אל"ף

מנחי פ"א אל"ף, כמו - אָמַר

אלה בקל, בעבר בהוה ופעול יחוברו כשלמים. רק
השמר בס, כי פ"א הפעל בהיותה אל"ף יבא בה
שוא פתח, במקום שוא נע, כמו -

אָמַרְתֶּם במקום אָמַרְתֶּם,

אָבַדְתֶּם במקום אָבַדְתֶּם

אמנם בעתיד תשתנה צורתה מן השלמים באופן
הזה בקל.

אָמַר תֹּאמַר תֹּאמְרִי יֹאמַר תֹּאמְרֶה

נֹאמַר תֹּאמְרוּ תֹאמְרֶנָּה יֹאמְרוּ תֹאמְרֶנָּה

ועתה ראה השנויים הבאים מסיבת וא"ו הקפוך,
המהפכת עתיד לעבר, כי פה יבואו -

וְתֹאמְרֶה וְיֹאמְרֶה וְנֹאמְרֶה

ובאס"פ (אתנח סוף פסוק) ישאר בפתח - וְיֹאמְרֶה.
ויש שרשים בגזרה הזאת שבאס"פ יבואו בצירי,
כמו -

יֹאכַל - תֹּאכַל

בצווי יבא שוא סגול, במקום שוא נע, כמו -

אָכַל - אָמַר במקום אָמַר

ועם אותיות בכל"ם האל"ף בשוא סגול, זולת אחר
הלמ"ד תנוח האל"ף, כמו - לֹאמַר.

נחי פ"א אל"ף

הנפעל יבא פה ג"כ כדרך השלמים, אמנם במקום שוא בפ"א הפעל, יבא שוא סגול כאשר אמרתי לך.
בהיותם ח"ת או ע"ן, וכן אותיות המשרתות לבנין, תבאנה בצירי, להורות הנו"ן אשר בו תחסר, כמו - הַאֲמַר.

בנין פעל פעל והתפעל: בפועלים האלה לא ישתנו כלל מן השלמים, והפעיל והפעל בהמה. אמנם יחוברו כאילו פ"א הפעל תהיה ח"ת או ע"ן, ואין עוד להוסיף בזה.

נחי פ"א יו"ד, כמו - יָשַׁב

כל פעל אשר פ"א (הפעל) שלו היא יו"ד, הוא מגזרת נחי פ"א יו"ד.

ושמונה שרשים יוצאים מן הכלל, כי פ"א הפעל שלהם היא יו"ד, והם מגזרת החסרים בפ"א, ולכן יבא בעי"ן הפעל דגש להורות החסרון.
אשר לא כן יראה בנחים, ויבואו במשקלם. ואלו הם השמונה שרשים -

יָנַח יָצַב יָצַג יָצַע יָצַק יָצַר יָצַת יָקַף

אמנם שורש אשר בו תנוח היו"ד, יוגזר בבנינים כאשר בא לפניך.

נחי פ"א יו"ד

בבנין הקל, עבר בינוני ופעול, המה כשלמים.
ובנפעל יבואו בזה המשקל -

עבר בנפעל

נושב	נושבה	נושבת	נושבת	נושבת
נושבו	נושבתם	נושבתן	נושבתו	נושבתו

בינוני בנפעל

נושב נושבתנו נושבתם נושבתו

ראה איך יו"ד השרש נהפך לוא"ו, וכן יאונה לה
בזמנים ובבנינים אחרים כאשר תראה.

נחי עי"ן יו"ד ועי"ן וא"ו

בנין עבר נפעל

נבון	נבונה	נבונת	נבונת	נבונתי
נבנו	נבונתם	נבונתן	נבונתו	נבונתו

עתיד נפעל

אבון	תבון	תבוני	תבון	תבון
נבון	תבונו	תבוננה	תבונו	תבוננה

נחי עי"ן יו"ד ועי"ן וא"ו

בינוני נפעל			
נבון	נבונה	נבונים	נבונות
צווי נפעל			
הבון	הבונה	הבונים	הבונות
מקור הנפעל: הבון			

לקל בעבר קם, נמצאהו בחולם תחת קמץ, כמו -

בוש - בושה - בושת

וגם בבינוני, המקור וצווי יבא בם בחולם, כמו -
בוש - בושי, ובעתיד אבוש - יבוש במקום אבוש.
ויבא ג"כ עבר בצירי, כמו -

מת - מתה - מתי או מתי

בבינוני יבא באלה (בנחי ע"ן וא"ו) ג"כ בצירי, כמו

ער - ערה - לגים

קמו, הטעם בפ"א הפעל, להבדילו מנחי למ"ד
ה"א, כי שם הטעם בעי"ן הפעל, כאשר תראה
בתיבת - עשו.

וכן - קמה, הטעם בפ"א הפעל ג"כ להבדילו
מבינוני, שהטעם בעי"ן הפעל כמו - קמה.

עתיד יבא בה"א נוספת, כמו - אקמה, וכן יבא
בחולם תחת שורוק, כמו - יזרם.

נחי עי"ן יו"ד ועי"ן וא"ו

ובוא"ו הִהיפוך בשני קמצים, והשני חטוף (קמץ קטן), וכן בכפולים. וזה הכלל הרשום בכללי קמץ חטף, כאשר אמרנו, כמו - וְשָׁב - וְקָם. ואם האות האחרונה תהיה מאותיות ח"ת עי"ן, במקום קמץ חטף, יבא פתח, כמו - וְתָנָה. ואם נוספת נו"ך, אותיות אית"ן יבואו בשוא, כמו - וְשׁוּבוּן.

בְּנָפֵל - נְבוֹן, בגופים אחריהם נהפך לשורוק. נְבוּנוֹת, להתרחק משני חולם, אם כי נמצא נְפוּצָתָם.

בבינוני, נְבוּנָה. ונמצא, נְפוּצָת.

בנין פֶּעַל וְפָעַל
עברו שורשים האלו לכפולים בבנינים הללו, **ובְהִתְפַּעֵל** הינו בְּכָפּוֹל לַמִּדּ הפעל, ויבואו בנוח עי"ן הפעל.

והנם מוצגים לפניך בלוח הבנינים - קוּמִים - קוּמִים

ובנין הִתְפַּעֵל יבא כמו הִפְעִיל, עם האותיות הנוספות להוראת הבנין.

עבר	בינוני	עתיד	צווי ומקור
הִתְקוּמִים	מִתְקוּמִים	אֶתְקוּמִים	הִתְקוּמִים

ואין צורך לשנותו (את המקור).

נחי עי"ן יו"ד ועי"ן וא"ו

בינוני פעל			
מקומות	מקומים	מקומהימת	מקומם
פעול			
מקומות	מקומים	מקומה	מקומם

בעתיד כדרכו תבא בו ה"א נוספת, כמו -

אקומה ונרומה

בגזרה הזאת אין הפרש בין פעל לפעל, זולת ליחיד עבר. ובעתיד, זולת הרבים ולנסתרות לנוכח.

בנין הפעיל והפעל: עיין בלוח הבנינים.

בינוני הפעיל			
מקומות	מקומים	מקימה	מקים
פעול הפעיל			
מקומות	מקומים	מקימה	מקים
בינוני הפעל			
הקמות	הקמים	הקמה	הקם

בינוני הפעל, פועל אין בו.

נחי עי"ן יו"ד ועי"ן וא"ו

בינוני - מקים, יבא כולו צירי, כמו - מפר, והמ"ם המשרתת לו ג"כ בפתח, כמו - מסית - מלינים.

בעתיד נמצא צירי במקום חיריק, כמו - תשיב. ובוא"ו המתהפכת - ותקם בסגול, ובגלל ח"ת ועי"ן בפתח, כמו - ותעד.

בהפעל עם כי רוב המדקדקים לא שמו בו בינוני, שמתנו לפניך, כי נמצא בו - גם היא למלך הזקן.

נחי למ"ד אל"ף, כמו - מצא,
(עיין בלוח הפעלים)

בינוני פועל בקל			
מוצא	מוצאה	מוצאים	מוצאות
פעול בקל			
מצוא	מצואה	מצואים	מצואות
בינוני נפעל			
נמצא	נמצאה	נמצאים	נמצאות

לגזרות בבנין הקל: עבר - מצא, כולו קמץ. ונמצא בצירי בפועלים העומדים, כמו - מלא - שגא, האלף נחה בו, חוץ מנסתרים ונסתר.

נחי למ"ד אל"ף

בינוני, נמצא - קראים (תהלים ז"ט) בנוח האל"ף.
מוצאה, נמצאת בת"ו - מוצאת שלום, וגם -
מוצאת (שמואל ב' י"ח, כ"ב).

בצווי - קראנה, יבא גם בחסרון ה"א, כמו -
קראן לי מרה, ועם מקף - קראן לו.
בנפעל - נמצאה. בעבר יבא גם באות ת"ו
במקום ה"א, כמו - נפלאות בעינינו.

הבנינים האחרים בגזרה הזאת אין צורך להזכירם
כי יבאו כמו השלמים.
רק הזהר לך כי האל"ף תהיה נחה ונעה בם
במקום ההוא עצמו, אשר כן תהיה בבנין הקל
אשר ראית, כמו נמצא בקל - מוצאת, באלף נחה.

כן בפעל תהיה - מלאה, בפעל - נבאה, וכן
בהפעיל - הקראת. וכן באחרים בכל מקום שהיא
נחה בקל.
וכשהיא נעה כמו - מוצאה, תבא ג"כ נעה כמו
מלאה בפעל, המציאה בהפעיל, ודי בזה.

אמנם תשמור אצלך האזהרות האלה היוצאים מן
הכלל, כי בפעל תמצא - דכא, בקמץ במקום
צירי, ובהתפעל - הטמאה, מורכב מהפעל
והתפעל.
וכן הנבאו במקום התנבאו, ובשניהם תחסר ת"ו
הבנין.

נחי למ"ד ה"א

נחי למ"ד ה"א, כמו - עֲשֵׂה - גָּלָה

הה"א בפועלים האלה ודומיהם, תשמור דרך אחת בבנינים כולם, או להיות נחה, או נעלמת, או מוחלפת באות אחרת, כאשר עינך תחזינה מישרים בלוח הבנינים.

העבר גָּלָה

העבר - גָּלָה, כולו קמץ. גָּלַתָּה, ה"א השורש מוחלפת בתי"ו להקל המוצא, שלא תקראנה שתי ההי"ן זו אחר זו.

ולפעמים מוחלפת (הה"א) ביו"ד, כמו - הִסְקִיָּה נפשי. וכן בנסתרים ברבים נמצא - נִטְיִי רגלי במקום נָטִי.

בה"א מוחלפת ולא נעלמת נמצא - וְעִשְׂתָּה התבואה במקום וְעִשְׂתָּה, בחסרון ה"א הכנוי.

גָּלוּ, הטעם בעי"ן הפעל, להבדילו מנחי עי"ן, כאשר אמרנו הטעם בפ"א הפעל.

בינוני בקל			
גולות	גולים	גולה	גולה
פעול בקל			
גלויות	גלויים	גלויה	גלוי
בינוני בנפעל			
נגלות	נגלים	נגלה	נגלה

נחי למ"ד ה"א

עתיד יגלה, נמצאנו בהעלם הה"א - יגל, ובפרט עם וא"ו המתהפכת.

ובגלל חי"ת או עי"ן בפתח, כמו - ויחן. וכאשר פ"א הפעל בראש, אותיות אית"ן יבאו בצירי, כמו - וירא - וירא, ונמצא גם ויתע, והתי"ו השנית בפתח, בסיבת העי"ן כדרכה.

יגלו, כמו בעבר. נמצא ישליו, הה"א מוחלפת ביו"ד נעה.

כשתהיה אחת מאותיות בג"ד כפ"ת בעי"ן הפעל, תהא נעלמת, ובפרט בוא"ו המהפכת במשקל זה, ירד, כמו - ויבך - וישת. ונמצא וישב בחיריק ביו"ד.

בפועלים ה"ה - ח"ה, גם כן נעלמת ובמשקל אחר כמו - יחי במקום יחיה, יחי במקום יחיה. ולעולם כן יבואו בוא"ו המהפכת ויחי - ויחי.

בצווי ברבים הזכרים כמו העבר לנסתרים. ועתיד הה"א לפעמים מוחלפת ביו"ד נעה, כמו - איתיו - בעיו וכיוצא.

המקור נמצאהו בוא"ו תחת ה"א, כמו - הסכלת עשו.

נחי למ"ד ה"א

אזהרות בַּנְּפֶעַל

אין הפרש בין גְּגֵלָה ליחיד עבר נסתר, ובין גְּגֵלָה לנקבה בבינוני.

וכן בין גְּגֵלָה זכר יחיד בבינוני, ובין גְּגֵלָה במדברים בעדם (גוף ראשון) בעתיד הקל, ורק הענין ישכילך להבחינם.

בעתיד ה"א נעלמת, כמו - תִּגְלַל במקום תִּגְלָה. ובוא"ו המהפכת - וְאָפַת במקום אָפַתָּה.

בנין פֶּעַל וּפְעַל

בעבר גָּלָה וכו', גְּלִיתָ וגם גְּלִיתָ, וכן בשאר הגופים. ויבא בה"א נוספת, כמו - צִוִּיתָה.

בינוני בַּפֶּעַל			
מְגַלָּה	מְגַלֵּה	מְגַלָּה	מְגַלֵּה
פעול הפֶּעַל			
מְגַלָּה	מְגַלֵּה	מְגַלָּה	מְגַלֵּה
בינוני וּפְעוּל, בַּפֶּעַל אין בו			

בעתיד, ה"א כדרכה תבא נעלמת, כמו - תִּכַּס במקום תִּכְסָה, בפרט בוא"ו המהפכת.

וכן - וְתַגֵּל, וכן - וְיָקוּ - וְיָצוּ במקום וְיִקְוּהוּ - וְיִצְוּהוּ.

נחי למ"ד ה"א

בצווי, גלה בצירי העי"ן, ובלי ה"א - גל, וכן - הט
במקום - הטה.

פעל בעבר גלה קבוץ, יתהפך בחולם לתשלום
הדגש, אשר לא יוכל לבא באות השנית, כמו -
הרה גבר.

גלו יבואו לפעמים בקמץ חטוף כמו - קלו תפלות,
קסו הרים, ובחולם גם כן כאשר אמרנו בקלה,
כמו - דחו ולא יוכלו קום.

בנין הפעיל והפעל:

בעבר הגלה גם כן הגלה. נמצא הגלתה בלי ה"א,
כמו - הרצת - הלאת - הגלית. נמצא גם הגלית
בחיריק.

בינוני הפעיל			
מגלה	מגלה	מגלה	מגלות
פעול הפעיל			
מגלה	מגלה	מגלה	מגלות
בינוני ופעול, בהפעל אין בו			

בעתיד ה"א נעלמת כמו בקל, יפר במקום יפרה,
ובפרט בוא"ו המהפכת ובאותיות חי"ת עי"ן,
כמנהגם בפתח ויעל, בשני שואים מסיבה
האמורה בבנין הקל, ירד.

נחי למ"ד ה"א

ההפרש שיש בין בנן הקל להפעיל, כשהה"א נעלמת, כי בבנן הקל אותיות אית"ן בחיריק, או בצירי, ובהפעיל אותיות אית"ן בפתח.

בנין התפעל: הוא כמעט כמו הפקד. באותיות הנוספות.

עבר - התגלה, בינוני - מתגלה,
עתיד - אתגלה, וצוי - התגלה.

אשר צריך להזהר בו בשורש שָׁה, כי הה"א תתהפך לוא"ו. בעבר - השתתחה, וכן בעתיד - שִׁתתחה.

בוא"ו המהפכת יבא - וְשִׁתתחו, וברבים נסתרים - שִׁתתחו.

הה"א, תתעלם גם בפועלים אחרים בבנן הזה. ונמצא - וְתַגל במקום וְתַגלה, בסיבת הוא"ו. ובצוי ג"כ - הַתַּחל במקום הַתַּחלה.

נחי הקצוות

ראשונה מנחי הקצוות, שפועלי פ"א אל"ף ולמ"ד ה"א, כמו - אָבָה - אָפָה, בגזרה זאת יבואו בכללי הנחי פ"א אל"ף באותיות הראשונות, ובסופם בכללי הנחי למ"ד ה"א. העבר קל יהיה -

עבר קל

אָבָה אָבְתָה אָבִיתְ אָבִית אָבִיתִי
אָבו אָבִיתֶם אָבִיתֶן אָבִינו

ואין צורך להזכירם בכל הבנין, כי בשמור דרכי שתי הגזרות כאשר אמרתי, תוכל מעצמך לחבר את כל הבנין.

ואשים לפניך לבד, ראשית הזמנים לאהבת הקיצור.

בנין קל

מקור	צווי	עתיד	פעול	בינוני
אָפּוֹת	אָפָה	אָבָה תֵּאבֶה	אָבוֹי	אוֹבָה

בנין נפעל

מקור	צווי	עתיד	עבר
הָאָפּוֹת	הָאָפָה	הָאָאָפָה	נָאָפָה

נחי הקצוות

בנין פעל

מקור	צווי	עתיד	בינוני	עבר
אווֹת	אָוה	אָאָוה תָאָוה	מָאָוה	אָוה

וּבְפֶעַל לא נמצאת כלל הגזרה הזאת, וכן בְּהַפְעִיל וְהַפְעֵל. אמנם בְּהַתְפַּעֵל נחבר כדלהלן:

בנין התפעל

מקור	צווי	עתיד	בינוני	עבר
התאווֹת	התאָוה	אתאָוה	מתאָוה	התאָוה

אחר הגזרה הזאת תבא גזרת נחי הקצוות שבהם נחים הפ"א יו"ד, והלמ"ד אל"ף, כמו - יָצָא,

גם בה ובכל הגזרות המורכבים, תשמור דרכי שתני הגזרות כנז"ל. היו"ד תשמור דרכי נחי פ"א יו"ד, והאל"ף דרכי נחי למ"ד אל"ף.

והנה אוסיף ליתן לך אזהרות המצטרכות. פעל יָרָא, שהוא מן הגזרה הזאת יבא בבנין הקל בצירי - יָרָא.

במקור ובצווי יבא כדרך השלמים, ונאמר יָרָא או יָרָא, ועם אותיות בכל"ם - לִירָא. ונמצא חסר - לִרָא מפני דוד.

נחי הקצוות

וכן בצווי היו"ד אינה שומרת דרכה להפקד מקומה, כאשר ראינו בנחי פ"א יו"ד. אך תמצא **קָא** - **קָאוּ** את ה' קדושינו.

וכלל אמיתי נתנו המדקדקים, כי הגזרות המרכבות לא תבאנה לעולם בחסרון הפ"א במקור וצווי, כי אם בשני פועלים, והם פעל - **קָא**, ופעל - **קָאוּ**. כי מן **קָא**, נראה צאת - **קָא**. ומן **קָאוּ**, שִׁאת - **קָאוּ**.

ונחזור לעניננו, בגזרה הזאת העתיד בקל יבא בשני דרכים, מן **קָא**, תאמר - **קָא** - **קָאוּ** - **קָאוּ**. **קָאוּ**, ו**קָאוּ**, הוא - **קָאוּ** - **קָאוּ** - **קָאוּ**.

בבנין נפעל היו"ד תתהפך לוא"ו כדרכה, כמו - **קָאוּ** - **קָאוּ**. ו**קָאוּ** - **קָאוּ** - **קָאוּ**.

ובגזרת נחי הקצוות שהפ"א יו"ד והלמ"ד ה"א, כמו - **קָאוּ**, היו"ד כמו כן תלך אחר דרכי פ"א יו"ד, והה"א אחר דרכי נחי למ"ד ה"א.

רק בעתיד אותיות אית"ן תבאנה בחיריק, במקום בצירי, כמו - **קָאוּ** - **קָאוּ** - **קָאוּ**. ובהעלם הה"א מסיבת וא"ו המהפכת - **קָאוּ** - **קָאוּ**, וכן - **קָאוּ** לנקבה.

בנפעל היו"ד אינה מתחלפת בוא"ו. בעתיד וצווי תאמר - **קָאוּ** - **קָאוּ** - **קָאוּ**. ו**קָאוּ** - **קָאוּ** - **קָאוּ**. **קָאוּ** - **קָאוּ** - **קָאוּ**.

נחי עי"ן וא"ו ולמ"ד אל"ף

עדיין צריכין אנו למודעי מנחי עי"ן וא"ו ולמ"ד אל"ף, כמו - בוא. והצגתו לפניך כי איננו כי אם בבנין הקל, והפעיל והפעל.

עבר בקל

בא בָּאָה בָּאתְ בָּאת בָּאתִי
בָּאוּ בָּאתֶם בָּאתֶן בָּאוּ

עתיד בקל

אָבא	תָּבא	יָבא	תָּבא	נָבא
תָּבֹאוּ	תָּבֹאִינָה	יָבֹאוּ	תָּבֹאִינָה	
בינוני	בָּא	בָּאָה	בָּאִים	בָּאוֹת
צווי	בָּא	בָּאִי	בָּאוּ	בָּאִינָה
מקור:	בָּא			

אזהרות: בָּאָה בעבר, הטעם בא בפ"א הפעל להבדילו מִבָּאָה בבינוני, שהטעם בלמ"ד הפעל.

בצווי ועתיד תבא ה"א נוספת, כמו - בָּאָה נָבֹאָה, וכן נו"ן הנוספת, כמו - יָבֹאוּ.

בנין הפעיל בעבר

הביא הביָּאָה הביָּאתְ הביָּאת הביָּאתִי
הביָּאוּ הביָּאתֶם הביָּאתֶן הביָּאוּ

נחי עי"ן וא"ו ולמ"ד אל"ף

בנין הפעיל

בינוני	מביא	מביאה	מביאים	מביאות
צווי	קבא	קביאי	קביאי	קבאנה
מקור:	קביא			

בנין הפעיל בעתיד

אביא	תביא	תביאי	יביא	תביא
יביא	תביאי	תביאנה	יביאו	תביאנה

בנין הפעל עבר

הובא	הובאה	הובאת	הובאת	הובאתי
הובאו	הובאתם	הובאתן	הובאנו	
בינוני	מובא	מובאה	מובאים	מובאות

בנין הפעל עתיד

אובא	תובא	תובאי	יובא	תובא
יובא	תובאי	תובאנה	יובאו	תובאנה

בבנינים אחרים גזרה זאת לא נמצאת כאשר אמרנו.
וממנה נצא לדבר על שתי הגזרות הנשארות המרכבות אשר מהנחות והחסרות תולדנה.

חסרי פ"א ונחי למ"ד אל"ף

מחסרי הפ"א ונחי למ"ד אל"ף, וחסרי הפ"א ונחי
למ"ד ה"א: דרך משל - נְשָׂא - נָטָה

גם באלה תשמור הדרך אשר אמרתי בשאר
הגזרות המורכבות.

וראשונה אזכיר כי בְּנָשָׂא וחביריו, בכל מקום
אשר תחסר הנו"ן בחסרי הפ"א, תחסר גם בה.
ובכל מקום אשר תנוח האל"ף, תנוח גם בהם.

חוץ ממקור, כי בא יבא בנוע האל"ף חוץ מן הכלל.
כי לא תאמר בלבד נְשָׂא, אך גם כן תאמר
שָׂאת. ועם אותיות בכל"ם תנוח, כמו - לְשָׂאת.

הצווי שָׂא, כמו - גָּשׁ, בלי נו"ן ובקמץ. כדרך נחי
למ"ד אל"ף, כמו - קָרָא.
וכן בעתיד אֶשָּׂא, כמו אֶקְרָא, אך בחסרון הפ"א.

ונמצא, נְשָׂא לשוא עריך (תהלים, קל"ט), וכמו זר
יחשב, בהיותו עבר במקום נְשָׂא.

וכן וְנָשָׂא את כלימתם (יהזקאל, ל"ט), במקום וְנָשָׂא,
ואלה יוצאים מכללם.

בְּפַעַל וּפְעַל אינם נמצאים כלל.

וּבְהַפְעִיל - הַשִּׂיא - הַשְּׂאָתָּ בַדְּגֵשׁ הַשִּׁי"ן, כדרך
שתי הגזרות. וכן בְּהַפְעֵל - הַשִּׂיא - הַשְּׂאָתָּ.

חסרי פ"א ונחי למ"ד ה"א

וחסרי הפ"א ונחי למ"ד ה"א, כמו - נָטָה, הנו"ן
הולכת כדרך נו"ן של נָגַשׁ, והה"א על דרך ה"א
של גָּלָה.

אמנם בצווי ובמקור הנו"ן בקל, כי תאמר נָטָה
נָטוּ לא טָה טו, כמו גָּשׁ גָּשׁוּ.

וכן בם תשמור דרך הה"א, כי מן נָטָה לא תאמר
נָט, כאשר תוכל לומר צָוּ גָּל, בנחי למ"ד ה"א.

אמנם בעתיד מסיבת הוא"ו תתעלם הה"א.
ונמצא וַיֵּז במקום וָה. וכן וַיֵּט במקום וַיִּטָּה.
וכן בַּהֲפָעִיל, וַאֲט במקום וַאֲטָה.

הגזרה הזאת תבא בבנין הקל - נָטָה - נָטָתָה וכו',
ובעתיד - אָטָה - תָּטָה, וכו'.

בַּנְּפַעַל - נָטָה - נָטָתָה וכו', בעתיד אָנְטָה - תִּנְטָה.

בַּפְּעַל וּפְעַל לא נמצאת.

בַּהֲפָעִיל עבר - הָטָה וכו', עתיד אָטָה - תָּטָה וכו'.

וּבַהֲפָעַל עבר - הָטָה, עתיד אָטָה - תָּטָה.

וּבַהֲתַפְּעַל לא נמצאת.

הכפולים

מז הכפולים, כמו - סָבַב
בנין הקל יבא בשני דרכים, או כדרך השלמים
עצמם, סָבַב - סָבְבָה - סָבְבָתָּה. או בחסרון עי"ן
הפעל, כמו - סָב - סָבָה - סָבֹתָּה. ודרך הראשון
נשמטו ונבא לדרך השני.

בעבר סָב, וכו' בפתח להבדילו מִסָּב, נחי עי"ן
שהוא בקמץ.
וכן - סָבַב, ובדגש הבי"ת לתשלום עי"ן הפעל
אשר תחסר.

בינוני כשלמים

סוֹבַב | סוֹבְבָה - סוֹבְבָתָּה | סוֹבְבִים | סוֹבְבוֹת

פעול | סוֹבַב | סוֹבְבָה | סוֹבְבִים | סוֹבְבוֹת
מקור: סוֹב

נמצא בבינוני - תָּם | תָּמָה | תָּמִים | תָּמֹת, בחסרון
העי"ן כמו בעבר.

צווי | סָב | סָבִי | סָבוּ | סָבְנָה

בדגש למ"ד הפעל. ואם הטעם בלמ"ד הפעל, אז
חולם הפ"א נהפך לקמץ חטוף, כמו - רָגִי - רָגִי - רָגִי.
עתיד - אָסֵב - תָּסֵב וכו'.

הכפולים

תבאנה אותיות אית"ן כמו בשלמים, ודגש
אחריהן, כמו - אָקַב - יָקַב.

בגלל וא"ו המהפכת יתהפכו לכולו קמץ, והאחרון
חטוף (הקמץ האחרון), כמו - וַיִּסַּב. וזו היא כ"ף
חשמנ"ך האמורה בכללי קמץ חטוף.

נִפְעַל - נָסַב בעבר.

בינוני - נָסַב - נִסְבָּה - נִסְבִּים - נִסְבוֹת. ויבא גם
בצירי, כמו - נָמַס.

מקור - הִסּוּב, ובצירי - הִמְסַ. צווי איננו. עתיד
נִפְעַל - אָסַב.

אם פ"א הפעל איננה מקבלת דגש, אותיות אית"ן
בצירי, כמו - אָהַל - אֶהְתֶּה, בה"א נוספת.

בנין פִּעַל ופִּעַל ראינום כגזרת נחי עי"ן במרובעים,
בנוח העי"ן כוּנַן - בּוּנָן. וכן בכפולים, פִּעַל -
סוּבַב, פִּעַל - סוּבַב.

ובנין הִתְפַּעַל יבא כהמה - הִסְתַּוּבַב.

הפעיל והפעל בכפולים

עבר הפעיל - הסב. הפעל - הוסב, וכן בינוני.

מסבות	מסבים	מסבה	מסב	בינוני
מוסבות	מוסבים	מוסבה	מוסב	פעול
מקור הפעיל: הסב. מקור הפעל: הוסב.				

אזהרות בהפעיל, הסב בעבר כולו צירי, ולפעמים בא פתח במקום הצירי השני, כמו - המר - השח - הקל.

וכן ברבים - הסבו (שמואל א' פרק ה' י').

וכן בבינוני - מסב, נמצא בפתח מצל.

בעתיד יבא לפעמים פתח באותיות אית"ן, כמו - ויסב.

ואם יש טעם באותיות אית"ן, פ"א הפעל תהיה בסגול, כמו - ויגל.

ובהפעל במקום שורוק, יבא בכל הבנין קובוץ, כמו - הסב - הסבה.

שרשים מרובעים ומחומשים

כבר רמזתי לך כי יש גם כן פועלים אשר שורשם ארבע אותיות וגם חמש. ואתה דע לך כי אלה יבואו רק בבנין פעל והתפעל!

והינם מוצגים לפניך ברמיזה, ותשמעם ותוסיף לקח.

פעל מרובעים אמיתיים				
עבר	בינוני	פעול	אית"ן	צווי
קלקל קלקלה	מכרפר	משעבר	אכלכל	פרנס
מקור: כלכל				

התפעל

עבר בינוני עתיד צווי מקור
השתעשע מתקרקר אתמהמה התנדנד התגלגל

ונמצא תשעשעו, מבנין פעל. וכמו כן רפפש. פעל אחר מחמש אותיות, והוא המרמר, ונחבר בעבר המרמרו.

1. בלוח הפעלים נמצא גם מרובעים בפעל, כמו - גלגל - שחרר וכו'.

פעל מאותיות אהו"י

פעל מאותיות אהו"י, כמו - הָיָה
ונקרא פעל העוזר, בהיותו עוזר לפועלים כולם
להורות עבר בלתי נשלם.

ודרך התאווה כאשר נבאר. ונקרא גם כן פעל
העצם, בהראותו עצם הדבר, וזהו בנינו.

עבר הקל

יחיד	הָיָה	הָיְתָה	הָיִיתָ	הָיִיתְּ	הָיִיתִי
רבים	הָיוּ	הָיְתוּם	הָיִיתֶם	הָיִיתֶן	הָיִינוּ

העבר בלתי נשלם, הוא הנוטה להִוָּה קצת, כמו -
וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם, משמעותו היו שופטים.

בפועל הזה ובפועלים אחרים נכנס תחתיו
העתיד, כמו - כֵּן יִהְיֶה תְּמִיד.
או נוכל להשתמש מן העבר נשלם עצמו בזה
הפועל, בהוסיף כנוי הנפרד, כמו - הֵם הָיוּ.

והעבר שכבר נשלם, הוא הקודם לזמן, לעבר
נשלם עצמו. דרך משל אם נאמר מילת קָבַר
קודמת לעבר נשלם, כמו - קָבַר הָיָה.

או בבואו אַחַר עבר אַחַר, כאשר נבאר ג"כ
בפועלים אחרים. הבינוני הזה ג"כ יוגזר כן.

פעל מאותיות אהו"י

בינוני הָוָה הָוָה או הוֹיָה הוֹיָה הוֹוֹת

ההוֹה הזה נמצא מעט במקרא, אך תחתיו נכנסו כנויי הנסתרים והנסתרות בין ליחיד בין לרבים, ויבא -

הוא במקום הָוָה, היא במקום הוֹיָה,

הם במקום הוֹיָה, הן במקום הוֹוֹת.

עתיד

יחיד אָהֶיָה תִּהְיֶה תִּהְיֶי תִּהְיֶה תִּהְיֶה

רבים נִהְיֶה תִּהְיֶי תִּהְיֶינָה תִּהְיֶינָה

צווי העתיד בלשונינו רק הוא בלשון העתיד עצמו, ואין הפרש ביניהם. כי כן תאמר - לא תִּהְיֶה, בדרך ספור, כמו אשר תאמר בלשון צווי - לא תִּהְיֶה, או אל תִּהְיֶה. וכן בכל הפועלים ולכל הבנינים.

דרך התאווה ימצא, אם הוא עבר כעבר נשלם עצמו, ואם עתיד כמו העתיד עצמו.

אמנם תקדים לו מלת לו, כמו - לו הִיָנוּ - לו אָהֶיָה, ואז ראוי לפתור או בלשון תאווה ודרך התנאי ישמור הדרך עצמו, אך תקדים לו מלת אם או פֶּן, וכן לעולם. המקור הוא - הִיָוֹת או הִיָוֹ.

פעל מאותיות אהו"י

נפעל עבר

יחיד נהיָה נהיְתָה נהיַתְּ נהיִתְּ נהיִתִּי
רבים נהיוּ נהייתֶם נהייתֶן נהיינוּ

בינוני נפעל נהיָה נהיְתָה נהיִתְּ נהיִתִּי
צווי ההוה בנפעל הָיָה הָיִי הָיוּ הָיִינָה

ומן העתיד אשר לו, תשמשנה אותיות אית"ן
קודם הפעל, להורות הגופים.

כאשר תראהו בא בפעל הזה, יבא בדרך זו בבנין
הקל, כי בנפעל לא נמצא עוד אותו, זולתי בשני
הזמנים הנ"ל.

ובהיותו יוצא מכללי כל פעל, וכולו נח ולא נמצא
כי אם בבנין הקל ובאיזה זמן מהנפעל הצגנו
אותו הנה.

כנוי המורכב מחובר לפועלים

פְּקָדוֹ וכו', קמץ ראשון בכל העבר יתהפך לשוא, והפתח לקמץ. זולתי בכנוי - קָם - כָּן, כי לא ישתנה.

ואשר סופו צירי לא ישתנה, כמו - אָהָבוּ - אָהָבָה. בבנין פִּעֵל צירי יתהפך לשוא, כמו - פְּקָדוּ - פְּקָדָם, וכו'.

בכפולים פְּהַפְעִיל - הִסֵּב, ישתנה צירי הראשון לשוא והשני לחיריק, ותאמר הִסִּיבְנוּ על משקל הדימנא.

נחי למ"ד אל"ף - קָרָא, קמץ אחרון נשאר בו, כמו קָרָאוּ - קָרָאָם,

ובנחי למ"ד ה"א, נעלמת הה"א ושני קמצים נשארים, כמו - עָשָׂהוּ - עָשִׂינִי.

בנחי עי"ן לעולם ישאר בם הקמץ, כמו - שָׁמוּ - שָׁמְנוּ - שָׁמְנוּ.

פְּקָדָה

פְּקָדָהּ או פְּקָדָתוּ, קמץ ושוא בראשית התיבה יתחלפו זה בזה, ובפ"א הפעל יבא השוא, ובעי"ן הפעל הקמץ.

כאשר אתה רואה גם בזה הצירי נקוד אחרון ישאר בו, כמו - אָהָבָתָהּ.

בנחי עי"ן כמו כן הקמץ לא ישתנה, כמו - שָׁמְתָהּ - שָׁמְתִנִּי, וכן אחרים כמו שאמרנו בגוף פְּקָדָה.

כנוי המורכב מחובר לפועלים

פְּקֻדָּה

פְּקֻדָּתוֹ יחסרו בנמצא כנויי הנמצאים, בין יחיד בין רבים כי לא יוצדקו יחדיו, וכן בנקבה.

בנחי למ"ד אל"ף, האל"ף נחה, מְצַאֲתוֹ - מְצַאֲתָהּ, אבל מְצַאֲתָם, הוא על משקל פְּקֻדָּתָם, שהיא נסתרת מחוברת עם הנמצאים הזכרים, כאשר ראינו.

ובנחי למ"ד ה"א, הה"א תתחלף ביו"ד כדרכה, כמו - גְּלִיתוֹ - גְּלִיתָהּ.

פְּקֻדָּה

פְּקֻדָּתוֹ או פְּקֻדָּתֶיהָ, בזה תבא יו"ד קודם הכנויים כמו - רְמִיתֵינִי (שמואל א' י"ט, י"ז).

פְּקֻדָּתִי

פְּקֻדָּתִי יבא בכנוי כדרך פְּקֻדָּתִי, רק השמר כי במקום כנויי המדברים בעדם (גוף ראשון), כי לא יחוברו, לא תחבר בדרך הנ"ל כנויי הנמצאים, כמו - פְּקֻדָּתִיךָ - פְּקֻדָּתֵיכֶם - פְּקֻדָּתֵיכֶן.

יכול החולם יהפך לקמץ חטוף, כמו - יְקַלְתִּיו, וכן האחרים.

פְּקֻדֵי

פְּקֻדֵיהֶם, גם בגוף הזה תראה הקמץ והשוא מוחלפים זה בזה, כאשר אמרנו בפְּקֻדָּה. צירי בסוף ישאר כמו - יְרֵאוּךָ.

כנוי המורכב מחובר לפועלים

ובנחי עי"ן ישאר הקמץ כמו - שמוך.
ובהפעיל הה"א בשוא סגול, כמו - השיבום.
בנחי למ"ד ה"א, הקמץ נשאר ג"כ, כמו - עשונג.

בינוני פוקד

פוקדו או פקדה, הציירי יתהפך לשוא, וקודם שוא
אחר יתהפך לסגול, כמו שבאו - פוקדכם -
פוקדה, ובפתח באות גרונית, כמו - אוהבה, וכן
בפעל - מפקדה - מפקדו.

בנחי עי"ן ישאר הקמץ כמו בנסתרים בעבר, כמו
- שמו.

בהפעיל - מעיךם, צירי המ"ם (תתחלף) בשוא.

בנחי למ"ד ה"א, הה"א והסגול יתחלפו בצירי,
כמו - עושהו - בוצהו.

פוקדה

פוקדה או פוקדת אשר יבואו על משקל פוקדה,
להם יחוברו הכנויים בלי שנוי אחר. ואשר המה
על משקל פוקדת, סגול הראשון יהפך לפתח
והשני לשוא, כמו - יועצתו.

פוקדים

פוקדיו וכו', אל פוקדות יחוברו הכנויים כמו
בזכרים, כמו - פוקדותיו, בלי שינוי אחר.

כנוי המורכב מחובר לפועלים

פעול: פְּקֹד - פְּקֹדוּ - פְּקֹדָה, כמו בבינוני בהפוך
הקמץ לשוא.

מקור פְּקֹד:

פְּקֹדוּ או פְּקֹדָה, החולם כאשר אתה רואה יהפך
לקמץ חטוף, מפני השוא הבא אחריו. ואם אות
העי"ן היא גרונית, באות הגרונית יבא החטף
קמץ, והקמץ רחב בראשונה, כמו בְּהָרִי - אֶהְבֶּם.

יבואו הכנויים במקור כאלו בו ה"א נוספת,
והה"א ההיא תתהפך אז לתי"ו, כמו - בְּקָרְבָתָם
או קְרָבָה.

אם המקור בפתח על משקל פְּקֹד מסיבות אשר
אמרנו בפועלים, אז השוא יתחלף בחיריק, והפתח
לשוא, כמו - בְּקָעָם.

ואם עי"ן הפעל גרונית, החיריק יהפך לפתח, וכן
עי"ן הפעל ההיא בשוא פתח, כמו - לְפַעְמוּ.

בְּנַפְעַל, הצירי יהפך לשוא, כמו - הַנְּבֵא. נמצא
בְּהַנְבֵּא. וכן בְּפַעַל, כמו - על צִדְקוֹ מִן צִדְקָה.

בְּהַפְעִיל יבואו הכנויים והחיריק יעמוד לפניהם,
כמו - הַקְרִיבָה.

בַּחֲסָרֵי הַפֿ"א, גִּשְׁתַּת יהפך סגול הראשון בחיריק,
והשני בשוא, כמו - גִּשְׁתָּה.

ובַּחֲסָרֵי הַקְצוּוֹת, תַּתֿ, יעבור הצירי לחיריק, כמו -
תַּתֿי.

כנוי המורכב מחובר לפועלים

בנחי פ"א יו"ד, הכלל כמו בחסרי הפ"א, כמו -
שְׁבִיבָה.

בנחי למ"ד אל"ף הכלל כמו בשלמים, כמו קָרְאִי.
בנחי למ"ד ה"א, לעולם המקור הוא בת"ו עם
הכנויים, כמו - בְּבִנְיָתְכֶם נגזר מן בְּנֹת, כי כמו
כן המקור בגזרה הזאת.

וסוף סוף גזרת הכפולים טוב, החולם יהפך לקבוץ
ודגש אחריו, כמו - תָּמִי - תָּמָם.

וּבְהַפְעִיל הַסָּב, צירי יעבור לשוא פתח בה"א
הבנין, והשני לחיריק, כמו - הַסָּבָם - הַחֲלָם.
נמצא בעבור החי"ת הבאה אחרי ה"א.

צווי פְּקוּד, ישמור הדרך עצמו שאמרנו במקור,
אמנם בכנוי מ"ם יבא בצירי לפניו, כמו - פְּתָבָם,
והבא בפתח תחת חולם פְּקַד ישתנה הפתח
לקמץ, כמו - שְׁמָעֵנִי.

בְּפִעֵל צירי בשוא כדרכו שְׁמַחְנִי מן שְׁמַח. וכן
בחסרי הפ"א, תָּנָם מן תָּן.

בנחי פ"א יו"ד הבאים בפתח, יתהפכו לקמץ, כמו
דָּעָהוּ מן דַּע.

והנחי עי"ן בְּהַפְעִיל כמו שרמזנו במקום הכפולים,
הַקְמֵנִי מן הַקֵּם.

ונחי למ"ד ה"א לא ישתנו כלל רק הה"א נעלמת,
כמו - נְחַנֵּי.

כנוי המורכב מחובר לפועלים

ובכפולים פעם יעבר החולם לקמץ חטוף, ופעם לקבוץ, כמו מן הן הַנְּגִי, מן חק הַקָּה.

פְּקָדִי פְּקָדוֹ לא ישתנו כלל, ופְּקוּדָה יחובר בכנויים כמו פְּקָדוֹ.

וכדי שלא לבא לידי שבוש, טוב להיזהר להשתמש מכנויים הנפרדים ושלא לחבר למורכבים פעל הזה וחבירו. וכן בכל מקום אשר תשתבש בו הדעת.

עתיד:

אֶפְקָד אֶפְקָד אֶפְקָד תִּפְקָד נִפְקָד, בדרך אחד ארבעתם בהתחברם לכנויים ודי בזה.

יִפְקָדוּ או יִפְקָדוּ, תבחין בין יִפְקָדוּ ליחיד נסתר, לבין יִפְקָדוּ לרבים מדברים בעדם, כי הראשונה בסגול ודגש בנו"ן, והשנית בצירי ובלוי דגש.

חולם לפני - א - א - א - א, ישתנה לקמץ חטוף, ולפני שאר הכנויים ישתנה לשוא. אם העתיד בפתח תחת חולם, ישמור את כללי הצווי והמקור הדומה לו.

בִּפְעֵל הצירי יהפך לשוא כדרכו תִּתְחַבְּרֵנִי, ולפני - א - א - א - א לסגול, כמו - יִזְמַרְךָ.

לפעמים כנוי הנסתר יחיד, יבא שלם בו כדרך זה יִבְרַכְנָהוּ - יִצְרְנָהוּ.

כנוי המורכב מחובר לפועלים

בנחי עי"ן אותיות אית"ן יבואו בשוא, כמו -
תְּשׁוּבְנִי - תְּצוּדְנִי,

בשרש מְצַא, קמץ השני ישאר כמו - מְצַאָה.

בנחי למ"ד ה"א, הסגול יצא לצירי, כמו - תְּרַאָה.

ובכפולים החולם או ישאר בו, או יצא לקבוץ כמו
- יְסוּבְנִי - יְסַבְנִי.

וּפְהַפְעִיל חיריק במקום צירי, כמו מן יְסַב - יְסַבְנִי.

לפעמים כנוי המדבר בעדו יהיה גִּי במקום יְגִי,
כמו - יְרַאֲנִי במקום יְרַאֲנִי.

תְּפַקְדֵי - תְּפַקְדוּ - תְּפַקְדְּנָה, יחוברו כמו - פְּקַדֵי -
פְּקַדוּ - פְּקַדְּנָה.

שמור ושמעת כי כנויים המחברים המורכבים לא
יחוברו בפועלים העומדים.

והזהר לך, כי אם תמצא במקרא בפועלים ההמה,
אינם כנויים פעולים, רק יורו כנוי אחר מהנפרדים,
כמו - יְצַאֲנִי, כאלו אמר יְצַאֲנִי מִמְּנִי לא יְצַאֲנִי
אותי, כי לא יתכן.

ומטעם זה עצמו לא יבואו בבנינים פעולים, כמו
פָּעַל וּחְבִירָיו. כי הפעולה אינה יוצאה מהם והכנוי
מורה שהפעולה בא בו.

בחינת הכרת השורשים

בארבע בחינות נוכל להכיר השורשים

א) בחינת העבר והעתיד, נכיר שורש הפעל בעבר ועתיד. דרך משל וְשׁוּד, אם נאמר ששורשו שׁוּד על משקל וְשׁוּב, תביט אל העבר הוא שׁוּד, שנמצא וְשׁוּדוּ, אז תדע שהוא מן הכפולים.

וכן להפך, אם תביט אל העבר לבדו תמצא דרך משל הוּקַם.

אם תאמר ששורשו וְקַם, כי נמצא הוּקַד מן הגזרה ההיא, תביט אז אל העתיד ותראה שהוא אָקוּם. וּבְקַד, הוא אָרַד, אם כן אינו מגזרתו.

ב) בחינת הנקוד, שהפעל בעבר לנסתר מבנין הקל מנחי העי"ן הוא קמץ, כמו - שָׁב - קָם, כי הקמץ הוא תנועה גדולה ויורה אחריו אות נחה והיא הוא"ו.

והכפולים הם בפתח, דרך משל סָב - תָּם, וכמו כן בעתיד הַנְּפַעַל, אם תמצא הַנְּגַל בקמץ, תדע שהוא מנחי למ"ד ה"א, כאשר יורהו קמץ הגימ"ל.

וְיַגַּל כמים בפתח, שורשו גָּלַל, כי הפתח הראוי לבוא באות הכפל, בא בגימ"ל. ודומה לו אַכַּף, שורשו כָּפַף.

בחינת הכרת השורשים

ג) בחינת הדגש, דרך משל תיבת תְרוּן, אם נאמר שהיא על משקל תְרוּם, שהיא מנחי עי"ן. תביט ברבים תְרוּ - תְרוּם.

וכן בצווי תְנוּ יורה באצבע שהשורש תְנוּ מבעלי הכפל, כי בנחי עי"ן לא יבא דגש.

וכן יועיל הדגש להבחין בין חסרי פ"א יו"ד לנחי פ"א יו"ד, דרך משל אָצוּק בדגש, אשר לא כן אָשַׁב. כאשר אמרנו כבר בכנוי הבנינים.

ד) בחינת הגעייא (מעמיד), והוא מבחין השרש כי בבואו תחת יו"ד, יורה יו"ד נחה נעלמת, דרך משל - כי לא תְשַׁנּוּ, זה (המעמיד) יורה כי שורשו תְשַׁן, ולא תְשַׁנּוּ כמו אחרי דברי לא תְשַׁנּוּ, כי איננו בו (המעמיד).

וכן תְקַאּוּ בני ישראל שורשו תְקַא, ויגידנו הגעייא. ולא כן בתיבת תְקַאּוּ בני האלדים, כי שורשו תְקַא.

ודע כי גם בשמות יש להם שורש, ולאותיות אשר שרשם תבאנה מחוברות מאותיות האמנת"י, אשר יתנו לכל שם תבניתו. דרך משל תיבת תְרוּמָה, אותיות השורש הם רוּם, והת"ו והה"א הם מאותיות האמנת"י.

בחינת הכרת השורשים

וכן תיבת תְּבִינָה, שֹׁרֶשׁה בנה, והתווי"ן הנוספים הם מאותיות האמנת"י, והיו"ד היא חלוף הה"א. כאשר יקרה לה בפועלי גזרה הזאת.

והנה גזרות השם המה הגזרות אשר שמנו בפועלים כמות זה. וכדי שתוכל להבחין כל שם מאיזה גזרה הוא תשים לפניך ארבע בחינות.

(א) בחינת השם, להבחין השם מאיזה גזרה הוא מהפועלים, וזה כאשר השמות נגזרים מהפועלים. דרך משל תיבת תוֹעֵבָה תראה כי שורשו תֵּעַב, כמו שתאמר תֵּעֲבוּנִי.

וכן תיבת תוֹכְחָה תגזור כי שורשו יָכַח, אחרי שנמצא הִכְחָתָה, כי כן שורשו. וכן בכל שם הנגזר מהפעלים כאשר תבחין מהבנתן.

(ב) בחינת הסמיכות, אם אל הכנויים או לזולתם. והמשל להבחין בין עֵצָה - עֵדָה - שִׁינָה - שִׁיבָה - צִידָה, השוים במשקלם ומתחלפים בשורשם. תחבר כנוי לכולם עֵצָתוֹ - עֵדָתוֹ - שִׁנָּתוֹ - שִׁיבָתוֹ - צִידָתוֹ.

בחינת הכרת השורשים

אותן שישתנה הנקוד באות ה"א מפני סמיכות
הכנוי שורשם שוה, כמו - יַעַץ - יַעַד - יָשַׁן,
מגזרת נחי פ"א יו"ד. ואותם שלא ישתנה
נקודם, שורשם צוד - שׁוּב, מנחי עי"ן.

וכן תבחין בין שָׁרִים - דָּגִים - בָּנִים, מצד
סמיכותם, כי שָׁרִים יאמר בסמיכות שָׁרִי, לא
ישתנה הקמץ באות ה"א, והקמץ מורה אות
נחה, והוא מנחי עי"ן, כי שורשו שׁוּר.

אך דָּגִים - בָּנִים בסמיכות הם דָּגִי - בָּנִי,
שורשם דָּגָה - בָּנָה, מנחי למ"ד ה"א.

ג) בחינת הדגש, כי בבא דגש באות השנית בשם,
הם מבעלי הכפל. דרך משל סָל - גָּן, ברבים
תמצא סָלִים - גָּנִים, דגש באותיות השניות
ושורשם סָלֵל - גָּנָן.

אבל דָּג אפילו שהוא במשקלם, לא יבא דגש
בגימ"ל להורות חסרון הה"א אשר תתעלם,
ושורשו דָּגָה.

וכל שמות הדגושים הם מבעלי הכפל, כמו -
סָפָה - חָפָה - גָּלַת. אבל חָפָה שורשו חָפַט,
והדגש יבא לחסרון הנו"ן, והוא מלשון ארמי
חָפִים ומתרגמינן חָפִינן.

בחינת הכרת השורשים

ד) בחינת ההכרה, והמשל בזה בשם אָרֶן, כאשר נסתפק בשורשו אם הוא אָרַר או אֹר או אָרָה או אָרַן.

נאמר אם שורשו אָרַר על משקל הַלֹּן ששורשו הַלַל, ונח הקמץ בשביל הרי"ש אשר לא תקבל דגש להורות אות הכפל. זה לא יצדק, כי מצאנו אָרוֹן העדות נשתנה נקודו מפני הסמיכות, לא כן הַלֹּן התיבה.

ואם נאמר ששורשו אֹר על משקל שִׁטוֹן ששורשו שִׁטַּשׁ שגם זה ישתנה בסמיכות, כמו שִׁטוֹן לבי.

או שיהיה שורשו אָרָה ובא על משקל גָּאָה, שנאמר ממנו גָּאוֹן, כי גם הוא ישתנה בסמיכות, כמו גָּאוֹן. גם אלה לא יוצדקו מפני שהיה ראוי לבוא אחר הרי"ש וא"ו, כמו שבאה בְּגָאוֹן וְשִׁטוֹן.

נשאר אם כן בהכרח ששורשו אָרַן, והנו"ן שרשית בו, לא נוספת כמו זָכְרוֹן, ומזה תקיש אל השאר.

חלקי הדיבור

ארבעה הם מחלקי הדבור העברי, ונבאר אותם אחד לאחד.

(א) שם (ג) פעל
(ב) כנוי (ד) מלה

(א) השם

השם היא תיבה המורה על עצם הדבר, כמו עיר - הָקָם, וכדומה. וישתנה השם לשלוש סיבות,

(א) בשל הסוג
(ב) בשל המספר
(ג) בשל הסמיכות

הסוג נחלק לשלשה

(א) סוג זכר
(ב) סוג נקבה
(ג) סוג שוה לזכר ונקבה

המספר גם הוא נחלק לשלשה

(א) מספר יחיד
(ב) מספר רבים
(ג) מספר השניים

הסוג ניכר בשם ע"י שלשה דברים

(א) ממשמעות השם
(ב) מסוף השם
(ג) מרבוי השם

חלקי הדיבור

ממשמעות השם ניכר שהוא זכר

(א) אם השם מורה עצם לזכר, כמו - דָּוִד - שְׁלֹמֹה, וכיוצא.

(ב) אם מורה איזה תואר לזכר, כמו - מְלֶכֶךְ - שָׂר - עֶבֶד, וכיוצא.

(ג) כל שם נהר או נחל, כמו - פִּישׁוֹן - חִידְקָל.

(ד) שמות ההרים, כמו - סִינִי - פְּרָמֵל.

(ה) שמות חדשי השנה, כמו - נִיסָן - אֲנָר - סִינֹן וחבריהם.

והפך זה מורה סוג הנקבה

(א) שם עצם לנקבה, כמו - רְחֵל - לֵאָה.

(ב) תאר לנקבה, כמו - מְיֻלְדֵת - שְׁפָהָה.

(ג) שמות המדינות, כמו - פְּנֵעַן - מְצָרִים.

(ד) שמות הערים, כמו - הַבְּרוֹן - יְרוּשָׁלַיִם.

(ה) שמות אברי הגוף, כמו - יָד - רֶגֶל.

ומסוג שוה לזכר ונקבה

(א) שמות בעלי חיים שאין להם שם כללי לזכר, ופרטי לנקבה, כמו - יוֹנָה - עֲטֹלֶף - סוּס.

(ב) שם המספר מעשרים ומעלה ועשרים בכלל.

(ג) רוב השמות שאין בהם רוח חיים, כמו - אֵשׁ ורֵחַ.

חלקי הדיבור

מסוף השם ניכר הסוג באופן זה יהיה מן הנקבה,

א) כל שם שסופו חיריק ואחריו וי"ד תי"ו, כמו -
תְּכֵלִית.

ב) אם סופו שורוק ואחריו תי"ו, כמו - מְלָכוֹת.

ג) אם נקוד האחרון סגול ואחריו תי"ו, וטעם
המלה תחת הסגול, כמו - אֶמֶת.

ד) כל שם שסופו קמץ ואחריו ה"א, וטעם תחת
הקמץ, כמו - צְדָקָה - שְׁעוֹרָה.

ואם לא יהיה סופו כאלו הארבעה שאמרנו, על
הרוב הוא זכר.

אבל לא נוכל לתת בזה כלל אמיתי אם הוא זכר
או נקבה, ויהיה נֶפֶר אז מתואר הבא אחריו, או
מפעל אשר יחובר לו.

מרבוי השם נֶפֶר ג"כ הסוג, כי הזכרים ברבוי סופם
חיריק וי"ד מ"ם אחריו, כמו - דְּבָרִים.
והנקבות סופם חולם ותי"ו אחריו, כמו - לְשִׁכוֹת.
אך זה על הרוב כאשר נאמר לפנים.

שם יחיד נוכל להעלותו למספר הרבים בין לזכרים
בין לנקבות. וזה בין שהוא שם דבר, בין שהוא
שם תואר.

ונשלל מזה שם העצם אשר בו לא יצדק הרבוי
כאשר אמרנו למעלה, אלא ישאר יחיד כמו
שהוא.

חלקי הדיבור

היחיד זכר נהפוך הוא לזכרים רבים, בהנקד אות אחרונה שבו בחיריק ואחריה יו"ד מ"ם, כמו - טוב טובים.

ישתנו ג"כ נקודותיו באופן זה, קמץ או צירי נקוד ראשון יהפך לשוא, כמו - זקן זקנים, ספר ספרים.

והשמות על משקל פֶּעַל, סגול הראשון יהפך לשוא, והשני לקמץ, כמו מֶלֶךְ מְלָכִים, יֶלֶד יְלָדִים.

ואם אות הראשונה גרונית, יהפך לשוא פתח, כמו חָכֵם חֲכָמִים - עָבַד עֲבָדִים.

וכן שני פתח הבאים בשם תחת שני סגול, בגלל אות השנית שהיא גרונית, פתח הראשון יהפך לשוא והשני לקמץ, כמו - נָעַר - נְעָרִים. ונמצא מן פֶּעַר, בּוֹעָרִים.

החולם נקוד קודם לאחרון, אם אחריו יהיה סגול או פתח, יהפך לשוא, כמו - קִמֵץ קִמְצִים. ואם האות גרונית יהפך לשוא מחובר (חטף פתח), כמו - אָמַר אֲמָרִים, אָהַל אֲהָלִים. ונמצא ג"כ אֲהָלִים.

פתח, ויו"ד חיריק אחריו, יהפכו שניהם לצירי אחד, דרך משל - יָזַת יָזִיתִים, אָיִל אֵלִים. ויוצאים מן הכלל חיל הָלִים, תִּישׁ תִּישִׁים, בִּית בָּתִים.

חלקי הדיבור

קמץ נקוד האחרון על הרוב ישאר. ואחר חולם
לפעמים יהפך לפתח, כמו - אָפֶן אוֹפְנִים.

צירי נקוד אחרון יהפך לשוא, דרך משל - עֹר
עֹרִים.

ואם השם נגזר מהפועלים החסרים, יהפך לחיריק
ודגש אחריו, דרך משל - מְגַן מְגַנִּים, הֵץ הֵצִים.
ובם ג"כ קמץ הקודם ישאר ולא ישתנה.

וכן צירי אחר קמץ לא ישתנה, כמו - זָקַן זָקִנים,
כי לא יבואו שני שואים בראש תיבה.

וכן ישאר בתיבות הברה אחת (שהצירי לא ישתנה)
אם האות אחר (הצירי) לא תקבל דגש, דרך משל
גַר גָּרִים. ונמצא מן בָּן, בְּנִים. יוצא מן הכלל.

חולם נקוד אחרון, לפעמים נהפך לקובץ ודגש
אחריו, דרך משל - אָדָם אֲדָמִים.

וכן השורק, דרך משל - הָרוּל הָרָלִים. ויום נהפך
לְיָמִים, רֵאשׁ לְרֵאשִׁים, וְאָנוּשׁ לְאָנָשִׁים.

כל שם שסופו סגול וה"א אחריו, נהפך הסגול
והה"א לחיריק לבד, דרך משל - יָפָה יָפִים.

חיריק ויו"ד בסוף השם, בהוספת מ"ם לבדה
נהפך לרבים, דרך משל - עֲבָרִי עֲבָרִים. ונמצא
ג"כ עֲבָרִיִּים, עם סימן הרבים כולו ודומיהן.

חלקי הדיבור

אכן מן נְקִי נמצא תמיד נְקִיִּים. ויוצא מן הכלל
גְּדִי שרבויו גְּדִיִּים.

במספר שמות נמצא, פתח ויו"ד אחריו בסופו
כסימן לרבים, כמו - הָרִי - שָׁרִי - גֹבִי במקום
הָרִים - שָׁרִים - גֹבִים.

עוד יש להביא מספר היחיד הזכר נהפך לשנים,
בהוסיף לשם היחיד פתח בסופו ואחריו יו"ד חריק
ומ"ם, דרך משל - יוֹם יוֹמִים. מן אֶרֶץ, אֲפִים.

ושנוי התנועות כמעט דומה לשנוי הנופל, בהביא
שם היחיד לרבים כמו שאמרנו.

ואלו הם הכללים אשר ניתן להביא שם יחיד זכר, או
נקבה, לנקבות רבות.

יצא השם לנקבות רבות, בהטיל לו בסופו וא"ו
חולם ואחריו תי"ו, דרך משל - טוֹב טוֹבוֹת.

והנקודות יתהפכו כמו שאמרנו למעלה ברבוי
הזכרים, דרך משל - הָרִב הַרְבוֹת, יָתֵד יְתֵדוֹת,
גֹרֵץ גְּרָנוֹת, וכן האחרים.

שם נקבה אם סופו - הָ (ה"א קמץ), או - תָּ (תי"ו)
סגול, יבואו תחתיו אותיות ו"ת (וא"ו תי"ו), דרך
משל - צְדָקָה צְדָקוֹת, עֲטָרָת עֲטָרוֹת.

חלקי הדיבור

ואם הוא (השם) משני קמצים, הקמץ הראשון ישאר והשני יתבטל, דרך משל - צָרָה צָרוֹת. ויוצא מן הכלל אָמָה שיהפך לְאָמָהוֹת.

שם שהוא במשקל שִׁפְחָה ברבות, יחשב במשקל צִדְקָה, ונעשית שִׁפְחוֹת, כמו - לְשִׁפְחָה לְשִׁכוֹת.

השניים יהיו כמו הזכרים, דרך משל יָרָךְ יָרְכִימִים. ואם ה"א בסוף היחידות תתהפך לתי"ו, כמו - שִׁפְחָה שִׁפְתִּים.

ונמצא מן הוֹמָה הוֹמוֹתִים, מורכב מרבוי הנקבות ומן השניים.

אמר המחבר ידוע תדע כי רבו השמות היוצאים מן הכלל, ואם השמטותים מלהביאם, תדינני לכף זכות. ואשר הבאתים לפניך, הלא המה כפי אשר יקרה בשמות על הרוב.

ופה אודיעך כי נמצאים שמות אשר הם מספר היחיד לעולם.

והם שמות העצם לאדם, או שמות העצם לערים במספר היחיד, דרך משל - דָּוִד - הַקְּרוֹן.

המתכות לעולם נמצאים במספר היחיד, כמו - זָהָב - פְּסָף, וגם שמות המשקים, כמו יַיִן וְחֶלֶב, זולתי שִׁמְן שנמצא ג"כ ברבים. עם כי בדברי רז"ל נמצא יֵינֹת, לשון תורה לחוד.

חלקי הדיבור

ויש אשר יהיה משקל השניים לעולם, דרך משל
- מים - שמים - רחמים.

ויש אשר יהיה במשקל היחיד זכר וברבים סופו
כנקבות, דרך משל - אב - אבות.

והפוכו שם היחידה נקבה כמו הזכרים, דרך משל
- עיר ערים.

ויש אשר פעם יסיים כזכרים ופעם כנקבות, וכאלו
ובדברים כאלו צריכין אנחנו למודעי מן ההרגל.

ואמרו המדקדקים כי ממספר לא יוגדר השם אם
הוא זכר או נקבה, אמנם יהיה נפר משם התואר
הבא עמו, או מן הפועל אשר יתלוה עמו.

שנוי השם:

השם ישתנה מזכר יחיד לנקבה יחידה, אם הוא
שם תאר. יען שם דבר ושם עצם לא נוכל
להעלותם מזכר לנקבה, או מנקבה לזכר, כי הם
תמיד ישארו כמו שהם.

אך התואר אשר ישמש לזכר, יהפך לנקבה בזה
האופן.

אם תנקד אות אחרונה של שם זכר בקמץ ותבא
ה"א אחרת אחריה. דרך משל - מן טוב, טובה,
מן רע, רעה.

שנוי השם

וישתנו ג"כ נקודות הזכר בהפכו לנקבה.
ותשמור בזה הכללים הבאים.

קמץ נקודות, הקודמת לאחרונה תתהפך לשוא.
דרך משל - גְדוּל - גְדוּלָה, זָקן - זָקָנָה.

ואם האות גרונית תתהפך לשוא פתח, כמו -
חָכַם - חָכְמָה.

כל שם זכר שנקודו האחרון סגול ואחריו ה"א,
יהפך הסגול לקמץ, וללא שנוי אחר יהפך לנקבה,
כמו - יָפָה - יָפָה, רוּעָה - רוּעָה.

אם נקוד אחרון חיריק ואחריו יו"ד, יצא לנקבה
עם הטלת תי"ו בסופן, כמו - שִׁינִי - שִׁינִית, עֵבְרִי
- עֵבְרִית.

ונוכל ג"כ לשנותם בדרך אחרת, דרך משל - שִׁינִי
- שִׁינִיָה, עֵבְרִי - עֵבְרִיָה.

שמות שהם על משקל פֶּעַל, סגול האחד יהפך
לפתח והשני לשוא, כמו - מֶלֶךְ - מֶלֶכָה.

סמיכות השם

הלא כתבתי לך (בעמוד 2), כי אחד ממקרי השם הוא נולד, הנקרא ג"כ סמוך, ומלת שֵׁל תורנו.

אמנם בלשונינו הקדושה לא נשתמש ממנו כלל, כי בשנוי נקודות השם הראשון יראה על הרוב. ובתורה שבעל פה ובפירושים השתמשו ממנו הכותבים, כי דבריהם נתנו בלי נקודות. וכדי להתרחק מן השבוש, לקחו המלה ההיא, כי נמצאת מחוברת לכנוי במקרא, בתיבות שְׁלִי וְשִׁלְךָ.

ועתה הזהר בכללים הבאים להכיר הסמוך והמוכרת. כל שם יהיה זכר או נקבה, שתהיה קמץ, נקודה הקודמת לאחרונה תתהפך לשוא בסמיכות, דרך משל - דָּבָר - דְּבַר, צְדָקָה - צְדָקָת. והקמץ נקודה אחרונה יעבור לפתח כאשר אתה רואה במשלים הנז"ל.

ואם קמץ הראשון הוא באות גרונית יהפך לשוא מחובר, כאשר אמרנו למעלה בשנוי השם, דרך משל - הָקָם - הִקָּם.

אמנם אם אחר קמץ האחרון תהיה אל"ף, לא יהפך לפתח, דרך משל - צָבָא - צְבָא.

הזכרים רבים בשמות הנ"ל, קמץ הראשון יהפך לחיריק, והשני לשוא.

סמיכות השם

וכנוי הרבים בכל שמות הזכרים אשר סופם - ים
(יו"ד מ"ם) יהפכו לצירי ויו"ד אחריו, דרך משל -
דְּבָרִים - דְּבָרַי, זְבָחִים - זְבָחֵי.

ואם האות הראשונה גרונית, תחת חיריק יבא
פתח, דרך משל - הַקָּמִים הַקָּמֵי, עֲבָדִים עֲבָדֵי.

שמות יחידה נקבה, אות ה"א סימן הנקבה
תתהפך בסמיכות לתי"ו, והקמץ לפתח, דרך
משל - צְדָקָה - צְדָקָתִי, כְּבֻשָׁה - כְּבֻשַׁתִּי, וכו',
ושוא הראשון יהפך לחיריק, וברבות - צְדָקוֹת -
כְּבֻשׁוֹת.

שמות - אָב - אָה, בסמיכות - אָבִי - אָהֵי.

ויוצאים מן הכלל שמות - בָּמָה - קָמָה - צָרָה -
מָגַז - מְעוֹז, שהקמץ הראשון לא ישתנה.

שמות שהם על משקל פֶּעַל, בסמיכות היחיד לא
ישתנו כלל.

וברבים סגול הראשון יעבור ברובם (ברוב השמות)
לפתח ובאיזה שם לחיריק.

והסגול השני יהפך לשוא, דרך משל - עֲבָד -
עֲבָדֵי, מִלְכָּה - מִלְכֵי, בָּגַד - בָּגָדֵי.

ארבע שמות והם - נָרַךְ - כָּתַף - גָּדַר - גָּזַל,
בסמיכות יבואו על משקל פֶּעַל.

סמיכות השם

הצירי לא ישתנה בסמיכות, ואם יבא קודם קמץ
ישתנה לשוא, דרך משל - שִׁנָּה - שְׁנֵית, שְׁעָר -
שְׁעָר.
ובשביל אות גרונית בא בחטף פתח, כמו - עֲצָה -
עֲצֵת, עֲנָב - עֲנָב.

ואם אחר הצירי תבוא אות נחה, לא ישתנה
הצירי, דרך משל - הִיכָל - אֵיבָה.

וכן ברבים הצירי יתהפך לשוא, כשהוא נקודה
קודמת לאחרונה, ד"מ - הַצָּרִים - הַצָּרִי, זְקָנִים -
זְקָנִי,
זולתי כשבאה אות נחה אחריו, שישאר כמו
שאמרנו ביחיד, דרך משל - זֵיתִים - זֵיתִי.

ונמצאו בזה הכלל יוצאים ממנו, כמו - הַפָּצִים
שהוא הַפָּצִי, ואחרים כמוהו.

בשמות של חמש נקודות (צירי וסגול) והמה
הבאים על משקל עֲקָב, בסמיכות ברבים ישתנה
הצירי לחיריק, והסגול לשוא, דרך משל - עֲקָבוֹת,
וכמו - מִן עֲשָׂב - עֲשָׂבוֹת, וּמִן נָדָר - נָדָרִי.

אכן אם האות הראשונה היא ח"ת תנקד בסגול,
דרך משל - הַלְבִי.

סמיכות השם

ושמות שהם על משקל הַדָּשׁ, החולם יתהפך
ברבים לקמץ חטוף, והסגול לשוא, דרך משל -
הַדָּשׁי, מן קָדַשׁ - קָדְשִׁי.

וכמו כן שמות אשר בהם פתח תחת סגול,
מסיבת אותיות הבאות אחרי אחה"ע, כמו מן
אָרַח - אָרְחוֹת.

אם אחר סגול תבא ה"א באחרונה ביחיד
בסמיכות, הסגול יתהפך לצירי, דרך משל -
רוּעָה - רוּעִיהָ, מְקַנָּה - מְקַנְיָהּ.

ויוצא מן הכלל תיבת פָּה, שנמצא בסמיכות - פִּי
צָדִיק, פִּי חָכָם הֵן.

שמות אשר בהם פתח וחיריק, יתהפכו שניהם
לצירי אחד, כאשר בשנוי השם, ד"מ - יָיִת - יָיִת,
בַּיִת - בַּיִת, יִיז - יִיז.

כנוי המחובר לשם

כבר הודעתך למעלה (עמוד 20) בלוח אחר על שם דָּבָר המחובר לכנוי, וממנו ראית מה הנה כנויי הגופים לזכר ונקבה ליחיד ורבים. אמנם חובתי היא שלא למנוע ממך כללים המורים איך ישתנו השמות מסיבת התחברותם לכנוי, כאשר אמרנו בפרק הקודם איך ישתנו בגלל הסמיכות.

ואתה דע לך כי ארבע תנועות הנה המשתנות בשמות והם קמץ, צירי, סגול וחולם. והסימן 'ק"ץ ס"ח', והשוא ג"כ, אמנם לא יחשב עמהם כי אינו בכלל התנועות.

כללי הקמץ:

השמות שהם על משקל דָּבָר, כבר נתתי לך לוח עליו, כאשר אמרתי וממנו תראה איך ישתנו שמות הזכרים שהם על משקלו.

אמנם שמות הנקבות מלבד כי קמץ הראשון ישתנה לשוא, עוד הה"א תשתנה לתי"ו כמו בסמיכות, ד"מ - צָדָּקָה - צָדָּקְתוּ - צָדָּקְתֶּם. ומזה תראה כי השוא יתהפך לחיריק כמו בסמיכות.

וזה דוקא בשמות אשר על משקל צָדָּקָה אבל שמות אחרים לא ישתנו, כמו - הַכְּמָה - הַכְּמֵתוּ, צָרָה - צָרְתוּ, גִּזְלָה - גִּזְלֵתוּ, אֲכִילָה - אֲכִילֵתוּ.

כנוי המחובר לשם

אך שם אָמָה, קמץ הראשון יתהפך לשוא פתח בהיותו באל"ף, כמו - אָמָתוּ. וברבים קמץ הראשון לפתח, וקמץ השני לשוא - אָמְהוּתָיו.

הבאים על משקל קָצָה, ישאר הקמץ ביחיד ונאמר קָצָהוּ. ונמצא כדרכו הפוך לשוא קָצָתוּ, כמו ברבים קְצוּתָם, והה"א תתהפך לתי"ו.

וכן מְעוֹז וחבריו, ישאר הקמץ מְעוֹזוּ - מְעוֹזָם. וכן בְּמַגֵּן ורעיו מְגַנּוּ - מְגַנָּם.

וכן הבאים על משקל רְמוּת - רְמוּתָם - רְמוּתוּ.

וכן בשמות פְּנִים - בְּנִים, לעולם לא ישתנה הקמץ בסיבת הכנוי.

תְּנִיךְ - מְוֵת - אָוֶן, שתי הנקודות תעבורנה לחולם לבד, ותאמר - תוּכוּ - מוּתוּ או מוּתוּ - אוּנוּ.

חָם - אָב - אָח, בשם יחיד וכנוי יחיד, לא ישתנה הקמץ, כמו - חָמִי - אָבִיקָה - אָחִיו.

אמנם מכנוי רבים ישתנה לשוא פתח בשביל האות גרונית, כמו - אָבִיקָם. זולתי במ"ב (במדבר בעדו), כי לא ישתנו אָבִינוּ - אָחִינוּ.

כנוי המחובר לשם

וכשהשם עצמו רבים, רובם ישתנה ג"כ לשוא
פחת, כמו - אבותיו - אחיכם.
אמנם נמצא אהיו בסגול, וכן אחי. ואחיה בפתח.

וכן לא ישתנו שמות נד - דם - עב, הן בכנוי
יחיד הן בכנוי רבים, ותאמר נדו - דמם. ונמצא
דמכם - נדכם.

אמנם כשהם רבים בשם בכנוי יחיד ולמדבר
בעדו, רבים לא ישתנו, כמו - נדיו - דמינו.

אמנם בשאר הגופים ישתנו לשוא, דרך משל -
נדיהם - דמיכם.

ושר - ושר לעולם לא ישתנו, כמו - שריו -
שריהם, צרי - צריכם.

קב - קן - גג - ומשגב, ישתנו לפתח, ותאמר קבי -
גנו - גגי - משגבי.

כללי הצירי:

צירי הראשון בשם, ישתנה לשוא, והנקודה
הבאה אחריו לא תשתנה, דרך משל לבב - לבבי,
עצה - עצתי.

כנוי המחובר לשם

אמנם בשמות של חמש נקודות כמו סָפֵר, יתהפך
הצירי לחיריק, והסגול לשוא ביחיד, דרך משל
סָפֵרוּ - סָפְרָם, נָדְרוּ - נָדְרָם.

וכאשר אמרתי בסמיכות לא ישתנה בשמות
האלו ודומיהן - הִיכָל - אֵיתָן - שִׁבָּה - שְׂאֵרִית -
שְׂאֵלָה - רֵאשִׁית - אֵיפָה - תְּאֵנָה.

ובשם בְּהֵמָה, לעולם יהפך לסגול, ותאמר -
בְּהֵמָתִי.

כשהוא (הצירי) נקוד אחרון בשמות על משקל
שׁוֹמֵר, יהפך לשוא כמו - שׁוֹמְרוֹ, עוֹכֵר - עוֹכְרִיו.

ובמשקל פִּעֵל ופִּעֵל ישאר כמו - גָּדַר - גָּדְרוּ,
פָּאֵר - פָּאֲרָה. ונמצאהו (הצירי) הופך לחיריק, כמו
- אוֹיֵב.

בכנוי נמצא לזכר אוֹיְבָה, ולפעמים בסגול, כמו -
אוֹיְבָה.

שמות הברה אחת רובם ישתנו לחיריק, ודגש
אחריו, דרך משל - עֵת - עֵתִי, לֵב - לִבִּי.

וכן - חֵץ - חֵצִי, חֵץ - חֵצִי, אֵשׁ - אֵשׁ, אֵב - תֵּל, שֵׁן - קֵן - קֵץ -
עֵץ - גֵּס.

כנוי המחובר לשם

אכּן - גּוּ, ישאר הצירי, כמו גּוּי - גּוּה. וכן בכל
אלו ישאר בם - אַיִד - שֶׁח - ראש - רַע - עֵץ -
עַר - נַר - זַר - דַּע - נַה.

אד - בֵּן וְשֵׁם, יתהפכו לשוא. כשהוא יחיד בְּנוּ -
שְׁמוּ, בְּנֵה - שְׁמֵה. אמנם אם יבא קודם ה־שוא,
יתהפך לחיריק ותאמר - שְׁמֵה בְּנֵה.

כללי הסגול:

שמות שהם על משקל פֶּעַל או פִּעֵל, בשני סגול
או סגול ופתח באותיות חי"ת או עי"ן, סגול
הראשון יתהפך לחיריק והשני לשוא, דרך משל -
בְּנֵה - בְּנֵהוּ.

אכן רבים המה אשר סגול הראשון יתהפך
לפתח, ובפרט אם האות הראשונה או השניה
תהיה מאותיות אחהע"ר, דרך משל - אָבֵן -
אֲבֵנוּ, חֶסֶד - חֶסְדוּ, עֲבָד - עֲבָדוּ.

וכל השמות הבאים יהיו כהמה - קִשִּׁית - צִמֵר -
צִלַע - נֶפֶשׁ - מֶלֶךְ - כֶּסֶף - קֶלֶב - שִׁמֹן - שִׁוַע -
טָנֵא - דָלֵת - גִּפֹן - פִּלַג - סִלַע.

וכן שני סגול אשר יבואו בשם תְּפַאֲרֵת, סגול
הראשון יהפך לפתח והשני לשוא ויהיה תְּפַאֲרֵתוּ.

כנוי המחובר לשם

סגול אשר יבא אחריו שוא ישאר, דרך משל -
אָצְבַּע - אָצְבָּעוּ.

סגול אשר אחריו ה"א בסוף תיבה, ד"מ - מקנה
תסור הה"א, כמו - מקני - מקנה - מקני.

אמנם בגסתר לזכר, יעבור לצירי מקנהו, כמו
בסמיכות. ולנקבה ישאר כמו - ויקר מקרה (וית ג')
ג).

תיבות ש"ה - פ"ה, יהפכו הה"א ליו"ד והם יעברו
לחיריק ולצירי, ד"מ - ש"ו. ונמצא גם ש"הה. פ"ו
פ"הו פ"ה.

כללי החולם:

שמות שהם על משקל פֶּעַל או פֶּעַל בפ"א או
בעי"ן, יתהפך החולם לקמץ ואחריו שוא והוא
(הקמץ) חטוף או קבוץ, דרך משל - קָדַשׁ - קָדְשׁוֹ,
חָדַשׁ - חָדְשׁוֹ, אָרַח - אָרְחוֹ.

ואם אות השנית גרונית החטוף יהיה בו, דרך
משל - אָהַל - אָהֶלוֹ. וכן מן תֵּאֵר, תֵּאָרוֹ, הגם
שנמצא תֵּאָרוֹ. מִגִּלְגָּלִת נמצא גִּלְגָּלִתוֹ.

אם אחר החולם יהיה קמץ או צירי ישאר החולם
כמו שהוא, ד"מ - אוֹצֵר - אוֹצְרוֹ, אוֹיֵב - אוֹיְבוֹ.

כנוי המחובר לשם

חולם נקודה אחרונה בשמות ישאר ברובם. אמנם
יתהפך ג"כ לקבוץ או שורק, דרך משל - מְעוֹז
מְעוֹז, טוֹב - טוֹבִי - טוֹבוּ - טוֹבָה.

כללי השוא:

השוא על הרוב יהפך לחיריק, דרך משל - דְּבַשׁ
דְּבַשִּׁי. ואם הוא על משקל פְּרִי, ישתנו איש
באחיו, ד"מ - פְּרִי - פְּרִיָה.

גם הפתח כשהוא נקודה אחרונה באיזה שם
יתהפך לחיריק, ד"מ - פֶּת - פֶּתִי.

ופתח וחיריק כאשר אמרנו בסמיכות, דרך משל
בֵּית - בֵּיתוֹ. מִן זֵית, זֵיתוֹ זֵיתָה.

אלה הכללים אשר נתתי לך בדרך קצרה אשר
נתנו המדקדקים הראשונים בדברם מן הסמיכות,
והכנוי המחובר לשם באחרונה.

המלות

המלה אינה מורה על ענין עומד בעצמו, לא על דבר ולא על פעולה. ואין לה זמן ולא גוף ולא בנין ולא סוג ולא מספר. אמנם משמשת היא אל הדבור היטב בהתחברותה אל השמות ואל הפעלים.

ואלה המה הוראותיה בקיצור:

על שאלת מקום

אי - אנה - איפא - איכה - אין - אנה - מאין.

להוראת מקום

פא - פה - מפה - הנה - הלום - שם - משם - מבית - פנימה - תחת - חוץ - מעלה - מלמעלה - מטה - לפנים - אהור.

לשאלת זמן - מתי - עדימה - עדיין.

להוראת זמן

עתה - מחר - היום - תמול - אתמול - שלשום - מלפנים - תמיד - עדיאם - עדיפי - טרם - מהרה - מהר - היש - אז - אזי - לעד - לעולם - ועד.

דרך שאלה

אם - האם - הלא - איך - איכה - מדוע - למה.

המלות

לקיום הדבר

פֶּן - הִכֵּן - אֵילָם - אָמְנָם - אָף - הֵן.

לשלילה

לֹא - בַּל - אֵל - אֵינְךָ - בְּלִי - בְּלֹא - בְּלֹתִי.

לספק הדבר

אוּלַּי - פֶּן - לוֹלֵא.

לחבור

עַם - יַחַד - יַחְדָּיו - גַּם - אָף.

להפרדה ומיעוט

לְבַד - אָף - בְּלִעְדֵי - זֹלָתִי, וְדוּמִיָּהֶם.

לרבוי

יֹתֵר - מְאֹד - רַב - הַרְבֵּה - אַרְבֵּי.

ולמעטו

אַט - מְעַט - כְּמֵעַט - כְּאַיִן - אֶפְסָ, וְכִיּוּצָא.

לדמיון

כֹּה - כֵּן - כְּמוֹכֵן - כְּמוֹ - כְּכֹה - כְּכוֹ.

המלות

לגבול זמן או מקום

אָלִי - אָל - אָצֵל - עָדִי - עַד - נֶגֶד - לְנוֹכַח - מוֹל
- לְעוֹמֵת - בֵּין - מִנִּי - לְפָנַי - סָבִיב - עִבֵּר - אַחֵר
- אַחֲרָי.

לסבת הדבר

עַל - מִפְּנֵי - בְּעִבּוֹר - לְמַעַן - בְּגִלְלִי - בְּעַד - תַּחַת
- חֲלָף - לְפִי - כְּפִי - פִּי - יַעַן - עֲקֵב - אֲשֶׁר.

לבקשה

פִּי - נָא - אֲנִי - לִי - אָמֵן.

יש מלות אשר המה כמו הקול אשר נתן או הכה,
אשר יצא מפינו כפי הטבע בעת צרה או שמחה.

לצדה

אוֹי - הוֹי - אוֹיָה - אָה - הָה - אָהָה.

לשמחה האָה האָה.

להורות איזה דבר מובן, באו ג"כ קולות - הא - הן,
ומכאן באה המלה הִנֵּה.

וכמו כן נוכל לומר כי באה תיבת הַס, להזמין
השומעים לדממה דקה, כי דומה לה הקול אשר
נשמיע בעת ההיא.

המלות

במקצת המלות הנ"ל יחוברו כנויים המחוברים, כאשר ראינום מחוברים לשמות ולכן תתחלפנה בנקודותיהן כאשר תראה.

כמו יחובר לכל הגופים כמוני כמוך כמוהו, ולרבים כמוהם כמוכם כמונו.

הנה - אנה, יחוברו ג"כ ותאמר הנני הנך הגו הנם הננו, ואני אים אנך, ולא נמצא בשאר גופים.

אין - עוד יחוברו, ולא ישתנה נקודם, כמו - אינני אינך, וכו'. וכן עודני עודך, וכו'.

אחר אהרי, יחוברו לכנויים גם המה, כמו - אהרי אהריך. וכן - לפני לפניך לפניו לפנינו.

על - עד ישתנה או לקמץ או לשוא פתח, דרך משל - עדי - עלי - עליך - עליך - עליו - עדינו - עלינו - עדינו, והשאר בשוא פתח - עליכם - עדיכם, וכו'.

תחת, פתח השני יצא לשוא, דרך משל - תחתי תחתיך, וכו'.

אצל, הצירי יהפך לסגול והסגול לשוא, אצלו, וכו'.

המלות

אֶת, אם תשמש (המלה אֶת) במקום עִם, הציירי
יהפך לחיריק, דרך משל - אֶתִּי אֶתוֹ, וכו'. ואם
לסימן הפעול יהפך לחולם, כמו - אוֹתִי אוֹתָךְ
אוֹתוֹ.

בְּלִי - זוֹלָתִי, חיריק אחרון ילך בהתחבר אליהן
הכנוי, כמו - בְּלִתּוֹ בְּלִתָּךְ - זוֹלָתוֹ זוֹלָתָךְ.

בְּעַד, השוא יתהפך לפתח, והפתח לשוא פתח,
כשאינו בא שוא אחריו, דרך משל - בְּעַדִּי בְּעַדָּךְ
בְּעַדוֹ בְּעַדְכֶם, וכו'.

וכן לְמַעַן, פתח השני יהיה כמו שאמרנו בתיבת
בְּעַד, ד"מ - לְמַעַנּוֹ לְמַעַנְכֶם.

נְגַד, סגול השני יעבור לשוא, כמו - נְגַדִּי נְגַדוֹ,
וכו'.

עִם יתחבר עם כל הכנויים בלי שנוי, דרך משל -
עִמִּי עִמּוֹ עִמָּךְ, וכו'.

ופה אשים קְנִיצִי למלות.¹

¹על דרך הפסוק (איוב, י"ח, ב') עד אנה תשימון קצי למליך, תבינו ואחר מדר.

מאמר המהדיר

בסוף כתב היד של ספר הדקדוק היה מצורף עלה בודד, כתוב באותו כתב יד, ובראשו נרשם וזאת הברכה אשר הניח אחריו החכם השלם כמהר"ר רבי שלמה די אוליוורה זצ"ל. עמוד זה, אשר נדפס להלן עוסק בכללי טעמי אמ"ת (אויב, משלי, תהלים).

טעמי ספרי אויב, משלי ותהלים (אמ"ת) שונים הם מטעמי שאר הספרים בתנ"ך. מעטים מאד הם הספרים אשר עוסקים בכללי טעמי אמ"ת, ואפשר שעל כן גם תודעת הציבור בנושא זה דלה למאד, עד שקשה למצוא אפילו אחד מעיר ושנים ממשפחה אשר בקיאים בנושא זה. ועלינו להכיר טובה לר' נתנאל מסלתון מחבר ספר הדקדוק שטרח להעתיק כללים אלו מספרו של ר' שלמה די אוליוורה ולצרפו לספרו, ונותר לנו לפליטה.

תוכן ותורף דברי רבי שלמה, הרי הם כספר צרור וחתום למאן דלא עסיק תדירא בנושא זה, ובפרט שבכת"י המשפטים כתובים ברצף וכמעט שאינם מפוסקים ואין בהם מסימני הטעמים, ופעמים רבות יסתפק הקורא היכן לשייך מילה זו או אחרת ואיה הוא סוף הפסקה.

ע"כ היה מן הצורך לפתח ולתת ריוח בין הדבקים, לפרש ולבאר דבריו, ולהוסיף דוגמאות מוטעמות מן הכתובים. לכן חיפשתי ותרתי ובינתי בספרים לפענח דבריו כראוי ולפרשם בבהירות. ואודה לה' בכל לבב שהאיר עיני, ותפילתי שפירוש זה יאיר עיני כל אשר ישברו להבין באמת טעמי אמ"ת.

ולמען בל נמנע טוב מבעליו ראוי להביא מעט מתולדותיו של רבינו שהיה מושלם ומפואר בחכמות כה רבות.

מהר"ר רבי שלמה ב"ר ישראל די אוליוורה זצ"ל היה מחכמי הספרדים באמשטרדם, דרשן, דקדקן, משורר ופיטן. נולד בליסבון פורטוגל ורוב ימיו התגורר באמשטרדם, שם שימש כדרשן במספר בתי כנסיות ולימד בחברת 'כתר תורה'. אחר פטירת ר' יעקב ששפורטש (בשנת ת"ח) עמד בראש בתי הדין בק"ק הספרדים, עד שנתבקש לבית עולמו ביום ד' סיון שנת תס"ח (05/23/1708). יהי זכרו ברוך.

תולדות רבי שלמה די אוליוירה

עוד בימי עלומיו חיבר ספרים רבים בעיקר בתחום הדקדוק והשירה, ופיוטים בסגנון הקדמונים.

מספריו: אגרת "אילת אהבים" מעשה אברהם ועקדת יצחק בדרך מליצה ושיר (אמ"ד, תכ"ה).

"אלה מועדי ה' מקראי קדש" חשבון הלוחות עד סוף האלף השישי (אמ"ד, תפ"ו).

"דל שפתים" דקדוק לשון ארמית בקצרה ובסופו השמטות לספרו "עץ חיים" (אמ"ד, תמ"ט).

"דרכי נעם" כללי התלמוד בסדר א"ב, כולל ספר "טוב טעם" על דרכי הטעמים בתנ"ך וכללי טעמי המצות (אמ"ד, תמ"ח).

"דרכי השם" מפתח לתרי"ג מצות (אמ"ד, תמ"ט).

"זית רענן" באורי מלים במשנה, תלמוד וספרי פלוסופיה כסדר א"ב, ובסופו אילן כל מלות לע"ז כסדר א"ב ותרגומן בלה"ק (אמ"ד, תמ"ג).

"טעמי הטעמים" על טעמי נגינות המקרא ובפרט על טעמי אמ"ת (אמ"ד, תמ"ח). ספר זה נזכר בספר שם הגדולים להחיד"א בערכו (וז"ל 'טעמי הטעמים איזן וחיקר מ"ה שלמה די אוליוירה, אחד מרבני אמשטרדם בק"ק ספרדיס'). חלק מספר זה על טעמי תהלים נדפס גם עם גוף התהלים.

"יד לשון" דקדוק לשה"ק עם תרגום לשפת ספרד, והוא קיצור מספר "מרפא לשון" לר' משה בן חביב ובסופו "דל שפתים" הנ"ל (אמ"ד, תמ"ט).

"עץ חיים" שרשי לשה"ק כסדר א"ב עם תרגום לע"ז, ושרשי ארמית בתנ"ך. ובסופו חשבון מטבעות ומדות (אמ"ד, תמ"ג).

"שרשרת גבלות" הכולל שני ספרים, הראשון "דברי קהלת" כל סופי שרשי לשה"ק כסדר א"ב, לתועלת החרוז בשיר, והשני "משלי שלמה" על משקלי השיר למיניהם ובסופו ספר שירים בשם "שיר השירים" (אמ"ד, תכ"ה).

בכת"י נשאר ממנו ספר "פרח שושנים" לקוטים בעניני דקדוק והגיון, וקביעת המועדים.

כן תרגם לפורטוגזית את ספר הקאנון של אבן סנה, וחלקים מספר "שני לחות הברית" להשל"ה.

כללי טעמי ספרי אמ"ת

וזאת הברכה אשר הניח אחריו החכם השלם כמהר"ר רבי שלמה די אוליוירה זצ"ל.

טרחא

טרחא תבא בראש הפסוק קודם האתנח, נרשם בתחלת המלה כמו יתיב ואז הוא מפסיק, ולא יוקדם לו מאריך, כי שופר הולך, ומהנפך ומקף אך יש בם מאריך, אם אין טרחא. והבא אחר האתנח נרשם במקומו ואינו מפסיק, וימשך שופר הולך קודם הסוף פסוק, מה שלא תמצא כן בשאר ספרים, כי אם מאריך.

[פירוש, בספרי אמ"ת ישנם שני טעמים שצורתם צורת טרחא האחד נקרא דחי (או טרחא גדולה), והוא טעם מפסיק, והשני טרחא קטנה, והוא משרת.

הדחי יבא בראש הפסוק קודם האתנח. ולעולם מקום הדחי בתחילת המלה לימינה קודם הניקוד, כמו מקום טעם היתב (בשאר ספרים) שהוא מחוץ לתיבה לימינה, ד"מ - תרגום - למה. (כמו היתב - טרם - למה).

ולא יוקדם לטעם הדחי טעם המאריך (כמו שבשאר ספרים יבואו בד"כ יחד מאריך טרחא). רק יוקדם לטעם הדחי שופר הולך, או שופר מהנפך, או מקף, ד"מ - אלי אלי - אך טוב וחסד גרדפוני - לא יבשו - פליהום.

כללי טעמי ספרי אמ"ת

הטרָחָא (או טרָחָא קטנה), מקומו בפסוק אחר האתְנַח והוא טעם משרת ולא טעם מפסיק.

וטעם הטרָחָא נרשם במקומו, במקום שמתנגן (היינו כמו בשאר ספרים ולא בתחילת התיבה), ואחר הטרָחָא יבא שוּפָר הוּלָךְ, קודם הסוּף פסוּק; ד"מ - פְּדִתְגָף בְּאֵבֶן רִגְלָהּ, מה שלא תמצא כן בשאר ספרים שבדרך כלל יש מאריך לפני הסוּף פסוּק; ולא שוּפָר הוּלָךְ].

רביע

רביע בא אם גריש בראש מלה, כמו תְרַסָא, קודם הסוּף פסוּק אחר האתְנַח, ויוטעם ברביע ככח הגריש.

ויבא אצלו על הרוב מאריך, ובמקום שוּפָר הוּלָךְ קודם סוּף פסוּק. ופעמים נלוה עמו זִרְקָא ופסק ו. ואם בא הרביע בזולת זה יבא לבדו. ואם קודם שופר עולה ויורד, ואם אחר פסק ו, מנוגן.

[פירושו, כאשר רביע בא עם גריש בראש המלה, נקרא רביע מוגרש, כמו - יְהִיָּהּ, ומקום הגרש הוא כמו מקום טעם הִתְרַסָא (תלשא) בשאר ספרים, שמקומו בראש התיבה בימין.

ומקום טעם רביע מוגרש הוא בחלק השני של הפסוק, אחר האתְנַח, קודם הסוּף פסוּק. כמו - עֲמָדָה וּבְמִשְׁבַּב לְצִיָּים לֹא יָשׁוּב:

ומקום נגינת הטעם, תהיה ברביע (ולא בגרש). ודרגת כח הפסקו של הרביע מוגרש, הוא כדרגת כח הגרש.

כללי טעמי ספרי אמ"ת

ואחר הרביע מוגרש, יבא בדרך כלל טעם המאריך, כמו
רַאשֵׁי וְלִבֵּי עֲזָבָנִי.

ויבא המאריך במקומו של השופר הולך, קודם הסוף
פסוק:

ופעמים נלווה עם המאריך זרקא (צינורית) ופסק, כמו - לִי
הָאֵה | הָאֵה: - בְּרֵךְ נְאֻךְ |

וכשבא הרביע לבדו בלא הגרש, נקרא רביע גדול, כמו -
לְמַנְצָה בְּנִינֹת.

ואם בא אחר טעם הרביע טעם עולה ויורד, נקרא רביע
עולה ויורד, כמו - רְגִזוּ וְאַלִּיתֶהֱטֵאוּ.

ואם יבא הרביע אחר פסק | מנוגן, כמו - שִׁאוּ שְׁעָרִים |
רַאשֵׁיכֶם.]

זרקא

זרקא הבא לבדו נרשם במקומו, ומפסיק וינוגן
כמנהגו. והבא אחריו ירח בן יומו ושופר עולה
ויורד, וכחו כסגולתא.

ואם הוא עם שופר מהופך נרשם בראש מלה, ואז
כחו כמו געיא. ולפעמים יבא גם עמהם פסק |.

[פירוש, אם טעם הזרקא בא לבדו ונרשם במקומו בסוף
התיבה (כבשאר ספרים), הינו טעם מפסיק, ונקרא צינור,
וינוגן כמנהגו בשאר ספרים.

וסימנו שאחריו יבא לעולם טעם ירח בן יומו וטעם עולה
ויורד, ד"מ - תְּפִלְטִינִי מִרִיבֵי עַם. וכח הפסקו של הצינור,
כח טעם הסגולתא בשאר ספרים.

כללי טעמי ספרי אמ"ת

אבל אם אחר טעם הזרקא יבא טעם שופר מהופך, או מאריך. נרשם טעם הזרקא בראש המלה ונקרא צינורית, כמו - הוֹשִׁיעֵנִי - וּבְמִוֹשֵׁב (ואינו טעם מפסיק ואף אינו משרת בפני עצמו, אלא עבד למשרתים הוא, כי לא ישמש רק בהצטרף המאריך או שופר מהופך, ולכן כחו כגעיא (מעמיד) שאינו נחשב לטעם מן הטעמים). ולפעמים יבא גם פסק | עם הזרקא (צינורית) והשופר מהופך, כמו - יְהִילֵךְ דְרָרְכוּ | - יִבְשֵׁוּ וַיִּהְיֶה רָו |.

פסק |

פסק | יבא בטעם אחר והרגלו באזלא, או שופר מהופך, לינגן כעין שלשלת עמו. ויש אחריו רביע. ואם הוא בזולת אלה יהיה דרכו כמו מקף-, אך יפסיק לעולם, וכשמו כן הוא.

[פירוש, אם יבא טעם הפסק | עם טעם אחר לפניו, ויהיה אזלא (ואז נקרא אזלא לגרמה |), או שופר מהופך (ונקרא מהפך לגרמה |), כמו - יִתְנַצְּבוּ | - מִפְּנֵי | וניגון פסק זה, כניגון השלשלת ופסק | עמו. ולפעמים יש אחרי האזלא לגרמה | או המהפך לגרמה | רביע, כגון - אִם יִבֶּשׂ עֲלֵיו | מִלְאָה מְלִיץ (אויב לי כ"ג), אָנֹן | יִתְשֵׁב (תהלים ל"ו ה').

ואם יבא טעם הפסק | בלא האזלא או השופר מהופך, יהיה דרכו כמקף-, כמו - לְמָה תִּשְׁעַן | אֶ-הֲנִי - לְמַנְצָה | לְבַגְיִקְרָה, שרק בא להפריד בין שתי מלות שלא יתחברו בדיבור. אך לעולם יפסיק, וכשמו כן הוא.]

כללי טעמי ספרי אמ"ת

שלשלת

שלשלת יבא לבדו ואז אין לו כחו. ואם הוא עם פסק ו, דתו הפך הפזר גדול, שיש לו אז כחו להפסק ולנגן כמשפט. והפזר גדול כשהוא עם הפסק ו, אין לו כחו. וכשהוא לבדו, דתו לנגן ולהפסיק כדרכו. ויש שיוקדם לו ירח בן יומו.

[פירוש, טעם השלשלת כאשר אין אחריה פסק ו נקראת שלשלת קטנה, כמו - יְשׁוּעָה לְוָי. והנגינה בה תמיד. ואין לה כחה, כי היא מטעמי המשרתים.

ואם תבוא השלשלת עם פסק ו, כגון - וְכַבֹּדִי וְ - וְשִׁמְךָ ו נקראת שלשלת גדולה (או שלשלת לגרמה ו), ותבוא תמיד לפני הסילוק (סוף פסוק). ויש לה כחה, להפסיק ולנגן כמשפט.

וזה הפך הפזר גדול, שכאשר הפזר גדול בא עם פסק ו אין לו כחו, כגון - כִּי הִנֵּה אֲנִי־יָדָא (תהלים צ"ג י'), לְאֹזֶר (איוב כ"ד י"ד).

אמנם כאשר הפזר גדול (נקרא גם מרעיש) בא לבדו (בלי הפסק), כגון - נְשִׁקוּ־בָר, דתו לנגן ולהפסיק. ויש שיוקדם לו טעם ירח בן יומו, כגון - כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי.].

ודע שבכל הספרים האחרונים שנו את טעם הירח בן יומו, ושמו במקומו שופר מהופך. אמנם בספרים הקדמונים המדויקים, איננו זולתי מעט בטעות, כמו שיש טעמים מעוותים רבים כהם.

1. נמצא בשמונה מקומות בלבד והם: תהלים ג' ג', תהלים ל"ד ח', תהלים ס"ה ב', תהלים ס"ח ט"ז, תהלים ע"ב ג', תהלים קל"ז ט', משלי א' ט', משלי ו' כ"ז.

כללי טעמי ספרי אמ"ת

שופר עולה ויורד

שופר עולה ויורד נקרא שופר מהופך למעלה מהתיבה, ומאריך תחתיה. ויבא היורד במקום תנועת התיבה. והעולה בתנועה הקודמת, אף אם יהיה במלה אשר לפניו, אם זאת מלה זעירא או מלעיל.

ויקדם להם ירח בן יומו, וכחם כסגולתא בשאר ספרים להפסיק. ויבואו לפעמים שלשתם בתיבה אחת. ואם בא לפניהם רביעי, אז אין ירח בן יומו עמהם.

[פירוש, כאשר יש צורת שופר מהופך למעלה מהתיבה וצורת מאריך מתחת לתיבה נקרא זה הטעם, עולה ויורד, ויכול לבוא טעם עולה ויורד בתיבה אחת, כמו - הַפְּצוּ, או בשתי תיבות כגון - פְּלִגֵי מַיִם.

מקום צורת המאריך (יורד) תחת האות המוטעמת, ומקום צורת השופר מהופך (עולה) מעל התנועה הקודמת.

ואם התיבה מוטעמת באות הראשונה שלה, מפני שהיא תיבה זעירא או שנקראת מלעיל, כגון תיבת עֵז, תסומן צורת השופר מהופך על האות האחרונה של התיבה הקודמת לה (אם אין בה ניגון), כגון - יַסְדֵּת עֵז.

צורת השופר מהופך אינה יכולה להיות על תיבת עֵז, כיון שהיא מוטעמת ויש עליה צורת המאריך, ולכן הקדימו את טעם השופר מהופך לתיבת יַסְדֵּת.

כללי טעמי ספרי אמ"ת

(אבל אם הנגון (ההטעמה) על האות האחרונה בתיבה שלפניה, אזי תבוא צורת השופר מהופך על האות הקודמת לה.

וכן אם התיבה שלפניה ראויה למקף, תבוא צורת השופר מהופך על התיבה הקודמת לה, ותשמש גם כתחליף למקף, וצורת המקף תתבטל, כגון - פִּלְגֵי מַיִם).

ויקדם לטעם עולה ויורד, טעם ירח בן יומו שהוא משרת לטעם עולה ויורד. וכח דרגת הפסקת טעם עולה ויורד, ככח טעם הסגולתא בשאר ספרים.

ויבואו לפעמים שלושתם, היינו טעם ירח בן יומו ועולה ויורד בתיבה אחת.

ואם בא לפני טעם העולה ויורד טעם הרביעי, אז אין טעם ירח בן יומו עמהם, כגון - בַּמַּיִם גְּלִיּוֹתַי.].

שופר

שופר עולה, נקרא שופר הולך למעלה מהתיבה. ויבא בין הטעמים המנגנים ולפניהם ואחריהם וגם עם המטעימים. ואולי הוא להרים קול בקריאה ובנגינה.

[פירושו, טעם שופר עולה נקרא גם עלוי, הוא צורת טעם שופר הולך המסומן למעלה מן התיבה (שופר מלמעלה), כמו - יִתֵּן בְּעֵתוֹ.

כללי טעמי ספרי אמ"ת

שופר עולה הוא מן הטעמים המשרתים ואינו מפסיק, וכן שאר הטעמים המשרתים שהם - מאריך, טרחא, ירח בן יומו, שופר מהופך, אולא, שלשלת קטנה, צינורית.

ויבואו בין הטעמים, ותפקידם לסמן שהתיבה נמשכת ורהוטה לתיבה או לתיבות הבאות אחריה. ולהוראת אופן נעימת הקריאה ומקום ההטעמה בקריאה.]

אלה הכללים הנצרכים לספרי אמ"ת בשנותם את טעמים ביתר עז. אך ספרי הק' והנשארים הבאים שם סדר אחד לכולם. ואין כל חדש להם.

ואלה שמות הטעמים אשר לא בספרי אמ"ת.

קַרְנֵי־פָּרָה - תְּלֻשָּׁא - תְּרַסָּא - שְׁנֵי־גְרִיטֵיין - זְקַר־גְּדוֹל -
בְּרַגְלָא - תְּבִיר - הֶרֶי־טַעֲמֵי - סְגוּלָתָא - קַדְמָא - גְּתִיב -
זְקַר־קִטָּן.

שני הפרקים הראשונים והפרק האחרון של ספר איוב, אינם בטעמי אמ"ת, אלא בטעמי שאר כ"א ספרים.

כללי טעמי אמ"ת

וזאת הברכה מדברי הבעל קורא בביהכ"נ שערי ציון
רבי מרדכי טוויל יצ"ו (נרשם עפ"י דבריו שהוקלטו).

רביע

שלשה סוגי רביע מצינו בטעמי אמ"ת.

(א) רביע גדול - יבא בתחילת הפסוק או באמצעו
(לימינו של האתנח), כגון - אֲשֶׁר־יִהְיֶה־אִישׁ.

(ב) רביע מוגרש - יבא בסוף הפסוק ובא עמו
גריש בראשית המלה, כגון - ובמוֹשֵׁב לְצִיִּים.

(ג) רביע (קטן) עולה ויורד - כאשר בא אחרי
הרביע טעם עולה ויורד (שופר מהופך למעלה
ומאריך למטה), כגון - שִׁיר הַמַּעֲלֹת. (תהלים קל"ב).

פסק

שלשה טעמים מתנגנים ונשמעים כמו טעם
הפסק.

(א) פסק | כגון - אֲשֶׁר־יִהְיֶה־אִישׁ | לא הלך.

(ב) פֶּזֶר גדול ג"כ מתנגן ונשמע כמו טעם הפסק |
כגון - נְשִׁקוּ־בָר (תהלים כ' י"ב).

(ג) שִׁלְשִׁילַת ג"כ מתנגן ונשמע כמו הפסק |, כגון -
יְשׁוּעָתָה לֹ (תהלים ג' ג').

כללי טעמי אמ"ת

יוצא מן הכלל לטעם הפסק ו, שאם יבא הפסק לפני אתנה או לפני סוף פסוק: אינו מתנגן כניגונו בספרי אמ"ת, אלא מתנגן ונשמע כטעם הפסק בשאר כ"א ספרים, כגון בפסוק רְשָׁעִים אֶתְּהָ (תהלים ה' ה'), נשמע הפסק כמו הפסק במקרא. וכן דינו של הפסק כאשר יבוא לפני סוף פסוק, כגון בפסוק יִתְעַב אֱיֹהָהּ: (תהלים ה' ז').

זרקא

(הזרקא בספרי אמ"ת נקרא צינור) ינוגן וישמע כטעם הזרקא במקרא רק אם טעם הזרקא יבא בסוף התיבה ואחריו בא טעם ירה בן יומו וטעם עולה ויורד, כגון - הַלֵּךְ בְּעֵצֵי רְשָׁעִים (תהלים א' א').

אמנם אם טעם הזרקא יבא בתחילת התיבה או באמצעה, ואחריו לא מופיעים הטעמים ירה בן יומו ועולה ויורד, אינו מתנגן, כגון - קוֹמָה יְהִיָּה אֶל־לֵהִי (תהלים ג' ח'). הזרקא על הקו"ף של קוֹמָה, וכן הזרקא על השי"ן של הוֹשִׁיעֵנִי אינם מתנגנים כלל.

שאר הטעמים שהם הלב והנשמה של התהלים, מתנגנים בנעימה חדגונית ומונוטונית עם הפסקה קלה באתנה וסיום בסוף פסוק.

כללי טעמי אמ"ת

אתגה וסוף פסוק:

אם טעם האתגה או טעם הסוף פסוק; באים בהברה [syllable] האחרונה של התיבה, יגמר הניגון בנעימה נמוכה (משיכה כלפי מטה), כגון - לא עמָד, טעם האתגה בא תחת האות מ"ם שהיא ההברה האחרונה של התיבה.

וכן בפסוק לא יִשָּׁב; סימן המעמיד בא תחת האות שי"ן שהיא ההברה האחרונה של התיבה, ועל כן יגמר הניגון בנעימה נמוכה (משיכה כלפי מטה).

אמנם אם האתגה או המעמיד בא תחת ההברה הלפני אחרונה במלה (האות השניה מסוף התיבה), יגמר הניגון בנעימה גבוהה (בעליה או משיכה כלפי מעלה).

כגון - יומם וְלַיְלָה: סימן המעמיד בא תחת האות למ"ד, שהיא ההברה הלפני אחרונה של התיבה.

וכן - וכל אשר ייעשה יִעָלֶיהָ: סימן המעמיד בא תחת האות למ"ד שהיא ההברה הלפני אחרונה של התיבה. ועל כן יגמר הניגון בנעימה גבוהה (בעליה או משיכה כלפי מעלה).

אלה הם כללי היסוד לטעמי אמ"ת

מלאכת השיר

מלאכת השיר אינה חכמה בפני עצמה, אלא הפרק האחרון של חכמת הלשון (לוי' חן, עמוד ק"ד).

מלאכת השיר כפי שהיא על פי המשקלים והחרוזים אינה נמצאת בשירות שבתנ"ך, ומקורה מחכמי אומות העולם באהלי ישמעאל והגרים. ובימי תור הזהב בספרד נתאורחה באומתנו ונתפרסמה על ידי גדולי המשוררים.

בספר הכוזרי (פאמר שני, ס"ח - ע"ז), אחר שהחבר הסביר לכוזרי את מעלת לשון הקודש, נשאל החבר מאת הכוזרי ו"ל' אבל אני רואה אתכם קהל היהודים שאתם טורחים להגיע אל מעלת הסדור ולחקות זולתכם מהאומות ותכניסו העברית במשקלכם ומדוע יחקו היהודים את האומות ויכניסו את העברית במשקל.

והשיבו החבר וזה מתעונו ומרינו, לא די הנחת המעלה הזאת אלא שאנו מפסידים תוכן לשוננו ודבר זה נעשה בגלל היותנו טועים בין האומות ואנו פוגמים בתכונת היסוד של לשוננו.

ומאריך שם החבר להסביר שיש ללה"ק צורת פיסוק ומשקל שונה העשויה לאחד ולחבר רבים הקוראים בו ביחד. ובסוף מסיים שההקפדה על משקל התנועות בשירים היא מהשפעת הסביבה ואירע לנו מה שאירע לאבותינו כמו שאומר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם.

ובסגנון דומה כתב רבי משה אבן עזרא בספרו שירת ישראל (עמוד נ"ח, ז'פוס לפסיה, תרפ"ד), ו"ל' 'ועתה נבוא אל השאלה מתי התחילו בני הגולה לחבר שירים חרוזים ולשמור את חקי המשקל והחרוז, הסבות והיתדות, ולחרוז אותיות דומות זו לזו על דרך הערבים, ולשים דלת וסוגר, לפי כשרונות המשוררים, כמו שהם נמצאים בשפה העברית לפנינו עכשיו. קשה לדעת בדיוק מתי נעשתה ההתחלה, משום שבני הגולה נתפורו במדינות שונות ובין אומות רחוקות זו מזו ובזמנים שונים.

לא אדע איזו מדינה היתה קודמת לחברתה בענין הזה, ואיזו קהלה קדמה לאחותה. אולם אומר שמיום שחרבה מלכותנו ובנינו נתפורו, והעמים השונים לקחו אותנו שבי ושעבדו אותנו, חקינו את מעשיהם והלכנו בדרכיהם ולמדנו את מדותיהם ודברנו בלשונותיהם ודרכנו בשביליהם בנוגע לרוב הענינים כמו שכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, וכו'.

גם רבי יהודה אלחריזי האריך בזה בספרו תחכמוני (שער י"ח), וכתב 'בני עמינו השוכנים בין בני ערב ונהגו לדבר בלשונם למדו מהם מלאכת השיר, כי לפנים לא היה נודע להם משקל וחרוז'.

מלאכת השיר

זכינו ובדורות האחרונים יצא לאור מכתב יד תשובות תלמידי מנחם בן סרוק (לוטזון, תר"ד), ובהם נזכר דבר הפולמוס הגדול שהיה בספרד בן החכם דונש בן לבראש (ד'תר"פ - ד'תש"נ) ותלמידיו, לחכם מנחם בן סרוק (ד'תר"ס - ד'תשט"ו) ותלמידיו, בימי רבי חסדאי הנשיא.

ומשם נראה בעליל שהחכם המשורר דונש בן לבראש היה הראשון שהכניס את המשקל בשירת ישראל, כפי שכתבו באגרת תלמידי מנחם נגד דונש, וז"ל,

ואיך תאמר כי משקל הערב נכון בלשון יהודית והנה הראיות האלה (שכתבו לעיל מזה) מכזיבים אמריך ומתעבים שיריך, ונדעה זאת ונתבונן מחכמי הדורות אשר היו לפנינו המתקני חרו אשר שיריהם מלאה הארץ ולא נמצא לאחד מהם שיר במשקולת הערב.

הלא רב סעדיה (גאון) ז"ל יש לו כמה שירים וכמה חרוזים ולא נשקלו במשקל הערב, והייתה בעת ההוא צעיר תלמידיו, בכל שכל ובלשון הערב ומשקליה לא רחבת מבינת גדול מוריך, ולו ראה הוא כי יתכן להביא משקל הערב ביהודית היה מקדמך, ולא קדמתהו.

אבל ידע כי לא טוב הדבר ולא נכון לעשותו פן תשחת הלשון ויבטלו קמוציה ופתחיה וטעמיה ודקדוקיה.

ואילו לא גלינו מארצנו והיתה לשוננו כולה נמצאה בידינו כירחי קדם, בשבתנו בטח במשכנות שאננות, אוי מצאנו כל דקדוקי לשוננו ומיני תוצאותיה וידענו משקלה ועמדנו על גבולה, כי לשון עם ועם יש משקולת ודקדוק, רק אבדה מידינו יען כי רב העון ונעלמה ממנו, עקב כי גדלה האשמה מיום אשר נפלנו בגולה ואחרי אשר היתה רחבה, נקצרה ונסתרה ותהי נעדרת.

ולולי אלקים מפליא פלאה בעני עמו ראה אבדה ונכלאה השארית הנמצאה.

ואשר נשאני להביא שיר במשקל למען הודיעך כי זה המשקל לשיר בו נקל, ולבלתי רום לבבך לאמור כי מי יוכל לשקול בו וולתי אני, ולמען כי אתה לא יכולת לשקול כמהו בטלת אותו ושברתהו. והנה לא דבר נעלם הוא, כי לו רצינו להשחית לשון הקדש כמוך היינו שוקלים במשקל ערב גם אנו גם טפינו. חלילה לנו לעשות זאת להשיג על גבול ראשונים ולהרוס בנין קדמונים, וכו'.

מלאכת השיר

ועוד הגדילו לעשות תלמידי מנחם וחיברו שיר כנגד דונש ושלחהו להנשיא חסדאי, ולהלן קטע מן השיר,

ולבי יתעורר,	להשיב ולברר,
דבר המשתרר,	עלי כל הפותרים,
וזהו בן לבראט,	אשר בשוא ירט,
וחשב כי פרט,	וכלל באמרים,
לשון קדש הכרית,	אשר הוא לשארית,
בשקלו העברית,	במשקלים זרים,
אשר בס נתצים,	פתוחים וקמוצים,
ויהיו נפרצים,	גדרות נגדרים,

שפתם ברר מללו, שדונש הוא אשר הביא את 'המשקל' מולדת חוץ לתוך בית ישראל.

וברבות הימים וחלוף השנים שקטה אש המחלוקת ושקעה, ומלאכת השיר נתפשטה בכל נפוצות ישראל. וביותר, באלה הארצות אשר לא הבינו כלל לשון ערב כאיטליה, צרפת ואשכנז, כמו שתראה זכרם לברכה בכל הספרים.

וכאלה הן דבריו של השר דון אברבנל בפירושו לספר ישעיה' (פרק ה', א') 'הנה בענין השירה וכו', ראיתי להודיעך וכו', שנמצא אצלנו מן השיר שלשה מינים המין האחד הוא בדברים הנעשים במדה במשקל ובמשורה וכו', והמלאכה הזאת מהמין הזה בשירים היא מלאכת ה' מתוקים מדבש ונופת צופים ונעשו בלשוננו הקדוש בשלמות גדול מה שלא נעשה כמוהו בלשון אחר.

הן אמת שלא מצאנו דבר מזה המין מהשיר בדברי הנביאים וגם לא מחכמי התלמוד כי היתה לדעתי התחלתו בגלות בין חכמי ישראל אשר היו בארצות הישמעאלים שלמדו ממעשיהם במלאכת השיר הזה ויעשו גם המה בחכמה בלשוננו הקדוש ביתר שאת ויתר עז ממה שהיו עושים הישמעאלים עצמן בלשונם וכו'.

ואח"כ נעתק הענין אל חכמי אומתנו אשר היו בפרוויניצי"א וקטאלוני"א ואראגו"ן וידברו באלקים ובכל מלאכת מחשבת כפלים לתושיה, מה מתוק מדבש ומה עז מארי, ובכל מקום אשר היו בו חכמי ישראל בגלותם נתפשט השיר הזה אם מעט ואם הרבה, סוף הדבר שהיה זה המין הראשון מהשיר כפי מספר המלות וסדר הנקודות ושויים במספרם כמשפט, ע"כ.

מלאכת השיר

לא משוררים בלבד עיבדו נחלה זו, גם רבים מגדולי חכמי האומה אשר ישבו על מדין, ידם האחת עושה במלאכת התורה וידם האחת אוחות במלאכת השירה.

רב סעדיה גאון חיבר שיר על מספר האותיות בתנ"ך, וגם ספר המצות שלו נכתב במליצה, רב האי גאון חיבר שיר על הלכות ודינים (כספרו "שערי דיני ממונות ושערי שבעות"). רבינו תם יסד שיר נפלא בהוראת טעמי המקרא, רבי יוסף בן קלונימוס כתב שיר מיוחד על טעמי אמ"ת, נודע שירו של רבי אברהם אבן עזרא על אותיות אהו"י, רבי שלמה אבן גבירול סידר האזהרות שהם תרי"ג מצות במליצה, ואחריו רבי יצחק ב"ר ראובן אלברצלוני (אזהרות הריב"ר), ושאר בעלי האזהרות.

רבי יצחק פורפייאט דוראן (האפודי) יצק שיר נפלא על סוד העיבור בספרו "מעשה אפוד", רבי מרדכי ב"ר הלל כתב הלכות שחיטה ובדיקה בדרך שיר, רבי זרחיה הלוי חיבר שיר פתיחה בארמית לחיבורו "המאור הגדול", ובעקבותיו הלך הרמב"ן בספרו "מלחמות השם".

רבינו בחיי הזקן עשה מפתח בדרך שיר לעשרת בתי ספרו "חובת הלבבות", וכן רבי שבתאי כהן בעל הש"ך שקל בסוף חיבורו שיר מרובע על כל סימני ש"ע יור"ד, ועוד חיבר ספר "פועל צדק" תרי"ג מצות בדרך פיוט. הארז"ל הקדוש סידר הפיוט 'אומר בשבחין' ושמה דמריה בראשי הבתים, רבי ישראל נאגארה שורר 'שוחטי הילדים' בדיני שו"ב, ועוד ועוד.

וזאת מלבד אתה כוננת על סדר העבודה ביוהכ"פ ליוסי בן יוסי ושאר המחברים, ומלבד כל פיוטי הדינים במחזורי אשכנז (כהיוצרות לשבת הגדול, המסודר בס דיני ביעור חמץ והגעלה, ע"ס א"ב בשיר מרובע) שהיו חביבין על הראשונים ובעלי התוס' ופלפלו וסלסלו בדבריהם להלכה.

(עי' רש"י עה"פ וזכור אלקים את רחל, מש"כ והוא שיסד הפייט. וע"ע תוס' חגיגה י"ג, ע"א, ד"ה ורגלי חיות, שכתב יש מגיהין בקדושתא שיסד הקליר. וע"ע ר"ה כ"ז, ע"א, תוס' ד"ה כמאן דמצלין, מש"כ ומה שיסד הקליר. וראה לבעל המאור בפ"ב דיומא, מש"כ והו' ידע כי בעלי הקרוב"ץ שהכניסו בפיוטיהם בסדר עבודת היום וכו', ובהשגות הרמב"ן במלחמות ה' שם, וכהנה וכהנה רבות בדברי הראשונים).

ומה בימינו לנו עלתה, מלאכת השיר נעובה, חרולים וקמשונים עלו בה, טבעו בארץ בתיה, שוברו סוגריה ודלתותיה, מלכה ושריה השביתוה, ואין איש איתנו יודע מה היא.

מלאכת השיר

וכבר בזמנו התאונן הסלח רבי משה אבן עזרא (ד'תתמ"ה - תתצ"ה), בספרו שירת ישראל (עמוד פ"א), 'אולם אין שוקים למלאכת השיר, אע"פ שהיתה עוברת לסוחר קודם לכן, וחשכו פני המשוררים, אחרי שהיו מאירים. ומה יאמרו אזובי הקיר.

נענה ונאמר מלאכת משקל השיר אמנם שקעה ומשורריה דעכו, אבל השירה עצמה חיה ומרננת, עם שחר פותחים בשירת אדון עולם המיוסדת על משקל יתד ושתי תנועות, ויתד ושתי תנועות, בדלת וכן בסוגר. ומסיימים התפלה בפזמון יגדל אלוקים חי, המיוסד על משקל שתי תנועות ויתד, ושתי תנועות ויתד, בדלת וכן בסוגר. בליל שבת בעת הקידוש נומר 'אומר בשבחין, ואח"כ זמירות שבת ובקשות, המיוסדים על אדני המשקל. וכן הסליחות ופיוטי הימים נוראים, (כגון, אחות קטנה, עת שערי רצון, אלקי אל תזיני כמעלי, כתר מלכות), הושענות, תקון הגשם, תפלת הטל, אוהרות, קינות, פתיחות, רשויות ורהוטות. ובארצות אשכנז נוספו מערביות, יוצרות, קדושות וקרובות (קרוכ"ץ), רובם ככולם במאזני המשקל נשקלו, ובדלת החרו סוגרו.

שריה אמנם לא שבתו. אבל דרכי השיר נעלמות מבלי מוריה, איה יורה דעה, ואי זה מקום בינה, ומי בחץ יורה, והתכמה מאין תמצא, להבין תפארת השירה וחכמת עושיה. ולפנים בישראל בסדורי התפלה ובמחזורים הישנים, נדפסו משקלי השירים והפיוטים, הורונו המחברים על יתד ותנועה, שיר פשוט או מרובע, וכיום אין רמו אפי במשורה, תמו כל בנות השיר. (וכן אירע למסורה גזולה ומסורה קטנה, שלפנים ברוב מהדורות המקראות גזולות נדפסו, והיום הם בבחינת בל יראו ובל ימצאו).

על זאת שמחנו ורחב לבנו לעת מצוא, מצאנו מגילת סתרים מצורפת לספר הדקדוק של ר' נתנאל מסלתון, ובה נעתק 'שיר המעלות', המלמדנו מה הוא שיר פשוט ומה הוא שיר מורכב, ואמתי השיר משובח. יורנו איך לסדר שיר אל נכון כדרכי הפיטנים הקדמונים. מגילה זו כתובה בלשון קלה, ערוכה ומסודרת דבר דבר על אופנו ומכונו, למען ירוץ הקורא בו.

נרוממך אלוקי כל נשמות, שזכתנו להוציא לאור תעלומות גנוזות, למען דעת כל עמי הארצות, את תפארת הזמירות והתשבחות, וישכילו בשירי ידידות, ובשמך ירננו כל היום.

ע"כ דברי המהדיר שלום רפול

לסדר שיר אל נכון

שְׁקוֹל מִשְׁקְלֵי הַשִּׁיר עַל נְכוּן

פ"ס נ"ד מִקִּפְּ"ת שִׁב"ח עִמְרָ"ם בְּקִרְבוֹ

שְׁמַע בְּקוֹלִי לֹא תִחְרֹז תִּיבּוֹת שְׁוֹת וּמִשְׁוֹנוֹת

וּתְנוּעַת חוֹלָם עִם שׁוֹרֵק לֹא יָבֵא

שְׁמֹר הֶנֶח וְנַע וּמִלְעִיל וּמִלְרַע

וְגַם בְּסִדּוֹר דְּבָרִים זְהֵה רְצוֹי נִיבּוֹ

תָּמִים זְהֵה לְרִצּוֹן פְּלִימוֹם לֹא זְהֵה בּוֹ

שְׁקוֹל מִשְׁקְלֵי הַשִּׁיר וְכוּ',

פירוש, אם תרצה לסדר איזה שיר, צריך לסדרו על נכון, על פי משקל השיר דהיינו, דברים הצריכים לעניני השיר, כמו שיתבאר בע"ה.

פ"ס נ"ד וכו',

פירוש, דע כי יש ט"ו שמות שנשתמשו בהם בעלי השיר, שהם כנגד ט"ו שיר המעלות שאמר דוד המלך ע"ה. ואלו ט"ו השמות כך הם -

(א) תְּנוּעָה	(ו) פְּסוּק	(יא) שִׁיר הָרוֹז
(ב) יְתֵד	(ז) שׁוֹרֵה	(יב) שִׁיר מְחֹלֵק
(ג) דְּלֵת	(ח) שִׁיר פְּשׁוּט	(יג) שִׁיר עוֹבֵר
(ד) סוּגָר	(ט) שִׁיר מוֹרְפֵב	(יד) שִׁיר רְאוּי
(ה) בְּיַת	(י) שִׁיר קְשׁוּר	(טו) שִׁיר מְשׁוּבָח

לסדר שיר אל נכון

אשר כולם בכללם יש בהם סימן -
פ"ס י"ד מקפ"ת ש"ב"ח עמך"ם בקרבן:

וזה פירושו -

א) פֶּסוּק	ו) קְשׁוּר	יא) תְּרוּז
ב) סוּגֵר	ז) פֶּשׁוּט	יב) עוֹבֵר
ג) יְתֵד	ח) תְּנוּעָה	יג) מְחוּלָק
ד) דְּלֵת	ט) שׁוּרָה	יד) רְאוּי
ה) מוֹרְכָב	י) בְּיַת	טו) מְשׁוּבָח

כל אלה השמות והענינים הם בקרבו, ר"ל בתוך השיר דהיינו, באלו ט"ו השמות משתמשים בעלי השיר ליסד ולסדר שיריהם על נכון. כי הם ענינים הצריכים לשיר. ואלה הם ענינים אחת לאחת -

א) תְּנוּעָה - היא אחת מעשר תנועות, שחמשה מהם תנועות גדולות, והם -

- א) אָ קמץ רחב
- ב) אֵ צירי
- ג) אִי חיריק שאחריו יו"ד נחה
- ד) אֹ מלאפום דהיינו חולם
- ה) אוּ שורק

וסימנם - ק"ץ חמ"ש.

לסדר שיר אל נכון

וחמשה תנועות קטנות, שהם -

- א) אֵ חיריק בלי יו"ד נחה אחריו
- ב) אָ קבוץ
- ג) אַ פתח
- ד) אֶ סגול
- ה) אִ חטוף, דהיינו קמץ חטף.

וסימנם - ח"ק פס"ת.

וכל אות הנקודה באחת מאלה, נקראת תנועה.

ב) יתד - הוא כל אות שתנקד בשוא נע, ואחריה אחד מהתנועות, בין שתהיינה האותיות שתיים, כמו -

א) בָּדָּ ב) לָדָּ

ובין שתהיה שלושה אותיות, כמו -

א) רָאָה ב) רָבֵר

ובין שתהיה מארבע אותיות, כמו -

א) שְׁמֹר ב) זְכוֹר

התיבה כולה תקרא יתד.

לסדר שיר אל נכון

ואם תהיה במלה תנועה נוספת על שוא נע
ותנועה שבה, כגון -

(א) דְּבָרִים (ב) גְּבָרִים

תקרא מורכבת, מיתד ותנועה.

ואם תהיה בשתי תנועות נוספות כמו - וְהַגִּזְתָּר
תקרא, יתד ושתי תנועות.

ודין החטפים כדין השוא, כמו -

(א) אֶמֶת (ב) חֹזֵק (ג) אֲנִי

כולם נקראים בשם יתד.

ושוא היא מלת גְּבָרִים, כמו מלת חֶמְרָם או
עֲבָרִים או אֶמּוּנִים, שיקראו אלו התבות מורכבים
מיתד ותנועה.

וכן אות וי"ו השמוש הבאה בשורק, על אותיות
במ"ף הנעות, השורק ההוא, בא במקום שוא,
ונקרא יתד עם תנועה, כמו -

(א) וּפְרוּ (ב) וּבָאוּ

נקרא זאת המלה יתד ותנועה.

לסדר שיר אל נכון

וכן וּבְגוֹיִם היא נקראת יתד ושתי תנועות אבל
השורק הבא קודם שוא נח, כמו -

(א) וּבְכֶן (ב) וּבְכָל

אינו נחשב ליתד, אלא תנועה.

וכן בשורק שבאות וי"ו הבא אחר אות שלפניו
בשורק, כמו - וְאֹבֶן, זה לא יבא במקום שוא,
ואין להשימו מקום שוא ולעשות ממנו יתד.

ודע כי שוא נח לא נחשב לא לתנועה ולא ליתד,
ואין עושין ממנו חשבון, לא עם תנועות ולא עם
יתדות.

(ג) דָּלַת - הוא החצי הראשון מהשיטה הנחלקת
מהחרוז.

(ד) סוּגָר - הוא החצי השני מהשיטה.

(ה) בְּיַת - הוא הדלת וסוגר, שתיהן יחד נקראים
בְּיַת. ומשל בזה לשלושתם -

שמע קולי אשר ישמע בקולות (דָּלַת).

והא-ל המקבל התפלות (סוּגָר).

ולחבר שתיהן יחד נקרא בְּיַת.

(ו) פְּסוּק - הוא שיר שלא יגיע לעשרה בתים.

לסדר שיר אל נכון

ז) שִׁוּרָה – הוא השיר שיש בו עשרה בתים או יותר.

ח) שִׁיר פְּשׁוּט – הוא שיר שאין בו שום יתד, אלא כולו תנועות. וכן השיר שכולו יתד בלי שום תנועה, נקרא שִׁיר פְּשׁוּט.

ט) שִׁיר מוֹרְפֵב – הוא שיר שיבואו בו יתדות ותנועות.

י) שִׁיר קְשׁוּר – הוא השיר שאינו שומר יחס החרוז, כי אם בסוף הסוגר ולא בסוף הדלת.

יא) שִׁיר הֶרֶז – הוא השיר ששומר יחס החרוז בסוף הדלת ובסוף הסוגר.

יב) שִׁיר מְחֻלַּק – הוא שיר המחולק להפסקות רבות, ובסוף כל אחד מהם תבא אות החרוז, כמו –

שמור לבי מענה	יהיה במאוד נענה
ירא הא-ל ומנה	דבריו הישרים

יג) שִׁיר עֹבֵר – הוא השיר שאות החרוז שלו הוא אחד לבד, כמו –

בסוף חרוז הראשון בדד, ובשני נחמד,
ובשלישי אבד, וברביעי גלעד.

הנה אות החרוז בכל אלה, היא אות דל"ת בלבד,

לסדר שיר אל נכון

והשיר הזה נקרא שִׁיר עוֹבֵר, רצונם בזה שיעבור
בין שאר מיני השירים ואפילו איננו כל כך הגון
עובר בין שירים אחרים.

(ד) שִׁיר רְאוּי – הוא השיר שיש בכל סוף החרוז
שתי אותיות דומות ונעות, כמו –

(א) לאמר	(ב) לשמור	(ג) לגמור
(א) גרון	(ב) ארון	(ג) זכרון

(ז) שִׁיר מְשׁוּבָה – הוא השיר שיש בו שלשה
אותיות דומות ונעות בסוף החרוז, כמו –

(א) דְּבָרִים	(ב) גְּבָרִים	(ג) אֲבָרִים
---------------	---------------	--------------

זה נקרא שִׁיר מְשׁוּבָה, מצד מעלתו, וכן ערכו.
ושיר הזה הוא מעט המציאות, כי אם יבא לא
יבא אלא בבתים מעטים.

וְשִׁיר רְאוּי הוא רבוי המציאות, וְשִׁיר עוֹבֵר לא
יעבור אצל גדולי המשוררים.

אלו הט"ו השמות הנזכרים, הסכימו עליהם בעלי
מלאכת השיר, כתבם על לוח לבך.

לסדר שיר אל נכון

שִׁמְעַ בְּקוֹלִי וְכוּ',

פירוש המשוררים אין דרכם להביא תיבה אחת בשני סוגרים, כגון להביא בחרוז אחד פִּעֵל, ובחרוז השני פִּעֵל או נִפְעֵל או פִּעֵל או וּפְעֵל, כי אין הבדל בבאור הכוונה בין חרוז לחרוז, אלא כונה אחת בין כולם שהוא לשון פִּעִילָה.

וכן אין לעשות תְּעַמּוּד עם עַמּוּד או וְעַמּוּד כיון שכולם לשון עִמְיָדָה, ומבטא אחד. לכן לא תחרוז שיר בתיבות שוות כמו - פִּקֵּד עם פִּקֵּד או נִפְקֵד אם ענין אחד להם.

אבל אם הם משונים, כמו - פִּקֵּד - עִקֵּד - שִׁקֵּד וכיוצא, או שווים במבטא ומשונים בביאור הכוונה, כגון אם פִּקֵּד אחד לשון פִּקִּיָּדָה, וְנִפְקֵד השני לשון חסרון או מנין וכיוצא, הותרו להביאם בכל חרוז אחד מהם, כיון שנשתנו בביאור כוונתם לכל פעם.

וכן מביאין גם כן שִׁים עם פּוֹעֵל, אפילו הם שונים בהברה ובמבטא. מכל מקום די שישתנו בזה שנוי גדול, שזה שִׁים וזה פּוֹעֵל, כמו -

גוֹאֵל עם נִגְאֵל

אוֹמֵר עם וַיֹּאמֶר

אבל לא עם הבנוני, או הפעול, כגון -

גָּאוֹל עם לִגְאוֹל.

לסדר שיר אל נכון

וכן כהאי גוונא לא מאסו להביא שמות בחרוז
אחד אע"פ שנגזרנו מפועל אחד, כמו - זְקָנִים עם
זְקָנִים.

ומשונות וכו',
פירוש, הזהר ג"כ שלא תחרוז אותיות שהם
משונות בצורתם וגם במבטאם, אף על פי שהם
ממוצא אחד, כגון -

- (א) סוּפָה עם צוּקָה (מוצא גיכ"ק)
- (ב) מְטָה עם עֵתָה (מוצא דטלנ"ת)
- (ג) מְסָה עם מְצָה (מוצא זסשר"ץ)

אבל תוכל לחרוז תיבה רפויה עם תיבה דגושה,
או להיפך, כגון -

- (א) אָבוֹא עם רְבוֹא
- (ב) רְפִידָתוֹ עם מְסַגְרָתוֹ, וכיוצא.

ותוכל לחרוז שי"ן הימנית עם שי"ן השמאלית.

וכן תוכל להביא בחרוז בסוף תיבה ה"א רפויה
עם תיבה שסופה במפיק ה"א, אע"פ שיש ביניהם
הפרש בקריאה, הואיל והם שוות בצורת האות.

וכן תוכל לחרוז תיבה שסופה ה"א עם תיבה
שסופה אל"ף, כגון -

- (א) נוֹרָא עם תְּפָאָרָה
- (ב) נְקָרָא עם בְּכוֹרָה, ודומיהם.

לסדר שיר אל נכון

וכן תוכל לחרוז וי"ו עם ה"א או עם אל"ף כגון -

(א) הוא עם קנְנָהו
(ב) שְמוֹ עם שְלִמָה
(ג) בָּכָה עם יָרְכוּ
(ד) לְצוֹן עם צֹאן
(ה) בּוֹ עם יְבוּא,

וכיוצא באלו, הותרו לבוא זה עם זה אף על פי שמשונים הם בצורת האותיות, כיון ששונים בהברת המבטא.

וכן מצינו בכתובים לא יהיה הפרש בן מציאות או העדר או הלויף האותיות הנחות ולא שוות הן, כמו -

(א) קָרְקָה קָרְקָא
(ב) נֹאד נוד
(ג) אֵיפָה אֵפּוּא אֵפּוּ
(ד) יָדָךְ יְדָךְה, ודומיהם הרבה מאד.

וכן הותרו להביא ה"א עם אל"ף הנעות בתנועה עצמה, הואיל ולא ישתנו בהוצאת המבטא מכל וכל, כמו -

(א) בֹּאוּ בְהוּ
(ב) וַיִּחַפְּאוּ וַיִּחַפְּהוּ
(ג) אֵתְנוּ הֵתְנוּ, וכאלה רבים.

לסדר שיר אל נכון

ותנועת חולם וכו',
פירוש, לא תחרוז תנועות חולם עם שורק, כגון -

תְּכָרוֹת עִם קְרוֹת,

כי לא לרצון יהיה.

וכן לא יבא על הרוב תנועת חיריק עם צירי, או
סגול עם הצירי.

ואלו הותרו לבא זה בזה, כגון -

א) אָב עִם אָהָב
ג) הֵם עִם לָהֶם, ודומיהם.

שְׁמוֹר הַנָּח וְנֵעַ וכו',
פירוש הזהר בעצמך שלא יביאך השיר לעשות
מהשוא נת, שוא נע או להפך.

וכן לא יביאך השיר לעשות המלעיל למלרע, או
מהמלרע מלעיל.

אבל יש מן המשוררים שלא נמנעו מלהביא קצת
חרוזים מלעיל בחרוזים של מלרע, כמו -

אָנוֹ עִם יָנוֹ,

וכיוצא, אבל לא להפך.

לסדר שיר אל נכון

וְגַם בְּסִדּוֹר דְּבָרִים וְכו',
פירוש ג"כ צריך לסדר דברי שיר על נכון, שלא
לחלק התיבות לשתיים.

וכן כל פועל שתוצה להשתמש ממנו בשירך,
ראה אם ישנו בכתבי הקודש בבנין ההוא.

ולא תגזור פעל מן שם, או מלה אשר לא נגזרה
בכתובים, כמו מן - רָסַן תעשה תְּרַסֵּן, או מן -
טָרַם תעשה הַטְרִים.

וכן לא תגזור שם זר מן פועל מה, כגון - אַפּוּף
מן אַפְפוּנִי.

אבל תעשה מה שנגזר בכתובים, כגון -

לְקַח פְּשִׁעַ טָעַם

הם פועל, ונגזר מהם שם -

לְקַח פְּשִׁעַ טָעַם

ובדברי חז"ל גזרו ממנו -

לְקִיחָה פְּשִׁיעָה טְעִימָה

ודומיהן.

לסדר שיר אל נכון

וכן השמר לך בחרוזים שלא תחבר דְבִיֶּרֶךְ עם דְבִיֶּרֶךְ, כי מן דבור לא תמצא הרבים במקרא.

גם לא תחרוז אַרְמוֹנִיק או עֲוִנִיק עם שְׁמִנִיק, כי אין לומר אַרְמוֹנִים או עֲוִנִים, רק אַרְמָנוֹת - עֲוֹנוֹת, אבל אומרים שְׁמִנִים.

וכן תזהר בשירך שכל דבר רחוק זרה הלאה, ונשמרת ממכשול הלשון אשר הוא נדחה מהמדקדקים ובעלי הלכה.

וכל חרוז שלא ישמש אותך כהוגן לא תהיה לו חניה בתוך חרוזך, שלא יהיה כמקריב בעלי מומים ח"ו, או לפחות בבלתי חושש להקריב מבכורות צאנו.

ולכן תזהר בדברי שירך לדבר צחות, במלות קצרות ועריבות בחרוז נאה על פי הדקדוק, ויהיו דבריו וגיכו רצוים ומקובלים, וזה שאמר - תָּמִים יִהְיֶה לְרִצּוֹן פְּלִימוֹם לֹא יִהְיֶה בּוֹ.

ולא יהיה בשיר שום מום ודוחק, כי בזה ימצא חן וסכל טוב בעיני אלקים ואדם ויהיה לרצון.

ועיין לכל זה בסוף ספר ערוגות הבושם (ויניציאה, שס"ג), למור"ש ארקוואלטי זל"ה, ובריש סימן י"ד חרוזים. אמנם יש קצת מהדברים שכתבנו שלא היו מקפדים בהם קצת מהמשוררים, אמנם הבוחר יבחר להיות בכי טוב, וכל חרוז וחרוז על מקומו יבא בשלום:

